

ENTELEKTÜELLERİN SORUMLULUĞU

Söyleşi: Michael Albert

2. BASKI

bgst YAYINLARI

ENTELEKTÜELLERİN SORUMLULUĞU

Noam Chomsky

1993

Söyleşi: Michael Albert

bgst Yayınları

bgst Yayınları-4
Düşünce Dizisi-2
Entelektüellerin Sorumluluğu
Noam Chomsky
"The Responsibility of Intellectuals"
Z Magazine, ABD (1993)
Türkçesi: Nuri Ersoy
© Noam Chomsky

Birinci Basım: Kasım 2005
İkinci Basım: Haziran 2011
© bgst Yayınları

Yayına Hazırlayan: Ender Abadoğlu
Türkçe Düzelti: Sibel Neslişah Hazar
Kapak ve Kitap Tasarımı: Rauf Kösemen
Mizanpaj: Meltem Aravi

Baskı: Elma Basım
Sefaköy / İstanbul
0212 697 30 30

ISBN: 978-975-6165-42-3
Boğaziçi Gösteri Sanatları Topluluğu
Tomtom Mah. Kaymakam Reşat Bey Sok. 9/3
Beyoğlu / İstanbul
0212 251 19 21
www.bgst.org
bgstyayinlari@bgst.org

ENTELEKTÜELLERİN SORUMLULUĞU

Noam Chomsky
1993
Söyleşi: Michael Albert

Türkçesi: Nuri Ersoy

bgst Yayınları

Noam Chomsky: Çağımızın en önemli muhalif entelektüellerinden birisi olan Noam Chomsky, 1928'de Amerika'da doğdu. Dilbilim, matematik ve felsefe eğitimi gördü. 1955'te Pennsylvania Üniversitesi'nden doktorasını aldı ve Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) ders vermeye başladı. Halen MIT Dilbilim ve Felsefe bölümlerinde Emeritüs enstitü profesörüdür. 1955'te hazırladığı doktora tezinin bulgularından hareketle 1957'de yayımladığı *Syntactic Structures*'ın [Sözdizimsel Yapılar], dilbilim alanında bir devrim yarattığı kabul edilmektedir.

Chomsky, insan yaşamının her alanındaki özgürleşme sorunları hakkında ve özellikle ABD'nin dış politikası üzerine çok sayıda etkili politik çalışmaya imza atmıştır. Türkiye'de yayımlanan eserlerinden bazıları şunlardır: *Kader Üçgeni* (çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, 1993), *Dünya Düzeni: Eskisi Yenisi* (çev. Tuncay Birkan ve Ali Çakıroğlu, Metis Yayınları, 2000), *Amerikan Müdahaleciliği* (çev. Taylan Doğan ve Barış Zeren, Aram Yayıncılık, 2001), *Medya Gerçeği* (çev. Osman Akınhay ve Abdullah Yılmaz, Everest Yayınları, 2002), *11 Eylül ve Sonrası: Dünya Nereye Gidiyor?* (çev. Nuri Ersoy, vd., Aram Yayıncılık, 2002), *İnsan Doğası: İktidara Karşı Adalet* (Michel Foucault ile tartışma, çev. Tuncay Birkan, bgst Yayınları, 2005), *Rızanın İmalatı* (Edward S. Herman ile birlikte, çev. Ender Abadoğlu, Aram Yayıncılık, 2006), *Demokrasi ve Eğitim* (ed. C. P. Otero, çev. Ender Abadoğlu, vd., bgst Yayınları, 2007), *Tehlikeli Güç* (çev. Yavuz Alogan, İthaki Yayınları, 2007), *Müdahaleler* (çev. Taylan Doğan, Nuri Ersoy, bgst Yayınları, 2008), *Bilgi Sorunları ve Dil: Managua Dersleri* (çev. Veysel Kılıç, bgst Yayınları, 2009), *İktidarı Anlamak* (ed. Peter R. Mitchell ve John Schoeffel, çev. Taylan Doğan, bgst Yayınları, 2010).

Michael Albert: Michael Albert 1960'larda, Cambridge'te Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) okurken radikalizmi benimsedi; bu dönemde ve sonraki yıllarda kampüs, cemaat ve ulus düzeyindeki faaliyetlerde etkin rol aldı. South End Press Yayınevi'nin, *Z Magazine*'in, (Z Dergisi), Z Media Institute'ün (Z Medya Enstitüsü), ZNet'in ve halen çalışmakta olduğu ZCommunications'ın (www.zcommunications.org) ortak kurucusu olan Michael Albert, çeşitli hareketlere katılmış ve çağdaş ilişkiler, tarih ve özellikle toplumsal değişim stratejisi ve vizyonu hakkında çok sayıda yazı ve kitap yazmıştır. Uzun yıllar kapitalizme alternatif bir vizyon sunabilmek için "Katılımcı Ekonomi" üzerine çalışmıştır. Son yıllarda bu vizyonu "Katılımcı Toplum" yönünde genişletmeye çalışmaktadır.

Michael Albert'in Türkiye'de yayımlanan kitapları şunlardır: *Geleceğe Bakmak: 21. Yüzyıl için Katılımcı Ekonomi* (Robin Hahnel ile birlikte, çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, 1994), *Değişimin Yolu* (çev. Orhan Akalın, Aram Yayıncılık, 2002), *Katılımcı Ekonomi: Kapitalizmden Sonra Yaşam* (çev. Taylan Doğan, Aram Yayıncılık, 2004), *Düşünce Düşleri: 21. Yüzyıl için Radikal Teori* (çev. Aylin Onacak, bgst Yayınları, 2006), *Umudu Gerçeğe Dönüştürmek: Kapitalizmin Ötesinde Yaşam* (çev. Taylan Doğan, bgst yayınları, 2007).

SUNUŞ

Elinizdeki kitap, Michael Albert'in günümüzün en önemli muhalif entelektüellerinden Noam Chomsky ile 1993 yılı Ocak ayında yaptığı uzun bir söyleşiden oluşuyor. Söyleşi daha sonra *Z Magazine* tarafından aynı yıl içinde yayımlandı. 1993 gibi görece eski bir tarihte yapılmış olmasına rağmen hâlâ güncelliğini koruyan bu metin bizi entelektüellerin sorumluluğu üzerine düşünmeye davet ediyor.

Söyleşide, sosyal bilimlerin günümüzdeki işlevi ve temel bilimlerle hangi noktalarda farklılaştığı, kültürel kurumların nasıl muhalif unsurları içinde erittiği, Vietnam Savaşı'ndan günümüze Amerikan solunun tarihi, 60'ların aktivizminin neleri başardığı ve hangi noktalarda başarısız kaldığı, dünyada öncü misyonuna dayanan sol hareketlerin nasıl olup da düzenin hiyerarşik yapısını kendi hareketleri ve devletleri içinde yeniden ürettiği, aktivist bir etiğin ve özgürlükçü bir örgütlenmenin nasıl olması gerektiği, alternatif bir eğitimin temel öğelerinin ne olabileceği gibi birçok konu ele alınıyor ve bu alanlarda bir bakış geliştirmek için temel ipuçları tartışılıyor.

Söyleşi tarzı, zaman zaman okuyucuda burada ele alınan her bir konunun çok daha etraflıca tartışılmaya ihtiyacı olduğu duygusu uyandırıyor, ama bu aynı zamanda düşünmeyi ve fikir üretmeyi kışkırtıyor. Aklımızdaki sorulara hazır cevaplar bulmak her zaman rahat bir iştir, ama bu konularda düşünmenin, bir bakış ve kavrayış geliştirmenin, bunları tartışmaya açmanın, sonuçta bir uzlaşmaya ya da ortak paydaya varmanın entelektüel ve aktivist bir etiğin temel öğesi olması gerektiği zaten söyleşinin özünü oluşturuyor.

MICHAEL ALBERT: *Bir zamanlar "Sorumluluk ve Entelektüeller" adlı bir makale yayımladınız. Belki bunun hakkında biraz konuşarak başlayabiliriz. Her şeyden önce bir insanı entelektüel yapan şey nedir? Entelektüel nedir?*

NOAM CHOMSKY: Bu o kadar da ciddiye aldığım bir terim değildir. Hayatımda tanıştığım ve bildiğim entelektüel insanların çoğu, entelektüel meslekler olarak adlandırılan mesleklerden çok uzaktır. Entelektüel işçiler olarak adlandırılan, yani elleri ile değil zihinleri ile çalışan insanların birçoğu kâtiplikten ibaret olan işlerle uğraşmaktadır. Örneğin akademik faaliyetlerin önemli bir kısmı esasen bir çeşit kâtiplik işidir.

Kelimeyi olumlu anlamda kullandığımızı varsayalım.

Pozitif bir çağrışımla, şeyler hakkında düşünmeye, şeyleri anlamaya, şeyleri çözümlemeye, belki de bu kavrayışlarını açık bir şekilde ifade etmeye ve başkalarına anlatmaya çalışan kimseler hakkında konuşmak isterim. Bu entelektüel hayattır.

Öyleyse bu "şeyler" toplum olabilir, kuarklar olabilir...

Müzik de olabilir.

Spor da olabilir. Öyleyse temelde herkesi ilgilendirdiği söylenebilir...

Ama bu bir yana, çoğumuzun faaliyetlerinin önemli bir kısmı tekdüzedir, dikkatli bir düşünme sonunda ulaşılmış değildir, bizi ger-

çekten ilgilendiren problemlere yönelik değildir ve daha derin bir kavrayış geliştirmeye yönelik çabalar ve hatta fırsatlar üzerine bile kurulmuş değildir.

Öyleyse hayatın bu kısmına çoğu kimse az zaman ayırabiliyorken, entelektüeller bir hayli zaman ayırabilmektedir.

İstedikleri takdirde, zamanlarının ve işlerinin çok büyük bir kısmını bu gibi şeylere ayırabilme ayrıcalığına sahip insanlar vardır. Ancak bunu nadiren yaparlar. Daha ziyade, işin kolayına kaçıp hamallık türünden tekdüze işler yapmayı tercih ederler.

Öyleyse bizimki gibi bir toplumun, bazı insanlara entelektüel işler yapmak için daha fazla zaman harcama ayrıcalığı tanıdığını gözönüne alırsak, sanırım bu bağlamda şu soruyu sorabiliriz: Bu türden bir insanın, yani bu zamana sahip olan bir insanın sorumluluğu nedir?

Bu insanların "görevi" dediğimiz şeylerle, ahlaki sorumlulukları dediğimiz şeyler arasında bir ayrım yapmamız gerekiyor. Görevleri, yani toplumsal kurumların bu insanlara zaman ve olanak sağlamasının nedeni, bu olanakları kullanarak iktidara ve otoriteye destek sağlamaları ve doktriner yönetimi hayata geçirmeleridir. Diğer insanların dünyayı mevcut otorite ve ayrıcalıkları destekleyecek şekilde kavramalarını sağlamak için çalışabilirler. Onların görevi budur. Eğer görevlerini yerine getirmeyi bırakırlarsa kendilerini entelektüel işlere adama fırsatını kaybederler. Diğer yandan, ahlaki sorumlulukları tamamen farklıdır ve aslında bunun tam tersidir. Ahlaki sorumlulukları, hakikati anlamaya çalışmak, dünyaya ilişkin bir kavrayışa ulaşmak için başkalarıyla birlikte çalışmak, bunu diğer insanlara aktarmaya çalışmak, onların da kavramasına yardım etmek ve yapıcı eylem için zemin oluşturmaktır. Onların sorumluluğu da işte bunlardır. Ancak burada bir çatışma söz konusudur elbette. Eğer sorumluluklarınızı yerine getirirseniz, entelek-

tüel faaliyetleri sürdürmek için sahip olduğunuz ayrıcalıkları kaybedebilirsiniz.

Bu oldukça açıktır ve anlaşılması hiç de zor değildir. Farz edelim üniversitede okuyan veya gazeteciliğe başlamış, hatta ve hatta dördüncü sınıf öğrencisi genç bir insansınız ve fazla bağımsız bir zihniniz var, yani sorumluluğunuzu yerine getirmeye başladınız. Sizi bu hatadan saptıracak, eğer denetim altına alınamıyorsanız, marjinalleştirecek ve bertaraf edecek çok çeşitli yöntemler vardır. Dördüncü sınıfta davranış problemleri olan biri olarak görülürsünüz. Üniversitede sorumsuz ve yoldan çıkmış biri olarak görülür ya da iyi bir öğrenci sayılmazsınız. Eğer öğretim üyesi olmayı becerebilirseniz "meslektaşlık" denen şeyi, yani meslektaşlarınızla uyuşmayı başaramayan biri olarak görülürsünüz. Eğer genç bir gazeteci iseniz ve sizin üstünüzde yönetim seviyesinde insanların, üstü kapalı ya da açık olarak, peşine düşülmemesi gerektiğini düşündükleri bir hikâyenin peşinde koşuyorsanız, karakola yollanıp bu işi etraflıca düşünmediğiniz ve uygun tarafsızlık standartlarına sahip olmadığınız vs. türünden nasihatlar alabilirsiniz. Çeşitli yöntemler vardır. Özgür bir toplumda yaşıyoruz, dolayısıyla gaz odalarına yollanmazsınız. Ya da birçok ülkede olduğu gibi ardınızdan ölüm mangaları yollanmaz... Bunu görmek için çok uzağa gitmenize gerek yok, mesela Meksika'ya gitmek yeter. Ancak yine de, doktriner doğruluğun ciddi bir şekilde ihlal edilmemesini sağlayacak oldukça başarılı yöntemler vardır.

Ancak tabii ki entelektüeller yalnızca gazeteciler, ekonomistler, siyaset bilimciler ve benzerlerinden ibaret değildir. Bu, sadece sosyal bilimler içindeki kısımdır. Bunların yanı sıra temel bilimciler de vardır. Biyologlar, fizikçiler ve benzerleri. Bu alanlarda daha az bir toplumsal denetim problemi varmış gibi görünüyor, dolayısıyla daha değişik bir davranışla karşılaşabilirsiniz. Dil-

bilimi bölümündeki entelektüeller ekonomi bölümündekilerle karşılaştırılabilir mi?

Her şeyden önce hakikaten bir toplumsal denetim problemi vardır. Ancak bunu aşmış olduğumuz doğrudur. Örneğin Galileo bununla yüz yüze geldi. Eğer Batı'da iki yüzyıl geriye giderseniz toplumsal denetim sorunu çok ciddiydi. Galileo'nun kaderini öğrendikten sonra Descartes'ın, evren üzerine incelemelerinin son cildini, insan aklını ele aldığı varsayılan cildi imha ettiği söylenir. Bu, ölüm mangaları gibi bir şey. Engizisyon tam da bunu yapıyordu. Evet, bu geçmişte kaldı, en azından Batı'da böyle. Ama her yerde değil.

Neden geçmişte kaldı? Başka bir deyişle, en azından bu türden bir bilgi arayışını gittiği yere kadar sürdürmenin, sözgelimi Müslüman bir toplumda değil de, Batı'daki bir toplumda serbest olmasını sağlayan şey nedir?

Bir dizi neden sıralanabilir. Bunlardan biri özgürlük ve aydınlanmadaki artıştır. Mutlakiyetçi zamanlara kıyasla daha özgür bir toplum olduk. Yüzyıllar boyunca halkçı mücadeleler özgürlük alanını genişletti. Entelektüellerin de bu işte rolü oldu, örneğin Aydınlanma döneminde engelleri yıkıp düşünce için daha fazla özgürlük alanı yarattılar. Bu iş için epeyce cesaret ve bir hayli mücadele gerekti. Ve bugüne kadar da devam etti. Ancak başka etmenler de var. Burada bir faydacılık söz konusudur. Modern bilim ile birlikte özellikle de son bir ya da iki yüzyılda, evreni daha derin bir şekilde kavramanın modern ekonomik gelişme ve modern güç sistemleriyle kritik öneme sahip bir etkileşim içinde bulunduğu açığa çıktı. Gerçekte bilimin seyri ile askeri girişimlerin seyri ta Arşimed zamanından beri birbirine çok yakındır. Arşimed eninde sonunda askeri amaçlar için araçlar tasarlayan birisiydi. Askeri teknoloji ve bilimin tarihleri modern zamanlarda, özellikle de 19. yüzyılın orta-

larından beri iyice iç içe geçmiştir. Bilimler, sınai kalkınmaya maddi olarak bilfiil katkıda bulunmaya başlamıştır. Burada faydacı amaçlar söz konusudur, ancak bunları abartmayacağım. Bu, sözgelimi kölelik gibi diğer alanlarda da özgürlüğe yol açılması türünden bir sonuçtur. Ya da 150 yıl sonra Amerikan kadınlarının oy kullanmasına izin verilmesi gibi. Bunun gibi şeyler. Bunlar önemlidir.

Konumuza geri dönecek olursak, 17. yüzyılın büyük bilimsel açılımlarından sonra öyle bir noktaya gelindi ki, eğer temel bilimler dışında oldukça etkin olan doktriner denetimlere maruz kalırsanız, bilim yapamaz hale gelirsiniz. Bunu yapamazsınız. Newton'un ardından, daha önceki ideolojik fanatikliği esas alan bir fizikçi olmak isterseniz oyunun dışında kalırsınız. İlerleme çok büyüktür. Bu da çok çarpıcıdır. Burada, Cambrigde'te bunu görebilirsiniz. Neredeyse tüm yetişkin hayatım burada geçti. Burada birbirinden birkaç kilometre mesafede iki büyük akademik kurum var. Bunlardan biri bilim ve teknoloji temelli MIT (Massachusetts Institute of Technology). Diğerinde, yani Harvard'da da bilim var, ancak teması temelde beşeri bilimler ve sosyal bilimler. Ve atmosferleri tamamen farklıdır.

Gerçekte doğa bilimlerinde tuhaf bir sorun var. Bu sorun da bir iç çatışmanın olması. Burada amaç, ya da kaba bir şekilde ifade edecek olursak, gerçekte size maaş ödenmesinin ve fırsat sağlanmasının nedeni, evrenin gerçeklerini bulmaktır. Bunu da doktriner kısıtlamalar içinde yapamazsınız. Dolayısıyla bir gerilim var. Bir yanda özgür olmanız gerekir, bağımsız düşüncenin teşvik edilmesi gerekir. Diğer yanda, güç ve otorite sahipleri bunun kısıtlanmasını ister. Bu çelişki, doğa bilimlerinde, sosyal bilimlerde ya da beşeri bilimlerde olduğundan çok daha çarpıcıdır. Sosyal bilimlerde ya da beşeri bilimlerde sonsuza dek yalan söyleyebilirsiniz.

Ama buradan şu sonuç çıkıyor: Sosyal bilimlerde, ekonomide ve benzerlerinde, kaba bir şekilde ifade edecek olursak, bu insanlara maaş ödenmesinin nedeni gerçeği bulmak değil de başka bir şeydir...

İdeolojik hizmetlerini yerine getirdikleri sürece rollerini oynamış olurlar. Basitleştirecek olursak, örneğin serbest pazar ideolojisi biçimindeki modern ekonomik teoriyi ele alalım. İş dünyasında ve hükümette yer alan planlamacılar bu kurallara uyarak zamanlarını boşa harcamazlar. ABD'nin bugün bir demir-çelik sanayii varsa bunun nedeni bu kuralları tamamen ihlal etmiş olmasıdır. ABD son on yılda sözde serbest pazar doktrini çerçevesinde, yurtdışından tüm ithalatı yasaklayarak, ücretleri düşürebilmek için işçi sendikalarını ezerek, birkaç gün önce de yabancı çelik üzerindeki gümrük vergisini yüzde 100'den fazla artırarak demir-çelik sanayiini yeniden toparlamıştır. Bu planlamadır. Diğer yandan serbest pazar ideolojisi çok yararlıdır. ABD'de nüfusun geneline karşı bir silahtır, çünkü sosyal harcamalara karşı bir silahtır. ABD dışında fakir insanlara karşı da bir silahtır, çünkü onlara "bu kurallara uymalısınız" der. Ekonomistler bu ideoloji için entelektüel bir zemin sağladıkları sürece işlerini yapıyorlar demektir. Gerçek planlama için onlara kulak asmanıza gerek yok. Ama fizikte bunu yapamazsınız.

Bu nasıl oluyor? Burada lisans programlarını bitiren ve ekonomist olmak istediğine karar veren öğrencilerimiz var. Dolayısıyla Harvard veya MIT'ye ya da başka bir ekonomi okuluna gidiyorlar. Herhalde buraya geldiklerinde en azından belli bir kısmının kafalarında topluma faydalı bir şey yapma, hayatı daha iyi hale getirme ya da buna benzer bir nosyon var. Mezun olduklarında ya küçük bir yüksekokulda öğretmenlik yapacaklar ya da doğru dersi almış olacaklar. Ancak hiç kimse sınıfın karşısına geçip de "bundan böyle sermayenin çıkarlarına hizmet ediyoruz" demez.

Bu birçok şekilde oluyor. Size bir zamanlar Harvard Hukuk Fakültesi'ne gelen ve bir süre burada kalan bir Siyahi hakları savunucusundan duyduğum bir hikâyeyi anlatayım. Bir keresinde bir konuşma yapmış ve gençlerin uzun saçları, sırt çantaları, toplumsal idealleri, kamu hizmetleri ve adalet alanında çalışarak dünyayı değiştirmek yolundaki fikirleri ile Harvard Hukuk Fakültesi'ne geldiklerini söylemişti. Bu ilk sene. Nisan ayında yaz stajları için Wall Street şirketlerinden personel alım memurlarının geldiğini söylemişti. Rahat bir yaz işi bul ve bir sürü para kazan. Dolayısı ile öğrenci şöyle düşünür: Ne olur ki? Bir günlüğüne traş olurum, bir ceket giyerim, bir de kravat takarım. Bu paraya ihtiyacım var, öyleyse neden almayayım? Bir günlüğüne bir ceket giyerler, bir de kravat takarlar ve yaz işine girerler. Yazın giderler, sonbaharda geldiklerinde ceket ve kravat kalmıştır, itaatkârlık gelişmiş ve ideolojide bir kayma olmuştur.

Bu bazen iki yıl alır.

Bu bazen iki yıl alır, ama bu konumuzun dışında. Fakat bu etmenler çok etkilidir. Hayatım boyunca bunlarla mücadele ettim. Baskın olan kültürün içine çekilmek çok kolay. Çok da çekici. İnsanlar da kötü insanlara benzemiyor. Burada oturup da onları aşağılamak da istemiyorsunuz. Arkadaş olmak istiyorsunuz, oluyorsunuz da. Uyum göstermeye başlıyorsunuz, alışıyorsunuz, keskinliklerinizi törpülemeye başlıyorsunuz. Harvard gibi bir yerde eğitim aslında büyük ölçüde bu iş için düzenlenmiştir. Burada yüksek lisans öğrencisi idim. Akademi Cemiyeti adlı bir organizasyon vardı. Yıl boyunca her bölümden ikişer kişi seçen bir araştırma grubuydu. Çalışmak için büyük bir fırsattı. Harvard'ın bütün imkânları elinizin altındaydı ve hiçbir sorumluluğunuz yoktu. Tek sorumluluğunuz her pazartesi akşam yemeğine katılmaktı. Bu yemek, Oxford ve Cambrigde üniversitelerinin onur masası geleneğini model alıyordu. Akşamı

yemekte kıdemli öğretim üyeleri ve diğer saygın insanlarla birlikte geçiriyordunuz. Bunun amacı esas olarak sosyalleşmekti. Nasıl Porto şarabı içileceğini ve ciddi konulara değinmeden kibar konuşmaların nasıl yürütüleceğini öğrenmek zorundaydınız, ama elbette aslında ciddi konular hakkında konuşabileceğinizi ama bunu yapacak kadar vulgar olmadığınızı belli ederek. Kibar ve yapmacıklı tavırlara tam bir bağlılık söz konusu idi. O günlerde İngiliz kıyafetlerinin nasıl giyileceğini öğrenmek zorundaydınız. Uygun olan yapmacık tavır buydu.

Ve bir kimse için tüm bunları yaptıktan sonra, bunları haklılaştırmaya ve "ya, bunlar hakikaten de çok iyi" diye düşünmeye başlamamak çok az rastlanan bir durumdur. "Bunlar tam bana göre değil mi?" diye düşünmeye ve etkilenmeye başlar...

Bunlar bir şekilde sızıyor. Örneğin 1940'ların başında... 1930'larda oldukça büyük bir işçi sorunu ve işçi mücadelesi vardı ve bu iş dünyasının dünyasını karartıyordu; çünkü hakikaten de emek güçleri örgütlenme hakkı, hatta yasal zaferler kazanıyordu. Bunun üstesinden gelmek için çok çaba harcandı. Harvard da üzerine düşen rolü oynadı. Bir sendika programı başlattı ve bu programa işçi hareketi içinde yükselen ve bir sonraki yıl yerel başkan olması beklenen genç insanları kabul etti. Bunlar Harvard'a getirildi ve işletme fakültesinde okuyup yurtlarda kaldılar. Bir sosyalleşme sürecinden geçtiler. Seçkinlerin bazı değer ve kavrayışlarını paylaşmak üzere getirilmişlerdi. Görevlerinin birlikte çalışmak olduğu öğretildi. Biz hep birlik içindeyiz. İki çizgi vardır. Bir çizgi, kamuya dönük olanı, birlik içinde olduğumuzdur. İşbirliği içindeyiz, ortak girişimde bulunuyoruz, uyum içindeyiz, vesaire. Tabii ki bu arada iş dünyası öte yandan da vahşi bir sınıf mücadelesi veriyordu, ancak bu evrenin başka bir köşesinde oluyordu. Sendika aktivistlerini sosyalleştirmeye ve entegre etmeye yönelik bu çabanın başarısını

ölçmedim, ama başarılı olduğuna eminim. Bu, Harvard eğitim sisteminde gördüğüm ve tecrübe ettiğim yönteme oldukça benziyor. MIT'de bu doğal olarak daha azdır, tam olarak sizin dile getirdiğiniz nedenle: Burada yönetecek insanları eğitmiyorlar.

Bu bana bunun 180 derece zıtı olan bir şeyi anımsatıyor. 1960'ların başında ve ortalarında insanlar politize olmaya başladıklarında toplumu anlamaya çalışan entelektüel bir bileşen vardı. Uzun saçtan tutun da yerde bir şilte üzerinde uyumaya ve diğer çeşitli davranışsal niteliklere değin yaşam tarzına ilişkin bir dizi tutum vardı. Ebeveynlerin çoğu yaşam tarzına ilişkin bu türden hareketlerin, dile getirilen fikirlerden çok daha can sıkıcı olduğunu anlayacak kadar görmüş geçirmiş idi. Çünkü burada çok kuvvetli bir bağlılık vardır. Eğer bu türden, yaşam tarzına ilişkin davranış biçimlerine, uyuşma biçimlerine, birbirini tanıma ve aynı şeyin parçası olma biçimlerine sahip olan bir cemaatiniz varsa, anaakım davranışçılıktan daha kolay kaçabilirsiniz. Genel kabul gören kuralları aptalca ya da yanlış bulabilirsiniz ve bunlar size artık çekici gelmez. Bu 1970'lerden beri kayboldu. Solun, anaakım ve sağa ait genel hayat tanımları ile rekabet edebilecek bir şeyi kalmadığını düşünüyorum. Dolayısıyla solda, baştan çıkarıcı şeyleri görmezden gelmeyi daha kolay hale getirecek güçlü bir yaşam tarzı ve kimlik yok. İdealleriniz var, ancak bir karşı-kimliğiniz yok.

Bu kısmen, alternatif yaşam tarzlarının kolayca ticarileştirilmiş, anaakım kültüre soğurulmuş, giysi satmak ve benzeri şeylere indirgenmiş olmasından kaynaklanıyor.

Evet bu işin bir yanı. Kısmen de alternatif yaşam tarzının hiçbir zaman tasarlandığı gibi harika olmamasından. Pozitif olarak tanımlanmak yerine hep mevcut olanın tersi olarak

tanımlandı. Korkunç olan bir şeyin tersi her zaman harika olmuyor. 1960'larda yaşam ve davranış biçimimizin birçok ögesi, uzun bir dönem boyunca benimsenecek yaşam ve davranış biçimleri olarak kavranmadı. Bir dönem iş gördü, ancak uzun vadede yeterince tatmin edici değildi.

Söylediğiniz kuşkusuz ki doğru. Bunlar ticarileştirildi ve ucuzlatıldı. Yine de hayat kırk yıl öncesine göre çok daha kolay. Bugünleri düşündüğümde, 1960'lardan kalan fotoğraflara baktığımda, her şeyin bu kadar disiplin altına alınmış olduğuna, otoriteye ait yapıların kişisel ilişkilerde bile ne kadar derin olduğuna, arkadaşlarınızla dışarı çıktığınızda nasıl göründüğünüz ve nasıl konuştuğunuza bile sindiğine inanamıyorum. Bunlar çok önemli idi. 1960'larda meydana gelenler sonucunda, çok iyi değişimlerin sonra tüm topluma yayıldığını düşünüyorum. Belki de kazanımların bu şekilde yayılmış olması, genç muhaliflerin kendilerini tanımlamalarını zorlaştırıyor, ancak bu kısmen toplumun daha iyiye gitmesi yüzünden.

Ama bu kısmen kafa karıştırıcı ve biraz da rahatsız edici. Yani doğrudur, öğrencilerle konuştuğumda, herkesin avukatların dürüst ve açıksözlü olduğunu ve itaat edilmeyi hak ettiklerini, doktorların insanlığa yardım etmek dışında bir düşüncelerinin olmadığını, işadamlarının tüketicileri gözettiğini düşündüğü zamanlarla, insanların tüm bunlar hakkında daha fazla bilgiye sahip, ama pasif ve boşvermiş olduğu günümüz arasındaki farkı aktarmaya çalışıyorum. Ancak tüm bu değişimlere rağmen, örgütlü, bilinçli, eleştirel bir bilince sahip solda buna paralel bir değişimin olmaması kafa karıştırıcı. Bir yanda bir sürü sol aktivist var, ancak ulusal çapta sol türü bir şey yok.

Tabii ki size katılıyorum. Ancak 1960'lardan beri neler olduğunu anlamaya çalışıyorum. Halk içinde, sorumlu entelektüeller dışında,

yani görevlerini yerine getiren, güç yapıları ve bunların çıkarlarına hizmet eden entelektüeller dışında, halkın genelinde, ahlaki değerlerde ve kültürel düzeyde, neredeyse devrimci bir dönüşüm meydana geldi ve bu büyük bir ilerlemedir. Bu hiçbir kurumsal biçim almadı. Bir yanda, ideolojik kurumlar liberallerden gericilere kadar çok dar bir politik yelpazenin elindedir ve çok sıkı bir şekilde denetim altında tutulmaktadır. Bunların dışında, tanınan hiçbir bakış açısı ya da düşünce biçimi, hatta bir iki istisna dışında dergi bile yoktur. Varsa bile çok azdır. Diğer yandan halkın geneli son derece muhalif olmuş, 60'lı yıllarda insanların uğrunda mücadele ettiği değerlerin birçoğunu benimsemiştir ve bunu hemen hemen her alanda görebilirsiniz.

Ancak eksik olan şu ki, insanlar değişimi gerçekleştirebileceklerini düşünmüyorlar.

Bence bir değişimi gerçekleştirdiler.

Evet, ama büyük ölçüde kazanacaklarına inandıkları ve kazanacaklarını anladıkları için. Ancak bugün insanlar kazanacaklarına inanmama eğilimindeler, dolayısıyla denemek için saikleri çok az.

Hangi değişimlerin başarıldığının farkında olduklarını düşünmüyorum. Aklınıza gelebilecek herhangi bir alanı ele alın. Bu ırk, cinsiyet, askeri müdahale ya da çevre olabilir. Bunların tümü 60'ların başında var olmayan ilgi ve bilinç alanlarıdır. Bunlar hakkında düşünülmüyordu bile. Teslim olduğunuzun farkında bile olmadan teslim oluyordunuz. Kabul ediyordunuz. Artık insanlar bunu kabul etmiyor. Amerikan tarihinin kökeninde yatan günahı ele alalım: Yerli halkın başına gelenler. 1960'lara dek kültürümüzün bununla hiçbir şekilde yüzleşememiş olması çarpıcı bir gerçektir. Küçükken arkadaşlarımla oyun oynamaya çıktığımızda kovboyculuk oynardık ve

Kızılderilileri vururduk. Akademik dünyada da durum aynıydı. 1960'lara dek, çok nadir istisnalarla, akademik dünya genel olarak tarihi tahrif ediyor, ne olduğuna ilişkin gerçeği bastırıyordu. Hatta öldürülen insanların sayısı bile tamamen tahrif edilmişti. 1969 gibi geç bir tarihte bile Birleşik Devletler'in önde gelen bir diplomatik tarih kitabında yazar Thomas Wally, Devrim'den sonra "kolonicilerin ağaçları ve Kızılderilileri biçme görevlerine geri döndüklerini" yazabiliyordu. Bugün kimse böyle bir şey söyleyemez. Bunu *Wall Street Journal*'in editör köşesinde bile göremezsiniz. Bunlar gerçekten önemli değişimler.

Ama bazen, bir zamanlar duyduğum bir tabirle, "başarının pençelerinden yenilgiyi kaptık" gibi geliyor bana. İnsanlarda hiçbir şey başaramadığımız ya da çok az şey başardığımız duygusu gelişiyor. İnsanlar tükenmişlik hissetmeye ya da değerlerin ve taahhütlerin bir kısmını korusalar bile "gerçekten de artık mücadele edemeyiz, çünkü başaramıyoruz" diye düşünmeye başlıyorlar. Bu ortak bir his. Tanıdığım insanlar arasında her zaman dile getirilmeyen, ancak var olduğunu bildiğim, kesinlikle ortak bir his. Ancak meseleye sizin şimdi yapmaya çalıştığınız gibi objektif olarak bakarsanız, değişimlerin ne hızda gerçekleşmesi gerektiğine dair abartılı bir bakışınız yoksa, değişimlerin aslında çok dramatik olduğunu görürsünüz. Hangi mekanizmaların, insanların kendi etkilerine karşı bu kadar unutkan olmalarına neden olduğu o kadar da açık değil.

Bu kısmen, resmi kültürün hiçbir şekilde size başarılı olduğunuzu söylememesindendir. Her zaman başarısız olduğunuzu söyleyecektir. 60'ların resmi görüşü, bunların isterik oldukları ya da Vietnam'a gitmeye korktukları için oradan oraya koşuşturan, üniversiteleri ateşe veren ve gürültü patırtı çıkaran bir avuç deli olduğuydu. Bu

resmi hikâye idi. İnsanların duyduğu buydu. Kendi hayatlarında olan bitenin bu olmadığını biliyorlar ve tecrübe ediyorlardı. Ancak bir aktivist gruba dahil değillerse bunu onlara kimse söylemiyordu. Değişimin mümkün olduğu ve kazanıldığı, sistemin televizyon, radyo, gazeteler, kitaplar ve tarih aracılığı ile bize aktardığı bir mesaj değildi. Sistem sizin kafanıza başka bir hikâye kazıyor. Bu diğer hikâye sizin başarısız olduğunuz, başarısız olmaya mahkûm olduğunuz, çünkü bir avuç deli olduğunuzdur. Ve resmi kültürün bu görüşü benimsemesi doğaldır. İnsanların değişimi başarabileceklerini anlamalarını istemez. İnsanların anlamasını istediği en son şeydir bu. Dolayısıyla anaakım medyanın yaydığı şey, eğer değişim olmuşsa bunun, biz elitlerin çok yüce gönüllü olmamız ve değişimleri gerçekleştirmemiz sayesinde olduğudur.

Ancak bunda ters de olsa bir doğruluk payı var. Tabii ki, devrim niteliğinde olmasa bile bir değişim nasıl meydana gelecek? Hemen meydana gelecek, çünkü bir seçkin bir değişimi yasa ile düzenlemek için bir karar verecek. Bu kararı toplumsal hareketlerin baskısı nedeniyle alacaklar. Ancak hareketlerin etkisini inkâr edecek ve bu yolla kendi itibarlarını yükseltmeye çalışacaklar.

Ama gerçekte baskıya boyun eğmektedirler.

Bu doğru, eğer tarihi okursanız burada toplumsal hareketlerden gelen baskıdan söz edilmez. Bunun yerine seçkinlerin bir sonraki adımı atmaktaki derin bilgeliklerinden söz ederler.

Köleliği sona erdirdik, çünkü öylesine yüce şahsiyetleriz ki köleliği sevmediğimize karar verdik.

Ve bunun gerçek nedeni gözlerden uzak tutulur.

Yani köle ayaklanmaları.

Evet, bu tarihten kaybolmuştur.

Tabii ki son otuz yılda hiç de önemsiz olmayan bir ölçekte buna şahit olduk. Ve bana göre ahlaki değerlerdeki ve kültürel düzeydeki neredeyse devrimsel değişimlerin bu bileşimi, kalıcı bir kurumsal değişim olmadan gerçekleşti.

Fikirlerdeki ve değerlerdeki bu değişimler için kurumsal bir destek olmaması, resmi kültürün kendi mesajını sızdırmasına izin verdi: Sizler hiçbir işe yaramazsınız ve hiçbir şeyi beceremezsiniz; neden çenenizi kapatıp evlerinize gitmiyorsunuz? Ve böylece ilerlemenin düzenli olarak altını oydular.

Bu meselelerin bazılarına hareketler üzerine ve ne yapılması gerektiği üzerine konuşurken girmek istiyorum. Ancak şimdi, şu entelektüeller ile ilgili genel soruya geri dönelim. Solcu entelektüeller hakkında ne diyorsunuz? Eğer bir entelektüel, şeyleri kavramaya çalışmak için zaman harcayan birisi ise ve toplumcu bir entelektüel toplumu anlamaya çalışıyorsa, solcu bir entelektüel nasıl birisidir? Böyle birisi var mı?

"Sol" ve "sağ" gibi kelimlerden hiçbir zaman hoşlanmadım, ancak bunları geleneksel anlamıyla kullanalım. Sosyal bilimlerde sonunda doğru çıkan çok az sayıda öngörüden biri de, Bakunin'in bir yüzyıldan fazla bir zaman önce modern endüstriyel toplumda entelektüellerin nasıl olacağına ilişkin söylediklerdir. Entelektüellerin iki kategoriye ayrılacağını söylemişti: Sol entelektüeller olacaktı. Bunlar, kitlesel halk hareketlerinin sırtında iktidara yükselmeye çalışan ve sonunda iktidarı ele geçirdiklerinde ise halkı itaat etmeye zorlayan entelektüellerdi.

Bu Leninizm.

Evet, Bakunin'in öngördüğü şey Leninizm idi. Entelektüeller bunu yapamayacaklarını, bunun çok tehlikeli ve maliyetli olduğunu anla-

dıklarında ise bugünlerde devlet kapitalizmi olarak adlandırdıkları şeyin hizmetçileri olacaklardır. Gerçi Bakunin, bu tabiri kullanmamıştır. Her iki tip entelektüelin de "halkı yine halkın sopası ile döveceğini" söylemiştir. Yani kendilerini halkın temsilcileri olarak takdim edeceklerini, böylece halkın sopasını tutacaklarını ve halkı bu sopayla döveceklerini söylemiştir. Bu analizi devam ettirmemiştir, ancak bunun doğru çıktığını düşünüyorum. Ve analizinden, bir konumdan diğerine geçmenin aşırı derecede kolay olacağını çıkarabilirsiniz. Bugünlerde "başarısızlığa uğramış Tanrı sendromu" olarak adlandırılan şeyi yaşamak çok kolay. Kızıl bürokrasinin bir parçası olacak bir Leninist olarak işe başlarsınız. İktidarın yolunun bu olmadığını görürsünüz ve çok hızlı bir şekilde sağcı bir ideolog olursunuz. Hayatınızı aydınlığı henüz görememiş ve iktidarın gerçek yoluna dönmemiş eski yoldaşlarınızın günahlarını gün ışığına çıkarmaya adarsınız. Gerçekte bunu günümüzde Sovyetler Birliği'nde görüyoruz. İki yıl öncesinin komünist eşkiyaları, Stalinist eşkiyaları günümüzün banka yöneticisidirler, serbest pazarcısıdırlar ve Amerikalıların dalkavuklarıdırlar.

Yeni tarzı öğrenmek için uzun bir doktrin aşılama dönemine ihtiyaç yok.

Ve bu kırk yıldır böyle gidiyor. Bir çeşit şaka konusu oldu. "Dürüst entelektüellerden" geriye ne kaldı? Bunlar genellikle sistemin dışında yaşarlar ve bunun için de iyi sebepleri vardır. İktidar ve tahakküm kurumlarının kendi altlarını oyan insanlara tahammül etmeleri için hiçbir neden yoktur. Tam tersine. Dolayısıyla dürüst ve ciddi entelektüelleri, hakikat, özgürlük, hürriyet ve adalet gibi aydınlanma değerlerine bağlı olan insanları marjinalize etmek için büyük bir çaba harcanmaktadır.

Bunlar kim?

Şu türden işler yapan insanlar...

Kimler, hangi insanlar ya da gruplar?

Örneğin SNCC* aktivistlerini ele alalım. Bunlar ciddi entelektüellerdi. Dünyada büyük bir değişim gerçekleştirdiler. Sizin kuşaktan insanlar daha önce konuştuğumuz değişimlere yol açan işleri yaptılar. Bunu derken, yalnızca caddelerde koşuşturup pankart sallamayı kastetmiyorum. Aynı zamanda şeyler hakkında düşünüp sorunların ne olduğunu anlamayı da kastediyorum. Bu insanlar bir değişimi gerçekleştirdiler. Bunların bir kısmı kurumlara sızdı. Örneğin bugün üniversitelere, gazetelere ya da televizyon kanallarına bakarsanız hemen hemen her zaman bu deneyimleri yaşamış ve onlara sadık kalmış insanlar bulursunuz. Ayakta kalabilmek için çeşitli biçimlerde davranışlarını uyarlamak zorunda kalmışlardır. Ancak çoğu bunu çok bilinçli, çok dürüst ve hatta çok yapıcı bir biçimde yapmaktadır. Dolayısıyla dürüst bir entelijansiya diyebileceğimiz bir kesim vardır; bunun anlamı, ne Kızıl bürokrasi ne de devlet kapitalistleri şeklindeki iktidara komiser olarak hizmet etmedikleridir. Bu tür insanlar mevcuttur; bazen kurumların içindedirler, ancak çoğunlukla tamamen önemsiz nedenlerle dışındadırlar. Kurumlar ciddi eleştirmenleri tabii ki buyur etmeyecektir. Bu kurumlar, kendi altını oyacak insanların ayakta kalmasını zor ya da imkânsız hale getirecek bir şekilde inşa edilmişlerdir. Tersi nasıl mümkün olabilir? Tıpkı militan bir işçi aktivistin General Electric şirketinin yönetim kurulu başkanı olamayacağı gibi. Nasıl olsun ki?

* Student Nonviolent Coordinating Committee: (Şiddete Başvurmayan Öğrenciler Koordinasyon Komitesi) 1960'da Siyah nüfusun yoğun olduğu ABD'nin güney eyaletlerindeki üniversitelerde Beyazların baskısına karşı başlatılan oturma eylemlerinin koordine edilmesi için kurulan komite. Bu örgüt daha sonra 60'lı yıllar boyunca Vietnam Savaşı'ndan kadın haklarına kadar birçok sorun karşısında Siyah öğrencilerin tepkilerini şiddete başvurmadan dile getirdikleri bir platform oldu. –ç.n.

Bu bana da çok açık görünüyor. Ancak şimdi de "görece daha dikkat çeken bir konuma yükselen, böylece tanınır hale gelen bazı sol entelektüeller var mı?" sorusuna geliyoruz. SNCC aktivistleri, adları duyulmadan kalmışlardır, bir bakıma toplumsal olarak anonimdirler.

Marjinalleşmişlerdir, ama önemlidirler. Bazıları hâlâ aktiftir ve önemli işler yapmaktadırlar.

Ancak bir bakıma, dikkat çekmeyen ve toplumsal olarak tanınmayan aktivist bir gruptur. Ancak bazı liderler farklı olabilir.

Örneğin öldürülen Rosa Luxemburg gibi.

Doğru. Kendisi, tarihte örnek olarak seçebileceğimiz insanlardan birisidir.

Öldürüldü. Önemli olan nokta da bu.

Bu çok tipik bir durum. Bu da akla şu soruyu getiriyor: Böyle örnekleri yalnızca ölmüş insanlar arasından mı bulabiliyoruz?

Hayır. Her şeyden önce tarihe bakacak olursanız...

Günümüze bakalım.

Günümüze mi? Her yerde bu tür insanlar bulabilirsiniz. Otuz yıl öncesi ile kıyaslandığında günümüzde daha az sol aydın olduğu iddia ediliyor. Buna hiçbir şekilde inanmıyorum. 1950'lerin solcu olarak adlandırılan büyük düşünürlerine bakalım. Bunlar kimdir? Akıllı insanlardır. Ed Wilson akıllı bir insandı, ama solcu bir entelektüel olduğu söylenebilir mi? Ya da Mary McCarthy? Bazı hoş romanlar yazmış olan zeki bir insan. Ancak solcu bir entelektüel değil. Gerçekte bugünkü durumda, daha fazla sayıda ve çok daha ciddi aktivistler belli yerlere gelmişler. Her zaman yolculuk yapı-

yorum ve çeşitli yerlerde konuşmalar yapıyorum. 1980'ler boyunca yaptığım yolculuklarda hayretler içinde kalıyordum. Örneğin, oldukça dramatik bir gelişme olan Orta Amerika ile dayanışma hareketini ele alalım. Tarihte buna benzer bir şey daha olduğunu zannetmiyorum. Kansas'ta bir kiliseye gidiyorum ya da Montana'da, Wyoming'de küçük bir kasabaya veya Alaska'daki Anchorage'a gidiyorum. Buralarda insanlar, Latin Amerika hakkında CIA'den daha fazla şey biliyorlar. Tamam bu çok zor değil, ama akademik bölümlerde bu konuda düşünce üreten ve Amerikan politikasını anlayan insanlardan da daha fazla şey biliyorlar.

Size adlarını bile söyleyemem. Bu tür insanlardan çok sayıda var. Hatta "sol" kelimesinin bile bu insanlar için uygun olup olmadığından emin değilim. Bunların çoğu büyük olasılıkla Hıristiyan muhafazakârlardı, ancak bana göre çok radikal insanlardı. Bunlar çok şey anlayan ve çok şey yapan entelektüellerdi. Yalnızca ABD'nin zalimliklerini protesto etmekle kalmıyorlar, kendilerini gerçekten de kurbanların hayatlarına adıyorlardı. 1960'larda hiç kimse, yağmacıların köyde beyaz bir yüz görsün de öldürme ve yok etme kapasiteleri azalsın diye bir Vietnam köyüne gitmeyi hayal bile edemezdi. Bu aklınıza bile gelmezdi. Gerçekte hiç kimse savaşı kurbanların tarafından haber yapmaya çalışmak için oraya gitmedi bile. Bu duyulmamış bir şeydi, birkaç "deli" belki gitmişti. Ancak 80'li yıllarda bu sıradan bir şey haline geldi. Ve bunu yapanlar bana göre ciddi solcu entelektüellerdir.

Eğer biri çıkar da, "sol entelektüel cemaatin içi boşaltılmıştır, geriye bir şey kalmamıştır" derse gerçekte söylemek istediği, kendilerini solcu olarak adlandıran ve görünür bir şekilde öne çıkan kişilerin sayısının az olduğudur. Tabii ki sizin analiziniz çerçevesinde bu durum, giderek büyüyen ancak yalıtılmış olan, kamusal bir etikete sahip olmayan ve kamusal görünürlüğü

engellenen bir sol entelektüel cemaatin varlığının göstergesi olarak da görülebilir..

Bu doğru. "Sol" olarak etiketlenen ve kamusal olarak tanınan şey o kadar çirkin bir şey ki, insanlar buna karşı çıkmak için yürüyüş bile düzenleyebilirler. Örneğin Stalinizm. Fransa'da Stalinist olan sol entelektüeller hakkında kitaplar yazılmakta ve yayımlanmaktadır. Ve yaptıkları çirkin şeylere bir bakın. Bu türden bir sol entelijansiyanın kamusal görünürlük ve şöhret sahibi olmasına izin verilmektedir. Bunlara mümkün olduğunca fazla bir şöhret sağlanmaktadır.

Bu yararlıdır.

Ancak sol derken, barış ve özgürlük için, insan hakları için, toplumsal değişim için, gerek kişisel yaşamda gerekse kurumlarda otorite yapılarının tasfiyesi için mücadele eden insanları kastediyorsak, eğer sol buysa, hayatım boyunca tanıdığım insanlardan çok daha fazlası mevcuttur.

Solu bu şekilde kavramak suretiyle, siz kişisel olarak görece gerçek bir avantaja sahip oluyorsunuz. Siz kişisel olarak bu şahsiyetlerle karşılaştırıldığında, epey kamusal tanınırlığa ve kamuoyu erişimine sahipsiniz. Bu da toplumumuzda geniş bir dinleyici kitlesi üzerinde etkide bulunmak için kritik öneme sahip bir bileşen. Diğer insanlar kendilerini yalıtılmış, etkisiz ve fikirlerini daha geniş dinleyici kitlesine ifade etme konusunda yetersiz hissediyorlar.

Kamusal görünürlük kavramı ile atı arabaya değil, arabayı ata koşuyorsunuz. Kamusal görünürlük sahibi olmamın nedeni etrafta bana gelip de konuşma yapmam ya da yazı yazmam için istekte bulunan çok sayıda insanın, çok sayıda grubun bulunması. Anaakım kurumlarda görünürlüğe sahip değilim.

Ancak sizinle o bahsettiğiniz, Omaha'daki, Anchorage'daki ya da diğer yerlerdeki insanlar arasında bir fark olmalı. Bu insanlar sizden daha fazla şey biliyor, en azından Orta Amerika hakkında çok daha fazla şey biliyor, ancak kimse onlardan konuşma yapmalarını istemiyor.

Farklı yaşam tarzlarına sahibiz. 60'ların başında MIT'de profesör oldum. Ancak savaş hakkında konuşmalar yapmaya, vergi vermeme direnişi örgütlemeye, ulusal direniş destek gruplarından oluşan DİRENİŞ adlı örgütün kurulmasında yer almaya, MIT'de Rosa Luxemburg-Demokratik Bir Toplum İçin Öğrenciler adlı örgüte danışman öğretim üyeliği yapmaya başladığımda, hiçbir görünürlüğüm yoktu. Önümde tercihler vardı. Görünürlük açısından benimle aynı statüye ve şansa sahip olan yakın arkadaşlarımdan bazıları başka bir yol seçtiler ve yaşamlarını örgütlenme ve aktivizme adadılar. Louis Kampf'la eski arkadaşız. Birlikte MIT'de yıllarca ders verdik, bu dersleri siz de yıllar önce almıştınız. Farklı yollara yöneldik. O kendisini gerçek aktivizme ve örgütlenmeye, grupları ve dergileri işler durumda tutmaya adadı. Bunu ben de denedim, ancak bu işte hiç de iyi değildim. Diğer işlerde çok daha iyi olduğumu ve bu işler için de bir talep olduğunu gördüm, dolayısıyla bu yola yöneldim. Bu işin sonunda ben görünür oldum. O ise benim görünür olduğum çevrelerden farklı çevrelerde görünür oldu. Ancak bunlar aynı türden sorunlara tepki vermenin farklı biçimleridir. Bu kişiliğinize, özel yeteneklerinize, yapabileceğiniz ve yapamayacağınız şeylere veya bunun gibi şeylere bağlıdır. Görünürlük yüzeysel bir olgudur. Görünürlük aktif ve canlı bir solun varlığına bağlıdır. Eğer sol olarak bahsettiğim şey ortadan kaybolursa, ben de artık görünür olamam.

Yani bir politik yorumcu olarak.

Evet, hâlâ dilbilim ve felsefe toplantılarında boy gösteririm, ancak kesinlikle bir politik yorumcu olarak görünür olamam, çünkü arkadaş çevrem dışında ağzımı açabileceğim hiçbir yer olmaz. Oturma odasında arkadaşlarımla konuştuğum 60'lara geri döneriz. Bu durum değişti, çünkü bu çeşit bir katılımı mümkün kılan fırsatlar oluştu, bu da insanları görünür kılıyor. Daha önce SNCC'den söz ettik. Martin Luther King neden görünür oldu? Çünkü Güney'de SNCC aktivistleri vardı. Ve o da boy gösterip onlar nezdinde bir rol alabildi.

Bana öyle geliyor ki bunda bir olumlu bir de olumsuz yan var. Olumlu yanı tarif ettiniz: Ortada politik bir bağlam var ve bu, insanları değişik biçimlerde çekiyor ve insanlar da buna katılabiliyor. Ancak bana öyle geliyor ki buradaki olumsuz yan şu: Martin Luther King ve kendinizden örnekler verdiniz. Belli bir örgütçü ya da bilgiyi takdim eden ve insanları buna katılmaya ikna etmeye çalışan belli bir konuşmacı ihtiyacı var. Ancak bu boşluk doldurulmuş, dolayısıyla diğer insanlarda bu boşlukları dolduran insanların ardına takılma eğilimi var. Bir dizi etmene bağlı olarak, uzun bir süre için, bu boşlukların sayısı artmayabilir. Bugünlerde, Cleveland'da, San Francisco'da ya da başka bir yerde bir grup, Körfez Krizi sırasında savaş karşıtı bir konuşmacı ya da dış politika hakkında bir konuşmacı isterse akla yalnızca birkaç isim geliyor. Ancak sanırım haklısınız, şimdi özellikle de bu etkinliklerde deneyimli olan ve bu işi görebilecek olan daha geniş bir çevre var. Bu bana o kadar da olumlu bir dinamik gibi gelmiyor.

Değil zaten. Bir açılım elde etmek kolay değil. Birçok iş için gerekli niteliklere sahip ve bunu yapmaya da istekli olduğunu bildiğimiz insanlar var, ancak bir türlü eşiği aşamıyorlar. İçtenlikle söylüyorum ki bunun nedenini bilemiyorum, çünkü hepimiz bir noktada

bu eşiği aştık. Bunun nedeni kısmen, bu işe uygun çok sayıda insan olmamasıdır. Diyelim ki son on yılda epey bir aktivizm vardı, bunun çoğu da Latin Amerika ile ilgili idi. Etrafta da gidip bir konuşma yapmaya istekli epey insan vardı. Postmodernizm ve sol üzerine, şu ya da bu gibi meseleler üzerine makaleler yazmaya istekli yeterince insan var, ancak bir kasabaya gidip de bir toplantıda bir konuşma yapmaya istekli çok insan bulamazsınız. Bunların da isimlerini sayabiliriz.

Ya da bildiklerimizi sayabiliriz, ancak isimlerini bilmediğimiz çok daha fazla sayıda insan olabilir. Sorun bu.

Son derece nitelikli ve bunu da yapmaktan hoşlanacak çok daha fazla sayıda insan olabilir. Sorumuz, ki bunun yanıtını bilmiyoruz, neden bu işi yapmadıklarıdır. Bir kere bu işin o kadar da zor olduğunu düşünmüyorum. Holly Sklar gibi çok da iyi bilinmeyen, on beş yıl önce hiç bilinmeyen insanları ele alın. Tüm ülkede çeşitli yerlerden oldukça fazla sayıda davet aldı. Görünür oldu. Onun gibi diğerleri de var. Ortadoğu ile ilgili olarak arkadaşım Norman Finkelstein'ı ele alın. Oldukça fazla sayıda konuşma daveti aldı. Kurumlardan tamamen dışlandı, ancak isterse görünür olabilmektedir. Bu yapılabilir. Ancak çok da basit değildir.

Bir şekilde zor. Bunu engelleyen bir dinamik olduğunu düşünüyorum.

İşaret ettiğiniz kötü dinamik "yıldız olma" hikâyesidir. Bir halk hareketi ivme kazandığında insanların çıkıp da "tamam ben sizin liderinizim" demesi standart bir hikâyedir. Örneğin Eugene McCarthy tipi. Ortada büyük bir halk hareketi var. Ben sizin liderinizim. İktidarı bana verin. İktidarı bana vermezseniz, o zaman ben de eve gidip şiir yazabilirim, beyzbol hakkında konuşabilirim. Bana iktidarı verebilirseniz, sizin lideriniz olurum ve artık bana bakarsınız, eve

gider ve iktidarı benim elime verirsiniz. Bu tanıdık bir dinamiktir, politikası ne olursa olsun Bakunin'in Kızıl bürokrasisidir. Sol da olabilir, sağ da. Ancak daha iyi bir dinamik vardır, o da halk hareketlerinin devam ederek güçlenmesidir. İster tuhaflıklarından olsun ister ayrıcalık sahibi olmalarından, her ne sebepten olursa olsun, bu harekete entelektüel etkinlikleri ile katkıda bulunabilecek ve hareketin bir parçası olabilecek insanlar bulunur. Hepsi bu. Bunlar yıldız değildir. Lider de değildir. Yalnızca, bildikleri yoldan katkıda bulunmaktadırlar. Bu daha iyi bir yapı olacaktır. Ancak diğer yönde yozlaşmaya eğilimlidir, özellikle de liderlik, yıldızlar ve kahramanlar ile dolu bir imgelem yaratmaya çalışarak bu insanların en kötü eğilimlerini güçlendiren bir kültürde.

Varsayalım ki, birisi sizi ülkeyi değiştirmenin imkânsız olduğuna, inandığınız şeyler düzeyinde ikna etti. Varsayalım ki, siz bugün sahip olduğumuz temel kurumsal yapıların, önümüzdeki iki yüz yıl boyunca aynı kalacağına ikna edildiniz. Tabii ki adapte olacaklar, ancak temel yapılar olduğu gibi kalacak. Farklı davranır mıydınız?

Hiçbir şekilde.

Tam olarak aynı şekilde mi davranırdınız?

Aynı şekilde. Gerçekte, bunu hipotetik bir durum olarak almayın. Vietnam Savaşı karşıtı etkinliklerde ciddi olarak yer aldığım zaman, hiçbir şey yapılamayacağına yüzde yüz inanmıştım ve buna inanmak için yeterince neden vardı. Çok sayıda konuşma yapıyordum, ancak genellikle oturma odalarında ve birilerinin bir araya getirdiği komşu topluluklarında. Genellikle oldukça düşmanca davranıyorlardı. Ya da bir kilisede yapacak bir işi olmadığı için oraya yolu düşmüş bir kişi, sizi öldürmek isteyen iki kişi ve bir organizatörden oluşan dört kişiye konuşma yapıyordum. 1965 ve 1966'ya doğru MIT'de savaş

karşıtı bir toplantı organize etmek istersek, altı başlık birden bulmamız gerekirdi. Venezüealla, İran, Vietnam ve ekmeğin fiyatı hakkında konuşalım, belki böylece organizatörlerin sayısını aşacak kadar dinleyici buluruz. Bu uzun süre böyle devam etti. Hatırlayacağınız gibi, Boston'da dayak yemeden bir toplantı düzenlemek imkânsızdı. İmkânsız görünürdü.

Eğer bunun sonsuza dek böyle devam edeceğini bilseydiniz bile devam ederdiniz. Neden böyle olduğunu açıklasanız faydalı olur, diye düşünüyorum.

Birkaç basit nedenden ötürü. Her şeyden önce birisi beni ikna etse idi, bu tamamen irrasyonel olmam yüzünden olabilirdi. Bu konularda hiç kimseyi rasyonel olarak ikna edemezsiniz. İki hafta sonrasında havanın nasıl olacağını öngöremeyiz ve neden öngöremediğimizi de anlayamayız bile.

Bu hipotetik bir soru. Motivasyonlarla ilgili. Açıktır ki hiçbirimiz buna inanmıyoruz, hiçbirimiz bunu kanıtlayabileceğimize inanmıyoruz. Hiç kimseyi buna rasyonel olarak inandıramazsınız.

Bunun hakkında ikna edici hiçbir şey söyleyemezsiniz.

Yine de çoğu insan bunu anlamadığı için bazen bu şekilde hissediyor ya da hissetme eğiliminde oluyor ve zaman zaman içleri kararıyor. Sorum şu: Her durumda sabah kalktığınızda yaptığınız şeyleri yapmanızı sağlayan şey nedir? Küçük kazanımlarla ilerlemek gerektiğini düşündüğünüzden mi ya da başka bir şey mi?

Bu konuda bir iç bakış geliştirmek zor. Ancak bir iç bakışla varabildiğim nokta şu: Temelde iki seçeneğiniz var. Biri, en kötüsünün olacağını varsaymak, böylece bunun gerçekleşmesini garantilemek. Diğeri, değişim için bir umut olduğu ve eyleme geçerek değişime

yardım edeceğiniz. Dolayısıyla iki seçeneğiniz var: Biri, en kötüsünün olmasını garantiliyor. Diğeri, işlerin daha iyiye gidebileceği olasılığını açık bırakıyor. İki seçenek verildiğinde rasyonel bir insan tereddüt etmeyecektir.

60'ların ortasında politize olurken bunun hakkında düşünmüştüm. Bu hipotetik oyunu şimdi sizin oynadığınızı düşündüğümden daha dürüst bir şekilde oynamıştım. Kendi kendime şöyle söyledim: Tamam, varsayalım ki mesele mülk sahipleri ile mülksüzler arasında. Mülk sahipleri çok da fazla değil, birçok insan mülksüz. Her zaman için. Hangi tarafta yer almak istiyorsun? Bu kolay bir soru değildir. O zamanlar önemsiz bir soru idi. 60'larda beklentiler ne olursa olsun mülksüzler tarafında olmak isterdiniz. Bu, büyük ölçüde yaşam tarzları, değerler ve neyle özdeşleştiğiniz ile ilgili idi. Diğer taraf, yani mülk sahibi olmak çekici değildi. Bugün bunun çok daha zor bir soru olduğunu düşünüyorum. Ancak bunun, insanların radikal olmak için sahip oldukları motivasyonlardan biri olduğunu düşünüyorum. İnsanların radikal olmak için sahip oldukları motivasyonlardan bir diğeri de, yarın ya da ölmeden önce ya da makul bir vadede kazanacağınızı düşünmek. Öyle görünüyor ki ilk motivasyon bir biçimde ikincisinden daha farklı bir insan tipi yetiştiriyor. Bunlar, ahlaki olarak motive olan, etik olarak motive olan ve bir şekilde diğer çeşit insanlar tarafından hor görülen püristler olarak adlandırılıyor. Çünkü, —o zamanlar farkına varmaya başladığım diğer şey de buydu— toplumsal değişimi gerçekleştirmeye çalışmak, sosyalist basketbol oynamaya benzemez. Toplumsal değişimi gerçekleştirmeye çalışırken skor önemlidir. İyi ve arkadaşça oynamak, ama kaybetmek işe yaramaz. Bu motivasyonlar kombinasyonunun bir insanda bir arada olması —mülk sahibi olmayı küçük görmek, ama aynı

zamanda ciddi bir şekilde kazanmayı istemek– oldukça zor.

İki olasılıktan söz ettiniz. Biri, 60'larda kendi grubunuzu tasvir ederken. Hemen yarın büyük bir zafer kazanmayı beklemiyordunuz. Bazı insanlar şunu bekliyordu: Gidip Columbia Üniversitesi'nde boykot yapacağız, herkes birbirini sevecek ve bu da iktidarın sonu olacak. Her ikimiz de gayet iyi biliyoruz ki birçok kişi buna inandı. Bunun uzun bir mücadele olacağını fark eden, ama kültürel değerlerini, yaşam tarzlarını ve diğer birçok şeyi paylaştıkları aynı kafadan diğer insanlarla birlik olan insanlar da vardı. Bir de üçüncü tip insanlar vardı. Benim gibi. Ben kültürel manzaranın bir parçası değildim. Kesinlikle hızlı bir zafer beklemiyordum. Eski tarz burjuva yaşam tarzımı korudum ve bugüne kadar değiştirmedim. Ve bunun gibi insanlar da vardı. Bakarsak başka birçok tipte insan vardır. Her türden insan katılabilir. Ancak bana öyle görünüyor ki, her şey bireysel kararlarda bağlanıyor. Ben ne yapacağım? İşte benim seçeneklerim. Tabii ki benim seçeneklerim bu insanların birçoğundan daha fazladır, çünkü ben bir şekilde ayrıcalıklı idim. Ancak herkesin bazı seçenekleri vardır. Kendi kendinize soruyorsunuz: Bu ayrıcalıklardan bazılarını kullanmayacak mıyım? Bu durumda eminim ki çekilen acılar, baskı ve ayrımcılık devam edecektir. Ya da her ne seçeneğim varsa bunu, başkalarıyla birlikte bir şeyleri değiştirmek için kullanabilir miyim? Bu durumda işler daha iyiye gidebilir. Bana öyle geliyor ki, kim olduğumuzdan bağımsız olarak her şey burada bağlanıyor. Ve bu seçenekler elindeyken, aklı başında bir kişi bir tek yöne gider. Toplumun ve resmi kültürün, bu seçeneklere sahip olduğunuzu anlamanızı istememesinin nedeni tam olarak budur.

Aklı başında bir kişinin tek bir yöne gideceği doğru mu? 60'larda örgütçü olan bir arkadaşımı hatırlıyorum. Savaş karşıtı hareketi birlikte yaşadık. Daha sonra işler biraz daha ileri git-

ti ve cemaat örgütlenmesi yapmak, mahallelere girmek ve bu çevrelerdeki insanları örgütlemek eğilimi belirdi. Bu kişi, Boston'da bir işçi sınıfı bölgesi olan Dorchester'da bir mahalleye taşınacaktı ve örgütlenme yapmaya çalışacaktı. Sonunda taşınmamaya karar verdi ve bunun yerine yüksek lisans yaptı ve psikiyatrist oldu. Bugün de eminim ki bir düzeyde ilerici değerlere sahiptir –kendisini senelerdir görmedim– ancak politik faaliyetlerde önemli bir düzeyde yer almıyor. Yaptığı tercih çok bilinçli idi. Çevresine baktı ve şöyle düşündü: Benim kişisel etkim çok az olacaktır, çünkü şu şu niteliklere sahip değilim. Kendi görüşüne göre, bir dizi etmenden dolayı daha çok etkisi olabilecek bir kişinin adını verdi ve vazgeçmeyi planladığı şeyden vazgeçmenin pek de önemli olmadığını düşündü.

Kimden söz ettiğinizi bilmiyorum, ama bunun gibi birçok insan biliyorum. Bu kişi belki de, şimdi bir yerlerde zengin bir psikiyatrist olmuştur...

Büyük olasılıkla oldukça iyi durumdadır.

Yeterince seçeneği vardır. Örneğin parası vardır.

Harvard Hukuk Fakültesi'ne gidecek türden bir insan. Yıllarca kazandıktan sonra parası ile iyi bir şey yapma olasılığı...

Katılıyorum. Ancak bir noktada kendi seçenekleri ile yüzleşmemeye karar vermiş. Bu seçeneklere her zaman sahip. Şu karara varmış olabilir: Şimdi bir bakalım, kendi başıma yeterince değişim gerçekleştiremem çünkü bu işte iyi değilim, öyleyse gidip canımın istediğini yapacağım ve zengin olacağım. Ancak bunu yapsanız bile birçok seçeneğiniz vardır. Gerçekte hareketler varlıklarını sürdürmektedir, çünkü kısmen diğer işlerle uğraşan insanlar bu hareketleri finanse etmeye hazırlardır. Bu kadar basit bir şey. Bunun çok ötesine gidebilirsiniz, hâlâ kibar bir yaşam tarzına sahip olup istediğiniz işi

yapabilirsiniz. Hayatlarını bu şekilde bölen insanlar biliyoruz. Tabii ki boşver demek çok kolaydır. Kendimi iktidar ve otorite yapılarına uyarlayacağım ve bu yapıların içinde elimden gelenin en iyisini yapacağım. Kuşkusuz ki bunu yapabilirsiniz. Ancak bu, aklı başında bir kişi gibi davranmak değildir. Caddede yürürken karnınız acıkabilir. Dondurma yiyen bir çocuk görürsünüz, etrafta polis olmadığını fark edersiniz, daha iri olduğunuz için dondurmayı kaparsınız ve yürür gidersiniz. Bunu yapabilirsiniz. Muhtemelen bunu yapan insanlar da vardır. Bunlara "patolojik" insanlar diyoruz. Diğer yandan, eğer bu işi mevcut toplumsal yapılar dahilinde yapıyorlarsa "normal" diyoruz. Ancak bu da aynı şekilde patolojiktir. Bu genel toplumun patolojisidir. Ve yine söylüyorum ki, insanların her zaman seçenekleri vardır. Biz özgür insanlarız. Bu patolojiyi kabul etmeye karar verebilirsiniz, ama bunu dürüst bir şekilde yapın, eğer bir nebze olsun dürüstseniz "dürüst bir şekilde patolojik olacağım" deyin. Ya da bunu bir şekilde kırmaya çalışın.

Ancak birçok insan için tek tercih "ya hep ya hiç" gibi görünüyor. Tek tercih sizin söylediğiniz gibi normal-patolojik olmakmış gibi görünüyor. Normal faydа ve maliyetleri ile toplumun normal bir üyesi olmak, en azından makul bir ortalamayı tutturmak, belki de kabul edilebilir elit bir varoluş sürmek. Diğer yanda ise bir diğer "hepsi" tercihi, yani coşkulu bir devrimci olmak. Bir protestocudan bir broşür almanın ya da mali olarak hiç de önemli olmayan bir bağışta bulunmanın, yani cuma akşamı dışarda yemek için harcayacakları paradan daha az bir para bağışlamanın ya da maddi açıdan önemsiz bir diğer eylemde bulunmanın birçok insan için bu kadar zor olmasının nedeni, psikolojik olarak gerçekten güçlü bir etkisinin olması. Bu etki bence, bir düzeyde insanların muhalif davranmalarının doğru olduğunu bilmeleri ve bir şekilde bunu yaptıklarında

daha fazlasının geleceğini bilmeleri ve savunmacı bir şekilde baştan kapıyı kapatmaları. İnsanlar, toplumda belli bir tatmin ile iş gören bir insan olmalarına izin veren ve aynı zamanda toplumu dramatik olarak değiştirmeye katkıda bulunabilecekleri olası bir yer edinmeyi çok zor buluyorlar.

Haklısınız. Orta Amerika destek grubuna 100 dolar katkıda bulunmak ya da benzer bir şey yapmak bunun doğru bir hareket olduğunu bildiğinizi ifade etmektir. Bunun doğru bir hareket olduğunu bir kez ifade ettiğinizde, bunun milyonlarca katını yapabilecekken nasıl oluyor da yalnızca bu sınırlı şeyi yapıyorum, diye düşünürsünüz. Bu sorunla hiçbir zaman yüzleşmeyeceğim demek daha kolaydır. Bunu tamamen unutacağım demek. Ama bu, çocuktan dondurmasını çalmak gibidir.

Ancak bu, sol için ya da hareketler ve örgütçüler için bazı şeyler göstermektedir. Umut yoksa, ya da çok az umut varsa ve nasıl ilerleme sağlanacağına ilişkin açık bir kavrayış yoksa, insanların sıradan, normal ve gündelik yaşantılarından politik devrimciler, meseleleri politik terimlerle gören insanlar olmaya doğru kayacaklarını düşünmek bir ölçüde makul değil. Eğer ortada, insanların yaşam tarzlarını az çok koruyarak iş görebilecekleri rahat ve orta yolcu bir çözüm yoksa, çok sayıda insanın bir şeyler yapıyor olması olası değil. Bu sıçramayı gerçekleştirmek için iman sahibi olmanız lazım.

Ancak gerçek şu ki orta yolda bir sürü seçenek var.

Ancak insanlar bunları görmüyorlar.

Ve hepimiz belli seçimlerde bulunduk. Hiçbirimiz Tanrı değiliz, en azından ben değilim. Evimi ve arabamı vermedim, bir kulübede yaşamıyorum. Günde 24 saatimi insan ırkı için çalışarak ya da bunun

gibi bir şey için geçirmiyorum. Zamanımın ve enerjimin büyük bir kısmını...

Yaptığınız her ne ise, dilbilim ya da başka bir şey, onun yüzünden suçluluk da hissetmiyorsunuz.

Bu o kadar da açık değil. Ancak en azından, enerji ve etkinliğimin büyük bir bölümünü bilimsel çalışma gibi yalnızca hoşlandığım şeylere harcıyorum. Bunu seviyorum. Zevk için yapıyorum. Ve bildiğim herkes...

Bunu yapmanın politik bir insan olarak etkinliğinizi arttıracağını düşünerek kendinizi kandırıyor musunuz?

Hayır, bu çok saçma. Onun üzerinde hiçbir etkisi yok. Bu nedenle yapmıyorum. Bunu seviyorum. Yani bir hikâye uydurup...

Bence bu, insanlara zor geliyor. Birçok insanın politik olarak muhalif hiçbir şey yapmamasının nedeni de bu.

Bu doğru, ancak hani şu görünürlüğe sahip az sayıda insana geri dönecek olursak, her biri bunu yapıyor. Her biri.

Neredeyse tanım gereği.

Çünkü, eğer tatminkâr bir hayatınız yoksa politik bir aktivist olarak etkin olamazsınız. Gerçekten Tanrı olan insanlar da vardır belki. Ancak varsa bile ben duymadım.

Tanım gereği Tanrı değiller, çünkü politik faaliyetten o kadar tatmin duyuyorlar ki kesinlikle tanrısal olamazlar.

Politik etkinlikten değil. Belki de politik faaliyet o kadar hoşnut edici ki, yalnızca bunu yapmak istiyorsunuz ve kendinizi kaptırıyorsunuz. Bu mükemmel bir şey. Tıpkı diğer insanların başka ilgilerinin olması gibi. Müzik dinlemek istiyorlar, deniz kenarında bir

gezintiye çıkmak istiyorlar. İnsan yalnızca bu gibi şeylerden tatmin olamayacak kadar zengin ve karmaşık. Bir çeşit dengeye varmalısınız. Seçeneklerin hepsi önünüzde. Zannediyorum insanların seçenekleri olduğunu fark etmelerinin psikolojik olarak neden bu kadar zor olduğunu tam olarak belirttiniz. Çünkü seçeneklerin önünüzde olduğunu bir kez fark ettiğinizde şu soru ile yüz yüze gelirsiniz: Neden daha fazlasını yapmıyorum? Ancak bu hayatın gerçekliğidir. Eğer dürüst bir insansanız her zaman bu sorular ile yüzleşeceksiniz. Ve yapacak daha çok şey var. Gerçekte son döneme dönüp bakarsanız, gösterecek çok şey var. Gerçekten de, düşündüğünüzde ne kadar çok başarının olduğunu görmek hayret vericidir. Çok az kişinin ilgilendiği bir meseleyi ele alın. Doğu Timor'daki katliamı ele alın. Bununla on beş yıl önce ilgilenmeye başladım. İnsanlar duymak bile istemiyordu. Sonunda işler ABD Kongresi'nin Endonezya'ya askeri yardımı yasaklayacağı noktaya kadar geldi. Bu muazzam bir değişimdir. Bu yolla yüz binlerce hayatı kurtarabilirsiniz. Kaç kişi geçmişe bakar da yüz binlerce hayatın kurtulmasına yardım ettim diyebilir? Ve bu tek bir küçük mesele.

Bu çabalarda yer alan insanların, mutlu olmak ya da başarıları nedeniyle bir ölçüde tatmin olduklarını hissetmek yerine, bunu çok az şeyin başarıldığı korkunç derecede uzun bir kampanya olarak gördüklerini düşünmek eğilimindeyim. Bu, bir bardak suya bakıp da yarısının dolu olduğunu söylemek yerine yarısının boş olduğunu söylemek gibi. Oysa neredeyse tamamen dolu olduğu halde boşmuş gibi görüyoruz.

Diyelim ki ölüm döşeğindesiniz. Kaç kişi geriye dönüp baktığında, bir kişinin dahi öldürülmesini engellemekte katkım oldu diyebilir?

Size katılıyorum. Bence haklısınız, çok açık. Ancak bir şey insanların bunu görmesini engelliyor, belki de kültürümüz.

Bu konuda çok da ikna olmuş değilim. Kabaca ortaya koyacak olursak, 60'lardaki hareketler çoğunlukla genç insanlardan oluşuyordu. Genç insanların çok kısa vadeli bir perspektifleri olduğu bilinir. Bu yirmili yaşlarda olmakla ilgili bir şey. Yarın ne olacağı hakkında düşünmüyorsunuz. Perspektifiniz kısa vadeli. Gerçek şu ki, 60'lardaki hareketlerin baskın olarak gençlik hareketi olmasının genellikle hem iyi hem de kötü yanları vardı. Kötü yanlarından biri, eğer çabucak bazı kazanımlar elde etmezsek, bu işi bırakacağınız düşüncesidir. Ama tabii ki, değişimler bu yolla olmuyor. Örneğin, köleliğe karşı mücadele çok uzun sürmüştür. Kadın hakları mücadelesi bir yüzyıldır devam ediyor. Ücretli köleliğin üstesinden gelmek Sanayi Devrimi'nden beri devam ediyor, ama bir milim yol kat etmedik. Gerçekte, bu meseleleri anlamakta bir yüzyıl öncesine göre çok daha geriye gittik. Ama yine de mücadele etmeye devam ediyoruz.

Akademisyenler hakkında konuşurken oynadıkları rol, yaptıkları iş ve zamanlarını neye harcadıkları hakkında konuşurken, arada değindiğiniz bir konuya geri dönelim. Söz arasında postmodernizm konusunu gündeme getirdiniz –bunu bilgi alanına bir akın ya da geçici bir heves olarak adlandırabilirsiniz. Biliyorum ki, büyük olasılıkla birçok kişi ya da en azından bazıları buna tepkinizi merak ediyor. Yine de üzerinde duralım. Bu nereden geliyor? Neden bir kişi muazzam bir eğitime, bilgiye, deneyime ve harcayacak zamana sahip olur da bunu astrolojiye yakın bir şeye harcar?

Genelleştirmek istemiyorum. Bu çerçevede önemli ve kavrayış dolu çalışmalar yapıldığını düşünüyorum. Bunu anlamak zor, çünkü basit ve ilginç olan noktaları anlamaya çalışmak için çaba harcamam gerekiyor. Ama bu konuda bazı şeyler var. Bu konuda ilerleme kaydediyoruz. Ama çok daha genel bir nokta var. Gerçek şu ki, bu konuda iyi fikir üretmek çok zor. Bu konuyla uğraşan birkaç kişi

var. Eğer bilimle uğraşıyorsanız, biliyorsunuz ki bazen çok şaşırtıcı bir sonuca varırsınız. Bu, genellikle bilinen şeylerle karşılaştırıldığında çok küçük bir şeydir ve gerçekten de heyecan duyarsınız. Doğa bilimlerinin dışındaki alanlarda bunu bile yapmak çok zordur. Temel doğa bilimlerinin dışında anlaşılamayacak kadar karmaşık bir şey, çok da fazla bir şey yoktur. Geriye kalan her şey ya anlaşılamayacak kadar zordur ya da çok kolaydır.

Diyelim ki bu alanda çalışan bir akademisyen olarak yılda 50.000 dolar kazanıyorsunuz.

Varoluşunuzun bir sebebi olmalı. Sonuçta fikirler aşırı derecede karmaşık bir terminoloji ve çerçeve ile süslenir. Bir ölçüde bu yalnızca kariyerizmdir ya da saygınlık yaratma çabasıdır. Örneğin "edebiyat teorisi" denen şeyi ele alalım. Edebiyat teorisi diye bir şey olduğunu düşünmüyorum, tıpkı kültür teorisi diye bir şeyin olmadığı gibi.

Tabii ki bir kitap okuyup da bunun hakkında konuşabilirsiniz.

Evet, kitap okuyup da bunlar hakkında konuşuyorsanız, insanları...

Bu işte çok iyi olabilirsiniz.

Bu işte müthiş bile olabilirsiniz. Örneğin Edmund Wilson'ı ele alalım. Müthiştir. Ama bir edebiyat teorisi yoktur. Diğer yandan kuarklar hakkında konuşan bir fizikçi ile aynı odada bulunmak istiyorsanız, sizin de hiç kimsenin anlayamadığı karmaşık bir teoriniz olması lazım. Eğer onun kimsenin anlayamadığı bir teorisi varsa neden benim de kimsenin anlayamadığı bir teorim olmasın?

İlginç olan şey şu ki, fizikçi bu teori hakkında popüler bir kitap yazacaktır ve bunu laf salatası yapmadan açıklayacaktır. Tamamen açıklanamayacaktır belki, ama büyük bir kısmı açıklanacaktır.

Modern çağda büyük bir fizikçi on iki yaşında bir çocuğa verdiğinizde anlayabileceği ve birçok şey öğrenebileceği bir kitap yazabilir. Gerçekte bunu her zaman görüyorum.

Edebiyat teorisyenlerinin bunu yapmamasının nedeni nedir? Ortada bir şey olmadığından mı?

Benim varsayımım bu. Ya ortada insan zekâsında niteliksel bir değişim gerektirecek kadar derin bir şey var, ya da hiçbir şey yok. Bu, yalnızca edebiyat teorisi için geçerli değil. Eğer biri bir tarih teorisiyle ortaya çıkarsa aynı şey olacak. "Teori" bir çeşit apaçıklık olacaktır. Belki de "zekice fikirler". Birileri zekice fikirlere sahip olup da şunu söyleyebilir: Neden sınıf mücadelesine bakmıyorsunuz, ilginç bir konu. Ya da neden Anayasa'nın ardında yatan ekonomik faktörlere bakmıyorsunuz? Konuyu siz seçin. Bunlar ilginç ve zekice fikirler. Ama bunları bir fikir ortaya koymadan da söyleyebilirsiniz. Doğa bilimleri dışında, bir fikir ortaya koymadan söylenemeyen şeyler bulmak çok zordur. İlginç ve basit fikirler vardır. Bunlara ulaşmak genellikle zordur ve başarılı bir şekilde çözümlemek çok zordur. Örneğin modern sınai ekonomide gerçekte ne olduğunu ve bu şekilde nasıl geliştiğini anlamaya çalışmak. Bunun için çok çalışmanız lazım. Ancak üzerinde konuşmak üzere çok karmaşık bir şey ortaya çıkmayacaktır, teori son derece zayıf olacaktır. Teori derken, ilk bakışta açık olmayan ilkeleri olan, ama şaşırtıcı sonuçlar çıkarsayabileceğiniz, sonuçları sınayabileceğiniz ve ilkeleri doğrulayabileceğiniz bir şeyi kastediyorsak tabii ki. Bu türden hiçbir şey bulamazsınız.

O halde iki kütüphane olduğunu varsayalım, edebiyat teorisi kitapları, postmodernizm vb. kitaplardan kurulu bir kütüphane, diğeri de aynı binada esas olarak Marksizm-Leninizm kitaplarını içeren bir kütüphane.

Bunu da anlamıyorum. Diyalektik materyalizm hakkında yazılan her türlü şeyi okudum. Ne olduğu hakkında en ufak bir fikir edinemedim.

Bu da "postmodernizm" gibi bir kelime.

En azından benim için evet. Bunu ara sıra söyleşilerde söyledim ve insanlardan "anlamıyorsunuz, diyalektik materyalizm şudur" türünden uzun mektuplar aldım.

Ama yine de anlaşılmaz bir şey olarak kaldı.

Bu ya anlaşılmaz bir şey ya da doğru, ama tamamen aşikâr. İnsanların bazılarında hiç müzik kulağı yoktur, müziği duyamazlar. Belki de ben bu gibi şeyler için sağırım ya da bunun gibi bir şey. Bu alanlarda bulduğum her şey ya çok ilginç, ama bir kere gördükten sonra oldukça aşikâr geliyor ya da belki de göremiyorsunuz da birisinin size göstermesi gerekiyor. Ama bir kere gördünüz mü çok açık geliyor. Ya da konu tamamen anlaşılmaz oluyor. Diğer alanlarda durum tamamen farklı. Eğer *Physics Review* dergisinin son sayısını elime alırsam bir tek kelime bile anlamam. Ancak iki fark var. Her şeyden önce anlayabilmek için ne yapmam gerektiğini gayet iyi biliyorum. Bazı alanlarda pek de iyi olmadığım halde anlamak için ne gerekiyorsa onu yaptım. Ama bunu yapabiliyorum. Diğer şey ise daha önce söylediğiniz şey: Size bunun ne ile ilgili olduğunu sorabilirim. Fizik bölümüne gidip de "söyleyin bana, bu konuda herkesi bu kadar heyecanlandıran şey nedir?" diye sorabilirim. Ve buradakiler bana anlayabileceğim bir biçimde anlatabilirler, benim kavrayış düzeyime uyarlayıp bu konuya nasıl devam edebileceğimi de söylerler. Diğer alanlarda, yani diyalektik materyalizm, postmodernizm, edebiyat teorisi gibi alanlarda, bu iki şeyi yapmak olanaksızdır, ki bu da beni iki sonuca götürüyor: Ya müzik kulağı olmayanlar gibi bir genim eksik, ki bu anlaşılır bir durumdur,

ya da bu eninde sonunda kariyerist sebeplerle ilginç fikirleri anlaşılmaz bir çerçeve içine gizlemenin bir yoludur. İnsanları kariyerist oldukları için eleştirmek istemiyorum. Bu dünyada hayat zor ve saygı duyulmak istiyorsunuz. Bu anlaşılabilir ve haklı görülebilir bir durum. Birçok alanda anlaşılması zor şeyler varsa bunların bizi aştığı doğru çıkıyor.

İnsanların topluma nasıl yaklaştıklarına ve onu nasıl anlamaya çalıştıklarına dair başka bir trend de "komplo teorisi" olarak adlandırılan yaklaşımdır. Bununla tabii ki her ikimiz de karşılaştık. Özellikle Batı Sahili'nde oldukça fazla popülerlik kazandı. Örneğin Kennedy Suikastı gibi tekil örnekler ya da tartışılan diğer komplo teorileri üzerinde durmayıp da daha geniş düşünürsek, doğru yol nedir? Toplumda ne olup bittiğini anlamanın ve toplumla etkileşim içine girmek için hazır olmanın en kullanışlı ve en etkin yolu nedir? Kurumları ve bunun sonuçlarını vurgulayan bir yaklaşım ile karşılaştırıldığında komplo teorilerinde bir engel teşkil eden, değiştirmek üzere dünyayı anlamamızı engelleyen şey nedir?

Şeylerin nasıl işlediğine ilişkin gerçeği bulmak istiyoruz. Kuşkusuz insanların bir araya geldiği durumlar vardır. Gerçekte her planlama kararı, insanların bir araya geldiği, bir şeyi anlamaya çalıştıkları ve bir sonuca ulaşmak için iktidarlarını ya da kullanabilecekleri iktidarı kullandıkları bir örnektir. Bunu bir komplo olarak görebilirsiniz. Bu tanım gereği, meydana gelen her şey bir komplodur. General Motors şirketinin yönetim kurulu bir araya gelip de önümüzdeki yıl ne tür Chrysler ya da Ford otomobili üreteceklerine karar verirse, bu bir komplodur. Her iş kararı, her editörlük kararı...

Son kertede insanlar tarafından verilen her karar.

Eğer üniversitede çalıştığım bölüm bir araya gelip de önümüzdeki yıl kimi atayacağına karar verirse bu bir komplodur. Bu o kadar da ilginç bir iş değil. Kuşkusuz ki her karar insanlar tarafından alınır. Eğer komplo kelimesi mantıklı bir anlama sahip olacaksa sormamız gereken soru, temel kurumların dışında, onları pas geçen, onları ele geçiren, altını oyan ve herhangi bir kurumsal temeli olmayan diğer yönlere saptıran grupların olup olmadığıdır.

O zaman bu, komplo teorisi nosyonunu açıklamaktadır. Böyle şeyler olmaktadır, çünkü toplumun normal yapısının dışında bazı gruplar vardır ve böyle şeyler yapmaktadır.

Çünkü bu gruplar ya da altgruplar kurumsal iktidar yapısının dışında iş görmektedir, özel gruplardır ve bunları komplo olarak adlandırırız. Ancak tarihe baktığımda bunun örneklerini pek fazla görmüyorum. Bazı durumlar var, örneğin bir noktada Hitler'e suikast düzenlemeyi düşünen Nazi generalleri gibi. Bu komplodur. Ancak görebildiğim kadarıyla böyle şeyler, ekranda ani olarak yanıp sönen bir nokta gibidir.

Eğer bazı örnekler varsa, bunları açığa çıkarmaktan, günışığına çıkarmaktan ve anlamaktan kazancımız ne olabilir?

Eğer birileri, Hitler'den kurtulmanın vakti olduğunu düşünen bir grup general üzerine bir çalışma yapmak isterse bu bir monografi için iyi bir başlıktır ya da birileri bu konuda bir tez yazabilir. Ancak bundan dünya hakkında hiçbir şey öğrenemeyiz. Bu özel koşullarda insanların nasıl davrandığını gösterir. O kadar.

Bundan dünya hakkında hiçbir şey öğrenemeyeceğimizi söylüyorsunuz. Bu neredeyse tanım gereği böyle. Buradaki ana fikir bu insanların dünyanın normal işleyişi dışında davrandıkları, dolayısıyla bunlar üzerine çalışma yapmanın bu insanlar hak-

kında çok şey öğreteceği, ancak tarihin tipik olarak kendini tekrar eden kalıpları hakkında bir şey öğretmeyeceğidir.

Olağandışı koşullar nedeniyle farklı davranıyorlar, tam olarak böyle. Dahası bu General Motors'un yönetim kurulunun yönetici koltuklarında oturup da düzenli olarak karar vermelerinden pek de farklı değildir. Bundan biraz farklıdır, çünkü olan biten büyük iktidar yapılarının biraz dışına çıkmaktadır. Ancak dünyanın nasıl işlediğine ilişkin çok da fazla bir şey öğretmemektedir, gerçekte bir sonraki durum için hiçbir genelleştirme yapmamıza olanak vermemektedir. Tarihsel olarak öngörülemeyen ve spesifik bir olaydır. Eğer bu meselelerin ortaya çıktığı modern Amerikan tarihine bakacak olursanız, böylesi durumların neredeyse hiç olmaması dikkat çekicidir. En azından kayıtlardan okuduğum kadarıyla, hiçbir şekilde böyle bir şey olmamıştır. Ara sıra bir şey bulabilirsiniz, örneğin Reagancıların raftan indirip de uygulamaya soktukları yıkıcı ve terörist faaliyetleri. Ancak bu olağan işleyişin dışında bir durumdur. Bunun çok kısa bir sürede ezilmesinin nedeni de kurumların buna müsamaha gösteremeyecek kadar güçlü olmasıdır. Örneğin bir sürü komplonun kaynağı olduğu düşünülen CIA'yi ele alalım. Bunlar hakkında bir yığın enformasyona sahibiz ve bu enformasyonu okuyunca bunların son derece sadık bürokratlar olduklarını ve kendilerine söylenenleri yaptıklarını öğreniyoruz. Pentagon izin verdiği sürece kendi çıkarları için bastıracaklardır, gizli servisler de kendi çıkarları için bastıracaktır, ancak bunu oldukça şeffaf yollardan yapacaklardır.

Öyleyse bu, komplo değil de sistemik bir şey. İki argümanınız var: Biri eğer komplo varsa bile, ara sıra olan, hatta sık sık olan komplolar varsa bile, bunları incelemek ancak bu özel olay hakkında bilgi verir. Tarihin nasıl işlediği hakkında değil.

İkinci iddia, daha baştan o kadar da çok komplonun mevcut olmadığı.

Bunlar da büyük bir şirkette, bir fakültede ya da içinde yer aldığınız herhangi bir yapıda bulacaklarınızdır.

Bunun genellikle bir kurumun işleyişinin normal bir sonucu olduğunu düşünüyorsunuz.

Bir kurumun belli bir iktidar yapısı vardır. Belli kaynakları vardır. Bir otorite yapısı vardır. Belli yollarla toplumun geneline uyum sağlar ve bu yolların dışına çıkmaya çalışırsa altı oyulur ve yok edilir. Eğer General Motors, yardımsever bir kuruluş olmaya ve en düşük fiyattan iyi arabalar üretmeye ve bunu da en iyi çalışma koşulları ile yapmaya karar verirse, yarın iflas eder. Aynısını yapmayan başka bir şirket onun altını oyar. Kurumların daha büyük bir çerçeve içinde belli bir işleyişe sahip olmalarının belli nedenleri vardır. Örneğin Clinton'un bir rüyada, gerçekten de Britanya İşçi Partisi'nin düşündüğü gibi toplumsal bir devrim gerçekleştirecek bir devrimci gibi davranmaya başladığını varsayalım. Anında tahvil fiyatları biraz düşmeye başlayacaktır. Faizler tırmanacaktır. Ekonomi çökmeye başlayacaktır ve bu da bu politik programın sonudur. Olayların içinde geliştiği belli çerçeveler vardır.

Çünkü yalnızca canı öyle istediği için, belki de birkaç müttefiki ile birlikte, herhangi bir iktidar tabanı olmayan yalıtılmış bir birey olarak davranacaktır: bu, sinir bozucu ve hiçbir yere varmayan bir komplo olacaktır.

Tam olarak böyle. Ve iktidar sahibi insanlar şöyle diyeceklerdir: Bunu sevmedim, öyleyse paramı Hazine tahvillerinden çekiyorum ve başka bir yere yatırıyorum. Bu böyle devam edecektir ve bir tepki oluşacaktır. Eğer Clinton bunu anlamazsa, bir iki hafta önce

Wall Street Journal gazetesinde çıkan ve şayet birisinin aklına böyle bir fikir gelirse ne olacağını basit bir dille anlatan bir yazıyı okuyabilir. Ama bunun dile getirilmesi gereksizdir. Bunu herkes anlar. Toplumda, ekonomide, politik sistemde ve ideolojik sistemde iktidarın muazzam bir merkezileşmesi vardır. Bunlar birçok yoldan birbirine bağlıdır; iktidarın, otoritenin ve hâkimiyetin derecesi olağanüstüdür. Eğer dinden çıkmış herhangi bir grup bunu kırarak dışına çıkmak isterse hemen başları derde girecek ve yolları kesilecektir. Bunun zirvede bile meydana geldiğini görebilirsiniz. Örneğin Nixon ve Watergate skandalını ele alın. Watergate çok önemsiz bir olaydır. Hükümetin giriştiği korkunç işlerle kıyaslandığında Watergate gülüp geçilecek bir şeydir. Bir çerezdir. Bununla birlikte hangi meselelerin gündeme geldiği önemlidir.

Evet çerezdir, ama bir istisna ile: Seçkin kesimler hedef alınmıştır.

Seçkin kesimler hedef alınmıştır. Nixon iktidarın normal işleyişinin dışına çıkmıştır. IBM'den Thomas Watson'a küfür etmiştir. Ülkede iş dünyasının iktidarının yarısını oluşturan Demokrat Parti'nin altını oymaya çalışmıştır. Huzura çağırılmış ve hemen kovulmuştur. Ahlaki bir ilkeyi ihlal ettiği için değil. Giriştiği zalimlikler yüzünden de eleştirilmemiştir. FBI, Gestapo tarzı bir cinayetle Fred Hampton'ı ofisinde katletmiştir. Bu Watergate sırasında hiçbir zaman gündeme gelmedi. En dramatik olaylardan biri olan Kamboçya'nın bombalanmasını ele alın. Bu olay Kamboçya'nın gizlice bombalanması olarak adlandırıldı, "gizlice" dendi, çünkü basın bildiği şeyleri aktarmadı. Belki de birkaç yüz bin kişiyi öldürdüler. Bir köylü toplumunu yerle bir ettiler. Bu gündeme geldi, ama bir yanı ile: Kongre'yi bundan haberdar etmiş miydi? Başka bir deyişle, iktidar sahipleri bu hakkı ona vermişler miydi? Bu gündeme gelen tek mesele idi.

Birisi azıcık sistemin dışına çıktığında ne olduğunu görüyorsunuz. Hemen kutularına geri konulur, çünkü birer hizmetçidirler. Gerçek iktidar başka bir yerdedir.

Orada bile iktidar bireylerde değildir. General Motors bir kurumdur ve onu yöneten insanlar bile o kadar iktidar sahibi değildir.

IBM'in başkanı kovuldu. Neden? Geçen yıl yeterince kâr edememişler. Ya işinizi yaparsınız ya da gidersiniz. İktidar başka bir yerdedir. Amerikan şirket sistemi, Vietnam Savaşı'nın artık kendisi için bir değeri olmadığına karar verdiğinde, almak istediğini aldığında, Johnson'a Texas'a geri gitmesini söyledi. İşten atıldı. Ona "tamam artık başkanlığa adaylığını koymuyorsun, geri çekil" dendi. Sonra başka birisini buldular. Bu şekilde işleyen bir sistem içinde komplo teorilerinin uydurduğuna az çok benzeyen herhangi bir şeyin meydana gelmesi dikkate değer bir şey olacaktır. Bunlara baktığınızda çöktüklerini görürsünüz ki bu da hiç şaşırtıcı değildir.

Belki de tek bir istisna ile: Martin Luther King'e suikast düzenlenmesi.

Bu da ilginçtir. Bu, birilerinin onu öldürmek için oldukça iyi sebeplerinin olduğunu düşünebileceğimiz tek vakadır. Bunun ardında gerçek, belki de üst düzey bir komplo olduğunu öğrenmek beni hiç de şaşırtmayacaktır.

Eğer bunun FBI'ın başkanı Hoover olduğunu varsayarsak, mekanizmalar ortada, araçlar ortada, her şey mevcut. Hükümette de kimse üzülmeyecektir.

Bu konuda önemli bir soruşturma yapıldığını düşünmüyorum. Eğer varsa bile ben farkında değilim. Ancak bu tek makul vaka. Kesinlikle haklısınız. Herkesin o kadar heyecanlandığı Kennedy Suikastında bile hiç kimse makul bir neden öne süremedi.

Bu ilginç bir soru. Komplo teorilerini gözönüne almanın faydasına inanan ve onu anlamaya çalışan insanlara kulak verdiğimizde, Kennedy vakasına muazzam bir enerji harcamalarının, oysa King vakasına görece daha az bir enerji harcamalarının nedeni nedir?

Bu çok dramatik bir tezattır, çünkü Martin Luther King suikastının ilk göze çarpan vaka olması çok makuldür. Kennedy vakasının ilk göze çarpan vaka olması kesinlikle makul değildir. Dolayısıyla bu, ne sormak istediğinize ilişkin bir meseledir.

Belki de olaylara ilişkin komplocu bir yaklaşımınız varsa, bir olay ne kadar makul değilse, normal gidişin ne kadar dışında ise, ne kadar komplo içeriyorsa sizin için o kadar çekici hale geliyordur. Bilemiyorum.

Kennedy vakasını çekici kılan komplovari bir şeyler var. Bunlardan biri Camelot'un* pırıltısıdır. Kennedy yönetimi birçok yönden Reagan yönetimine benzemektedir.

Camelot'un pırıltısı kan lekeleridir.

Ancak mesele şu ki, Kennedy yönetimi akıllıca bir iş yaptı. Entelektüel sınıfa bir küçümseme ile bakan Reagancıların tersine onları pohpohladı. Sonuçta müthiş bir imaja sahip oldular. Hiçbir şekilde gerçek olmasa da, iktidarı kitap ve makaleler yazan, filmler çeken ve benzer işlerle uğraşan insanlarla paylaşıyorlarmış görüntüsü verdiler. Sonuçta Camelot'un güzel bir imajı, hoş bir imajı oldu ve bu imajı korumak için büyük çaba harcandı. Bir şekilde birçoklarının buna inanmasını sağladılar. Güney'de Siyahi insanların yaşadığı fakir ve kırsal bir bölgeye giderseniz Kennedy'nin fotoğraflarını görürsünüz. Gerçekte Kennedy'nin vatandaşlık hakları

* Kral Arthur'un maiyetinin ve Yuvarlak Masa şövalyelerinin bulunduğu efsanevi kale. —ç.n.

mücadelesindeki rolü hiç de hoş değildir. Ancak bir şekilde gerçek öyle olmasa da imaj başarıya ulaşmıştır. Son yirmi, yirmi beş yılda işlerin yolunda gitmediği kesinlikle doğrudur. Pek çok şey, üzerinde durabileceğimiz tamamen bağımsız nedenlerle yolunda gitmemiştir. Vatandaşlık hakları mücadelesi büyük başarılar elde etmiştir, ancak birçoklarının bu mücadeleye bağladıkları umutları gerçekleştirecek kadar ileri gitmemiştir. Savaş karşıtı hareketin de başarıları vardır, ancak savaşı sona erdirmemiştir. Yirmi yılda reel ücretler düşmeye devam etmiştir. Hoş olmayan pek çok şey olmuştur. Bir kahramanımız ve harika bir ülkemiz olduğu, bu kişinin bizi daha iyi bir geleceğe götüreceği, bir Mesih'imiz olduğu ve birilerinin onu vurduğu, o zamandan beri de her şeyin gayrimeşru olduğu inancına kapılmak çok kolaydır.

60'larda ve ondan sonra da örgütlenme yaparken, riske atılacak daha az şey var gibi görünüyorsa gerçeği açığa çıkarmanın daha zor olduğunu düşündüğümü hatırlıyorum. İnsanların eyleme geçmekte ve politik hareketlerde yer almaktaki çekingenliğinin ardında yatan bir görüşle sık sık karşı karşıya geldim. Bu görüş temelde insan doğasının yozlaşmış, egoist, benmerkezci ve antisosyal olduğu ve bunun sonucu olarak toplumda her zaman mülk sahipleri ve mülksüzlerin, baskı uygulayanlar ve baskı altında olanların, hiyerarşinin ve bu türden şeylerin var olacağıdır. Örgütlenme yaparken her zaman belli bir sistemin insanlık dışılığı ya da örneğin savaşın veya yakın zamanlarda bazı politikaların hukuksuzluğu ya da adaletsizliği üzerinde uzlaşma sağlayabileceğinizi gördüm. Ancak insanlar, insan doğasına yönelik bu bakıştan kaynaklanan bir umutsuzluk duygusu nedeniyle bu konularda aktif olmaktan çekiniyorlar. Bu yalnızca bir bahane ya da aktif olmaya karşı geliştirilen son savunma hattı olabilir, ancak yine de bununla başa çıkmak

için bu iddia üzerinde durmalısınız. Dolayısıyla şunu merak ediyorum...

Bu iddia bir bakıma doğru. Kesinlikle bir şey var... İnsan doğası, bu hepimizde var. Her şeyden önce, bu hakkında çok da fazla bilgi sahibi olmadığımız bir şey. Kuşkusuz ki zengin ve karmaşık bir insan doğası vardır ve kuşkusuz ki her şey gibi büyük ölçüde genetik olarak belirlenmiştir. Ancak bunun ne olduğunu bilmiyoruz. Yine de, bunun bahsettiğiniz şeylerle tutarlı olduğuna ilişkin, tarihten ve deneyimlerden gelen yeterince delil mevcuttur.

Dolayısıyla bu olgular varsa, tabii ki insan doğasının yanı sıra varlıklarını sürdürebilirler.

Bundan daha da fazlası. İnsan doğasının, ki bu sizin ve benim doğamızı da içerir, insanları kolaylıkla etkin işkenceciler, kitle katilleri, köle tacirleri vb. haline getireceğini biliyoruz. Bunu biliyoruz. Çok da uzağa gitmenize gerek yok. Bu ne anlama geliyor? Öyleyse işkenceyi durdurmaya çalışmamalı mıyız? Eğer birisi bir çocuğu öldüresiye dövüyorsa "pekiyi, tamam bu insan doğasıdır" mı demeliyiz? Bu, gerçekte insan doğası ile belli baskıların ve koşulların bir bileşiminden doğan bir davranıştır. İnsanların bu şekilde davranmalarına neden olan koşullar kuşkusuz ki vardır. Ancak dile getirdiğiniz önermenin doğru çıktığı olsa da, bir ölçüde doğrudur da, bunun konumuzla alâkası yoktur. İnsan doğasının aynı zamanda, bireycilikten uzaklaşma, işbirliği, fedakârlık, birbirini destekleme, dayanışma türünden daha bir çok şey için de kapasitesi vardır.

Bir varoluş biçiminin insanın potansiyelini gerçekleştirmesi ve gelişmesi ile daha tutarlı olduğu, başka bir varoluş biçiminin ise buna karşı olduğunu söyleyebilir miyiz? Değerler nereden kaynaklanmaktadır?

Değerler nereden kaynaklanmaktadır? Bu ilginç bir soru. Vereceğimiz her yanıt, çok sınırlı bir kavrayışa dayanacaktır, dolayısıyla söylenenler çok da ciddi şeyler değildir. Yalnızca ahlaki yargı koşullarından hareket etsek bile, bana öyle geliyor ki ahlaki değerlerin köklerinin esas olarak doğamızda yattığının doğru olması gerekir. Bu önerme nasıl olup da yanlış olabilir anlamıyorum. Bunu söylememin nedeni oldukça basit. Kuşkusuz ki şeylere bakma, yargılama ve değerlendirme biçimimizde önemli ve dikkate değer bir kültürel faktör vardır. Ancak bunun yanı sıra tamamen yeni bir durumla karşılaştığımızda ahlaki yargılamalar ve değerlendirmeler yapma kapasitesine de sahibiz. Bunu her zaman yapıyoruz. Sürekli yeni durumlarla karşı karşıya kalıyoruz. Bunları bilinçli olarak değerlendiremeyebiliriz, ancak en azından üstü kapalı bir şekilde bunu yapıyoruz. Bu, eyleme geçerken yaptığımız tercihin temelini oluşturuyor. Dolayısıyla yeni şeyler ve yeni durumlar hakkında, ahlaki olsun, estetik olsun, her türden yargılama yapıyoruz. Bunu ya rasgele, bir torbadan tombala çeker gibi yapıyoruz, ki bu kesinlikle doğruymuş gibi görünmüyor, ya da bir içbakış ve gözlemle veya aklımızda olan ve her yeni durumla karşılaştığımızda bir şekilde yanıtları veren ya da en azından kısmi yanıtlar veren belli bir ahlaki sistem temelinde yapıyoruz. Kimse bu sistemin ne olduğunu bilmiyor. Bunu hiçbir şekilde anlamıyoruz. Ancak bu, pek çok yeni duruma sınırsız bir şekilde uygulanabilecek kadar zengin ve karmaşık gibi görünüyor. Bu nasıl oluyor?

Böylesi bir sistemi karakterize eden nedir?

Belki de bu aksiyomatik bir sistem. Bunun yanlış olduğuna eminim. Bunun sayılar teorisindeki aksiyomlar gibi olduğunu düşünebilirsiniz. Bu sonuçları çıkarsayabileceğiniz bir dizi aksiyom olabilir. Böylece bu eylem şununla karşılaştırıldığında tercih edilir diyebilirsiniz. Bunu ciddi bir öneri olarak öne sürmüyorum, ancak böylesi bir sistem buna benzer bir şey olabilir. Ya da dil gibi olabilir.

Ciddi bir öneri getirebilir misiniz?

Ciddi bir öneri, daha ziyade dil hakkında bildiklerimize benzeyebilir. Bu konuda birçok şey bilinmektedir: Örneğin değişmez olan temel ilkeler, bunlar doğamızda sabittir. Bu ilkeler bütün diller için geçerlidir. Bunlar belli bir miktar uyarlamaya izin verir ve bu uyarlamalar ilk deneyimlerimizden gelir. Eğer varyasyonlara ilişkin seçenekler sabitse, işleyen bir sisteme sahip oluruz. Bu da tam olarak sizin ve benim yaptığımız şeyleri yapmamıza, yani yeni şeyler söylememize, yeni şeyleri anlamamıza, daha önce kimsenin duymadığı yeni ifadeleri yorumlamamıza olanak verir. Kabaca ifade edecek olursak, ahlaki yargılama sistemi buna benzer. Dolayısıyla benzer bir temeli olması anlaşılır bir şeydir. Ancak yanıtı bulmalıyız. Yalnızca tahmin yürüterek olmaz. Şunun için de aynı şeyi söyleyebilirsiniz...

Bu basit bir şey olamaz, açık ki "cana kıymamalısınız" türünden bir şey olamaz.

Hayır, çünkü verdiğimiz karar bu değildir. Bundan çok daha karmaşık kararlar veriyoruz. Öyleyse bu kararlar nedir? Gerçekte diğerleri tarafından anlaşılan ve takdir edilen görece tutarlı yargılamalar yapabildiğimizden, böylesi kararların var olduğunu düşünmek için iyi nedenlerimiz var. Bazen yaptığımız yargılamalara insanlar katılmıyor, bu durumda ahlaki bir tartışmaya girersiniz. Ve bu sistem yeni koşullar altında ve yeni sorunlarla karşılaştığımızda da böyle işlemektedir. Eğer melek değilsek, bu sistem de organizmamıza diğer karmaşık şeylerin girdiği yoldan, yani büyük olasılıkla ilk deneyimlerle biraz uyarlanan genetik olarak belirlenmiş bir çerçeve yoluyla girmektedir. Bu bir ahlaki sistemdir. Böylesi bir ahlaki sistemde ne kadar çeşitleme olabilir? Bir kavrayış geliştirmeden bunu bilemeyiz. Dillerde ne kadar çeşitleme olabilir? Bir kavrayış geliştirmeden bunu da bilemeyiz.

Çeşitleme derken bir bireyden diğerine olan çeşitlemeyi mi kastediyorsunuz?

Ya da bir kültürden diğerine. Makul bir tahminle çok fazla varyasyon olmadığını söyleyebiliriz. Bunun nedeni çok basittir. Sistem karmaşık ve belirleyici gibi görünüyor ve bu sistemi belirleyen iki faktör olabilir: Biri sabit iç doğamız, diğeri de deneyimler. Biliyoruz ki deneyimler çok zayıf düşmüştür. Bize çok sayıda yön göstermez. Şöyle bir soru sorulduğunu varsayalım: Neden çocuklar belli bir yaşta ergenliğe erişir? Aslında kimse bunun yanıtını bilmiyor, dolayısı ile bilinmeyen bir konu üzerinde konuşuyoruz. Ancak bu işte iki faktör var: Biri ergenliğe girmenize yol açan ergenlik öncesi deneyimdir, bir çeşit çevresel etki, akran baskısı, birisinin size ergenliğe girmenin iyi bir şey olduğunu söylemesi ya da bunun gibi bir şey. Diğeri de belli bir olgunluğa erişince şu ya da bu hormonlarla ergenliğe erişecek şekilde tasarlanmış olmanızdır. Herkes hiçbir şey bilmeden ikinci seçeneğin doğru olduğunu varsayıyor. Eğer biri kalkar da ergenliğin nedeninin akran baskısı olduğunu, çünkü diğer insanların bunu yaptığını gördüğünüzü ve onlar gibi olmak istediğinizi söylerse bu konuda hiçbir şey bilmeseniz bile güler geçersiniz. Gülmenizin nedeni çok basittir. Çevre son derece özel olan bu değişimi belirleyecek kadar özel ve zengin değildir. Bu mantık, büyüme ve gelişme ile ilgili neredeyse her şey için geçerlidir. Bunun nedeni, insanların farkında olmadan şunu varsaymalarıdır: Bir embriyo besine gereksinim duysa da aldığı besin nedeniyle değil, doğası gereği tavuğa ya da insana dönüşür. Besin, son derece özel olan bu değişime neden olacak kadar enformasyon içermemektedir. Ve ahlaki yargı türünden şeyler de bu karaktere sahipmiş gibi görünüyor.

Dilin kuralları, hatta belki de kavramlar gibi mi diyorsunuz?

Evet, dilin kuralları ve kavramlar için, özellikle de dilin kuralları için konu epeyce kavranmıştır. Gerçekte bu, insan zekâsının en çok anlaşılan alanıdır. Ama her şey az ya da çok aynı mantığa sahiptir. Daha önce de dediğim gibi bu, embriyolojik gelişmenin mantığından farklı değildir. Gerçekte buna bir ölçüde benzerdir. Bu noktada varılacak makul bir yargı ahlaki değerlendirme gibi şeylerin de benzer olduğudur. Bu argümanı destekleyecek bir şey de, ahlaki bir söyleme sahip olabilmemiz gerçeğidir. İnsanların gerçekten bölündüğü bir meseleyi ele alın. Örneğin kölelik. Eğer kölelik üzerine yapılan bir tartışmaya bakarsanız bunun, bir ölçüde yalnızca entelektüel bir tartışma olmadığı açıktır. Bir mücadeleydi. Ancak bu entelektüel bir tartışma olduğu kadarıyla, ki kısmen öyleydi, burada ortak bir ahlaki zemin vardı. Ve gerçekte köle sahiplerinin argümanları o kadar da kolay yanıtlanacak türden değildi. Gerçekte bazıları geçerliydi, üstü örtülü bir sürü anlamı vardı ve bu argümanlar 19. yüzyılın sonuna doğru Amerikan işçileri tarafından ciddiye alınıyordu.

Eğer bir köleye sahipseniz ona daha iyi bakmanız lazım...

Tam olarak öyle. Eğer bir arabaya sahipseniz ona daha iyi bakarsınız, öyleyse bir işçiye sahipseniz ona kiraladığınız bir işçiden daha iyi bakarsınız. Dolayısıyla kölelik yardımsever bir şeydir. Ve serbest pazar ahlaki olarak zalimcedir. Eğer literatüre bakarsanız, 19. yüzyılın sonlarında Emeğin Şövalyeleri* ve diğer işçi örgütlerinde örgüt-

* **Emeğin Şövalyeleri (Knights of Labor)** (1869). Uriah S. Stephens tarafından kurulan bu işçi örgütünün üye sayısı 1880'lerde 700.000'e ulaşmıştır. Erkekler, kadınlar, Siyahlar, Beyazlar, yabancılar, eğitimli kişiler, eğitimsizler, nitelikli işçiler, tarım işçileri, sanayi işçileri, her kesimden çalışanlar bu örgüte bağlı 6000'den fazla yerel sendika içinde örgütlenmişlerdi. Örgütün politik amaçları arasında daha yüksek ücret, daha az çalışma saatleri ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi gibi geleneksel taleplerin yanı sıra, kademeli gelir vergisi, çocuk emeğinin yasaklanması, kooperatifler kurulması gibi talepler de vardı. Çok heterojen bir yapıya sahipti ve sıkı bir birlikten yoksundu. 1886'da Boston'daki Haymarket

lenen işçiler içinde bir damarın köleliği kabul ettirmek için değil, sona erdirmek için savaştıklarını söylediklerini görürsünüz.

Öyleyse yaptığınız şeyi para karşılığı yapsanız bile, başvuracağınızı düşündüğünüz ahlaki ilkeler ya da buna benzer bir şey olmalı.

Gerçekte bir SS subayının ya da bir işkencecinin "bakın, bu işi yapıyorum, çünkü aşağılık bir adam olmayı seviyorum" demesi çok enderdir. Herkes hayatında kötü şeyler yapar, ama geriye dönüp de düşündüğünüzde "bunu yapıyorum, çünkü bu işi sevdiğimi düşünüyorum" dediğiniz çok enderdir.

Bunun bileşenlerini yeniden yorumladınız, öyleyse...

Öyleyse bu, diğer insanlarla paylaştığınız ahlaki değerlere uyar. Ahlaki değerlerin tek biçimli olduğunu söylemek istemiyorum. Eğer kültürlere bakarsanız bazı farklar bulursunuz. Eğer farklı dillere bakarsanız da radikal farklılıklar bulursunuz. Ancak bu farklılıklar gerçekten büyük olsaydı, bir dil öğrenmek imkânsız olurdu, dolayısıyla bunlar yüzeysel olmalıdır. Burada sorulacak bilimsel soru, durumun mantığı gereği neyin doğru olduğudur. Aynı şeylerin ahlaki yargı için de doğru olduğunu düşünüyorum. Baştaki sorunuza dönecek olursak, ahlaki değerlerin doğamızdan kaynaklandığından kuşku duyamayacağımızı düşünüyorum.

Ama bu doğruysa... Benim için insan imgesi belli ihtiyaçları, istekleri, potansiyelleri ve yetenekleri olan bir yaratıktır ve bunların gerçekleşmesi toplumsaldır ve bunların gerçekleşmesi diğer insanları ezmeyi, diğer insanların üzerine basmayı, diğer insanların kaybından kazanç sağlamayı gerektirmez. Bu

ayaklanması sonrasında devletin her türlü örgütlü emeğe karşı gösterdiği haksız ve şiddetli tepki sonucunda bu örgüt de dağıldı. –ç.n.

doğruysa, yani insanlar bu ortak değerler kümesine sahipse, neden her şeyin bu kadar yoz, hiyerarşik ve savaş dolu olduğunu açıklamak zorundasınız.

Her şeyden önce, neden başka bir soru sormuyorsunuz? Nasıl oluyor da bu kadar sempati, özen, sevgi ve dayanışma var? Bu da doğru.

Bu tam tersi. Ben de bu soruyu her zaman aynı biçimde yanıtlarım.

"Neden bu kadar çok şu var, bu kadar çok bu var" diye bir şey yok. Ne varsa o var. Var olan her şey, hiç kuşkusuz belli bir toplumsal, kültürel, hatta fiziksel bağlamda empoze edilen ve halihazırda mevcut olan fırsatlar ve tercihler tarafından belirlenmektedir.

Bütün bunların ne anlama geldiğini açıklığa kavuşturmak için, birinin kalkıp da trampa ve takasın insani bir şey olduğunu söylediğini düşünelim.

Biri bunu söyleyebilir, ama buna inanmamız için hiçbir sebep yok.

Neden inanmamız için hiçbir sebep yok? Bu şahsın argümanı şu olabilir: Etrafınıza bakın her yerde trampa ve takas var.

Köylü toplumlarına bakarsanız trampa ve takas olmadan binlerce yıl yaşamışlardır. Bir aileye bakın. Burada insanlar akşam yemeğinde ne kadar yiyeceklerine dair bir trampa ve takas mı yapıyorlar? Kuşkusuz ki bir aile normal bir toplumsal yapıdır. O olmadan var olamazsınız. Ve burada trampa ve takas yoktur. Trampa ve takasın tarihine bakacak olursanız, modern kapitalizmin tarihine bakacak olursanız, bu konuda çok şey biliyoruz. Her şeyden önce köylüler güç ve şiddet kullanarak emek sistemine sürülmüşlerdir. Bunu istemiyorlardı. Daha sonra gereksinim yaratmak için ciddi çabalar olmuştur. Gereksinimlerin yaratılmasına ilişkin koskoca bir literatür

var. Bu, kapitalizmin evriminde uzun vadede gerçekleşmiştir, ancak kölelik sona erdirildiğinde bunun özet bir şekilde içerildiğini görürsünüz. Bu örneklere bakmak dramatik bir tecrübedir.

Bunu her zaman televizyonda görebiliyoruz.

Gereksinim yaratmak. Evet. Ancak ben gereksinim yaratmak ihtiyacına ilişkin bilinçli bir tartışmadan bahsediyorum. 1930'ların başında Jamaika'da büyük bir köle ayaklanması olmuştur. Bu Britanya'nın köleliği bırakmaya karar vermesine yol açan olaylardan birisidir, çünkü kölelik artık kazançlı olmaktan çıkmıştır. Birkaç yıl içinde köle ekonomisinden, sözde "serbest ekonomiye" geçmek zorunda kaldılar. Ekonominin aynı şekilde kalmasını istiyorlardı. Bunu anladılar. Parlamentoda yapılan tartışmalara bir bakın. Her şeyi olduğu gibi korumak konusunda son derece bilinçliydiler. Efendiler mülk sahibi oldular. Köleler mutlu işçiler oldular. Bunu bir şekilde halletmeleri gerekiyordu.

Zenginliği ve iktidarı koruyalım, kölelik ilişkisini lağvedelim.

Evet, resmi kölelik dışında her şeyi olduğu gibi korumak istediler, ancak sorun bunun nasıl yapılacağıydı. Jamaika'da bir sürü boş toprak vardı. Eğer köleleri özgür bırakırsanız, bu topraklara gidip yerleşecekler ve şeker plantasyonlarında çalışmayacaklardı. Onları plantasyonlarda çalışmaya nasıl zorlayacaktık? İki şeye karar verildi. Bu dönem, herkesin serbest ticaretin ne kadar harika bir şey olduğu, hükümetin müdahale etmesine izin verilemeyeceği, on yıl önce İrlanda'da yaşanan açlık sırasında insanlara yardım edilemeyeceği ve benzeri şeylerden söz ettiği bir dönemdi. Ancak Jamaika'da işler biraz farklı idi. Orada insanların yerleşmesini engellemek için toprakları kapatmak üzere devlet kuvveti kullanılacağı söylendi. Ve tüm bu işçiler gerçekten de çok fazla bir şey istemiyorlar, yalnızca gereksinimlerini karşılayacaklar, ki bu da

tropikal bir iklimde çok kolaydır, öyleyse gereksinim yaratmamız lazım. Öyleyse bir dizi gereksinim yaratmamız lazım ki şimdi istemedikleri şeyleri istemeye başlasınlar. Ve bu isteklerine ulaşmaları için tek yol bunları satın almak üzere ücretli emek gücü olarak çalışmalarıdır. Dolayısıyla tam olarak televizyonda gördüğünüz şeyi yapmak için bilinçli bir tartışma, hatta kapsamlı bir çaba vardı: Gereksinim yaratın ki insanlar kendi kendilerine istemedikleri halde ücretli emek toplumuna itilsinler. Bu kalıp, kapitalizmin tarihi boyunca defalarca tekrarlanmıştır. Gerçekte tüm kapitalizm tarihinin gösterdiği şey, insanların şimdi kendi doğaları olduğunu iddia ettiğimiz durumlara sürüklenmek zorunda bırakıldıklarıdır. Şayet tarih bize bir şey gösteriyorsa bu, bu durumların insanların doğası olmadığıdır.

Ancak tabii ki tarihi silerseniz, delilleri yok ederseniz ve yalnızca bugünün bir fotoğrafını çekerseniz, bunun doğal bir şey olduğu tutarlı bir hipotez haline gelir. Bu zorunlu bir meşruiyet haline gelir.

Tabii ki. Yine bu argümanla köleliği haklı çıkartabilirsiniz. Köle toplumunun bir fotoğrafını çekerseniz, büyük olasılıkla kölelerin çoğu yalnızca bunu kabul etmekle kalmayacak, aynı zamanda oldukları gibi kalmak isteyeceklerdir. Bu, hayatta kalabildikleri tek yoldur. Kendilerini koruması için efendilerine bel bağlarlar. Bundan vazgeçmek istemezler. Feodal toplumlar için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Mutlakiyet için de. Belki hapishaneler için de.

Öyleyse yaşadığımız toplumda yanlış olan şeyin özü nedir? Neden kurtulmamız lazım?

Bence otoritenin, hâkimiyetin ve hiyerarşinin her türlüsü kendisini haklı çıkarmak zorundadır. *A priori* bir haklılık yoktur. Haklı olduğunu kanıtlamak zorundadır.

Ne tür otoriter yapı?

Her türden.

Bir insanın diğerinden daha güçlü olması gibi mi?

Evet. Örneğin üç yaşındaki çocuğunuzu caddeyi geçmeye çalışırken durdurursunuz. Bu otoriter bir durumdur. Haklı çıkarılabilir. Tamam, bu durumda bunun için haklı bir neden sunabilirsiniz. Kanıt getirme zorunluluğu, değişmez bir şekilde otoriteyi uygulayan kişinin omuzlarındadır. Baktığınızda, çoğu durumda bu yapıların hiçbir haklı nedeni yoktur. Hiyerarşide alt basamaklarda yer alan insanların ya da diğer insanların, çevrenin, geleceğin, toplumun ya da başka bir şeyin bu haklı çıkarmadan bir çıkarı yoktur. Bunlar, tepedekilerin çıkarına olan belli iktidar ve hâkimiyet yapılarını korumak için vardır. Ve bununla karşılaştığınız her durumda, meşru olmadığını ve değiştirilmesi gerektiğini görürsünüz. Ve bunu her yerde bulabiliriz. Her türden insan ilişkilerinde buluruz, özellikle de herhangi bir toplumun nasıl işlediğini belirleyen merkez olan ekonomik ilişkilerde. Neyin üretildiğinde, neyin tüketildiğinde, neyin dağıtıldığında, hangi kararların alındığında. Bu gibi şeyler, diğer tüm şeylerin içinde meydana geldiği çerçeveyi oluştururlar. Ve bunlar tamamen hiyerarşik ve otoriterdir.

İnsanların evlerinde nasıl yaşadıklarının, birbirlerini nasıl saydıklarının çalışma hayatını bile etkileyen bir çerçeve oluşturduğu da doğru. Tüm bunlar karşılıklı olarak etkileşim içinde birbirini etkiliyor.

Ve baktığınız bu ilişkilerin tümünde otorite ve hâkimiyet ile ilgili sürekli olarak sorulması gereken sorular vardır ve bunların çok ender olarak tatmin edici yanıtları vardır. Bazen vardır, ancak bunun gösterilmesi gerekir. Gerçekte aynı soruyu hayvanlarla

ilişkilerinize ilişkin olarak da sorabilirsiniz. Bu sorular burada da sorulabilir ve gerçekte sorulmaktadır da.

Siz bir hayvan hakları aktivisti misiniz?

Bence bu ciddi bir soru. Hayvanlara işkence etmeye ne hakkımız var? Bu sorunun sorulması çok iyi bir şey.

İşkence?

Hayvanlar üzerinde yapılan deneyler onlara işkence etmektir. Tam olarak budur. Öyleyse kendi iyiliğimiz için hayvanlara işkence etmeye ne hakkımız var? Bence bu hiç de önemsiz bir soru değil.

Ya onları yemeye ne diyorsunuz?

Aynı sorun.

Siz bir vejeteryan mısınız?

Değilim, ama bunun ciddi bir soru olduğunu düşünüyorum. Eğer bir tahminde bulunmamı isterseniz, tahminim...

Bir yüzyıl sonra herkes vejeteryan olacak.

Yüz yıl sonra mı bilmiyorum, ama öyle görünüyor ki tarih devam edecek olursa, –bu hiç de o kadar aşikâr değil, ancak devam edecektir– toplum bu zaman içinde gördüğümüz doğrultuda bir felakete gitmeden gelişmeye devam edecek olursa, vejeteryanlığı ve hayvan haklarının korunmasını benimsemesi hiç de şaşırtıcı olmayacaktır. Gerçekte –zalimlikler, terör vb. açısından en kötü yüzyıllardan biri olan 20. yüzyılda iyimserliği korumak zor olsa da– 20. yüzyıl da dahil olmak üzere, yıllar içinde ahlaki alanın genişlediğini gördük. Bu durum, bizlerin ahlaki failler olarak gördüğümüz bireylerden oluşan daha geniş toplulukları bir araya getirmektedir.

Temelimizi oluşturan, doğamızda olan, bize özgü olan bu karaktere hiçbir şey olamaz. Bu değişemez.

Hayır, hatta bu giderek daha fazla gerçekleşebilir. Bunu giderek daha iyi anlayabiliriz. Bizler bilinçli varlıklarız. Kaya değiliz. Kendi doğamızı giderek daha iyi anlarız ve bu onun hakkında bir kitap okumakla olmaz. Kitapların size söyleyecek bir şeyi yoktur, çünkü bu konuda kimse bir şey bilmiyor. Bunu yalnızca deneyim ile öğrenebiliriz. Bu deneyim tarihsel deneyimleri de kapsar, tarihsel deneyimler ise kişisel deneyimlerimizin bir parçasıdır, çünkü içinde doğduğumuz kültüre yerleşmiştir.

Öyleyse vejeteryanların, hayvan hakları aktivistlerinin ve bu türden diğer aktivistlerin bu konunun ayırdına varmakta bizden birkaç adım önde olması akla yatkın.

Bu mümkün. Kesinlikle bu konuya dikkat edeceğim. Bunun nasıl doğru olabileceğini anlayabilirsiniz. Bu bizim için kesinlikle oldukça anlaşılır bir fikir. Buradaki ahlaki itkiyi görebilirsiniz. Hayvanlara gereksiz yere işkence edilmesinin örneklerini bulmak için çok da gerilere gitmenize gerek yok. Örneğin Kartezyen felsefede şu varsayılmıştır: Kartezyenler, insanların aklının olduğu ve dünyada geriye kalan her şeyin makine olduğunu kanıtladığını düşünmüştür. Dolayısıyla diyelim ki bir kedi ile bir saat arasında hiçbir fark yoktur. Bir kedi sadece biraz daha karmaşıktır. 17. yüzyılda kralın mahiyetine bakacak olursanız, tüm bu yazılanları okumuş ve anladıklarını düşünmüş olan o akıllı büyük adamlar spor olsun diye, leydi bilmem kimin en sevdiği köpeğini tekmeleyerek öldürüyorlarmış ve bunun bir taşın yere düşmesi gibi bir şey olduğunu söyleyip kahkahalarla gülüyorlarmış, sonra da "bu aptal leydi en son felsefe akımlarından anlamıyor" diyorlarmış. Bu gereksiz yere hayvanlara işkence etmektir. Bu mesele bir taş parçasına işkence edilip edilemeyeceği gibi algılanmıştır. Bunu yapamazsınız. Hiçbir şekilde bir taş parçasına işkence edemezsiniz. Ahlaki alan bu anlam-

da kesinlikle değişti. Hayvanlara gereksiz yere işkence etmek artık meşru olarak görülmüyor.

Belki de altta yatan ahlaki değerler yerine bir hayvanın ne olduğuna ilişkin kavrayış değişti.

Bu örnek de büyük olasılıkla öyle, çünkü Kartezyen görüş hayvanlara gereksiz yere işkence etmemenizi söyleyen geleneksel görüşten bir uzaklaşmaydı. Diğer yandan hayvanlara gereksiz yere işkence edilen kültürler vardır, örneğin tilki avının ya da ayılara köpeklerle saldırmanın bir spor olarak görüldüğü aristokratik kültürler. Bunu nasıl değerlendirdiğimiz ilginçtir. Örneğin horozların birbirlerini paramparça ettikleri horoz dövüşünü ele alın. Kültürümüz bunu barbarca bulmaktadır. Diğer yandan insanları birbirlerini paramparça etmesi için eğitiyoruz. Dolayısıyla fakir insanlar için izin verdiğimiz şeyleri horozların yapmasına izin vermiyoruz. Bu, boks müsabakası olarak adlandırılır ve barbarca olduğu kabul edilmez. Burada tuhaf değerler işin içindedir.

Evet, tuhaf. Ama tabii ki boksörlere cömertçe para öderken horozlara para ödemiyoruz. Boksörlerin acı çektiklerini kabul ediyoruz.

Ama herkes bilir ki zengin ailelerden profesyonel boksçu çıkmaz. Bu size hemen bir fikir veriyor.

O halde, burada zanlı olan otoriter yapılarsa ve bunlar yıkılması gereken şeylerse bunların vücut bulduğu kurumlar nelerdir? Galiba özel mülkiyet bunlardan biri.

Özel mülkiyet en açık olanıdır. Ataerkil ilişkiler diğeri. Irk ayrımcılığı ve baskı diğerleri.

Ya pazarlar?

Pazarlar, mantıkları gereği, ürettikleri eşitsizlikler yüzünden çabucak baskıcı ilişkilere neden olurlar.

Pazar, adalet ve eşitliğin otorite tarafından teşhedildiği yerlerdir. Haklı çıkarılmak istenen şey de budur.

Otorite ve adaletin birbirleriyle bağdaşamayacağını düşünüyorum, otoritenin haklı gösterilebileceği ender durumlar dışında. Belki bazen bağdaşabilirler. Örneğin çocuk bakımı gibi. Bu durumda otorite haklı çıkarılabilir. Ya da diyelim ki bir felakete maruz kaldık. Varsayalım ki burayı bir kasırga silip süpürdü ve bir iki kişi çıkıp da bir şekilde baskı ile denetimi ele geçirdi ve bize şunu yapın, bunu yapın diye buyurmaya başladı. Onlara uyarım. Ne yapılacağını ben bilemem. Eğer onlar ne yapılacağını biliyor görünüyorsa, acil bir durumda çabuk karar verip eyleme geçiyorlarsa, durumu biraz kavrıyorlarsa, öyle zannediyorum ki onlara kendimi yeterli hissetmediğim kararları alma otoritesini tanırım, onların bu kararları almasını tercih ederim. Dolayısıyla bunu yapma otoritesini onlara veririm. Bu otoritenin gerekli olduğu bir durumdur. Ve bu otoriteye uyarız.

Diyelim ki birisi kalkıp da gerçekte çalışanların çoğunun, deneyimleri, bilgileri, yetenekleri olmadığı, yükümlülük ve sorumluluk almak istemedikleri için işverenlerine ve patronlarına otoriteyi verdiğini söyledi.

Aynı soruyu mahkûmlar için de söyleyebiliriz. Varsayalım ki birisi kalkıp da mahkûmların gönüllü olarak otoriteyi gardiyanlara verdiğini söyledi. Buna ancak kanıtlandığı zaman inanırım. Kanıt yükümlülüğü yine otoritenin haklı gösterilebileceğini söyleyen kişinin omuzlarındadır. Bence bu, temel bir ahlaki ilkedir.

Tabii ki, ama bir karşı argüman öne sürecek olursak...

Bu o kadar da kolay olmayabilir. Gerçekte kolay değildir. Daha realist düşünelim. Günümüzde, modern tarih boyunca da doğru olan bazı gerçekler var. İnsanlar hayatta kalmak için hapse girmeyi seçiyorlar. Eğer dışarıda açlıktan ölüyorsanız, donarak ölüyorsanız, böyle durumlar olabilir, gidip bir pencere kırıp da beni hapse atın diyebilirsiniz. Bu durumda gardiyanlar tarafından itilip kakılmayı seçiyorsunuz demektir.

Çünkü bu diğer korkunç durumlardan daha iyidir.

Bir bakıma doğru.

Başka bir seçenek olmadığı için insanların kendilerini sömürecek işverenler için çalıştıkları da doğru.

İşçilerin ellerinde yalnızca nesnel olarak mevcut olan seçeneklere değil, öznel olarak mevcut olan seçeneklere de bakmanız lazım. Nasıl düşünmelerine izin veriliyor? Nasıl düşünebiliyorlar? Bunlar bize kapatılmış düşünme biçimleridir, yalnızca böyle düşünmek konusunda aciz olduğumuz için değil, bunlar hakkında düşünmemizi engellemek üzere geliştirilen ve empoze edilen çeşitli engeller yüzünden. Aslında, doktrin aşılama dediğimiz şey budur. Birinin size ders vermesi değildir. Televizyondaki komedi programları, seyrettiğiniz spor programları. Kültürün her yönü örtük olarak uygun bir yaşamın ve uygun bir değerler kümesinin ne olduğu hakkında ifadeler içerir. Bu tamamen doktrin aşılamadır ve seçenekleri kapatır. Ve çoğu zaman da doğrudan şiddet yoluyla. Eğer insanlar etkileşim ile kendi değerlerinin ne olduğunu bulamıyorlarsa, yapmanız gereken onları yalıtmaktır. Bu da politik teori olarak adlandırılır, burada pek de teori yoktur, yalnızca apaçıklıklar vardır. Ancak yüzyıllardır politik teorinin sahip olduğu fikirlerden biri de, mutlak denetimi korumak için insanları yalıtmanız gerektiğidir, ki bugün bunu totaliter toplumlar olarak adlandırıyo-

ruz. İnsanların denetim altında tutulabilmesi için yalıtılmaları gerekir. Ve bir kere yalıtıldıklarında kolayca denetim altında tutulabilirler, çünkü ne düşündüklerini bile bilmezler. Bir odada tek başınıza oturursunuz ve ne düşündüğünüzü bile bilmezsiniz. Bilimde de bu çok olağan bir şeydir. Birlikte çalışırsınız. Çalışmanın başka yolu yoktur. Fikirlere ya da bir kavrayışa sahip olabilmek için bunları başka insanlara aktarırsınız ve tepkilerinin ne olduğunu görüp buradan bir şeyler öğrenirsiniz. Bundan değerlerinizin, ilgi alanlarınızın ve daha birçok şeyin ne olduğunu bile bulursunuz. İnsanları yalıtılmış bir şekilde tutarsanız nesnel seçeneklere sahip olsalar bile öznel seçenekleri olmaz. Ve gerek öznel olarak gerekse somut olarak bu seçeneklerin önü açılmazsa, yani intihara sürüklenmeden ya da acı çekmeden insanlar bir şeyler yapamıyorlarsa, baskı altında olmayı seçtiklerini iddia etmek tamamen anlamsızdır. Bunu başka seçeneğin olmadığı koşullarda seçersiniz.

Diyelim ki birisi bu gibi gözlemlerin yukarılardan bir yerlerden yapıldığını söyledi. Kim oluyorsunuz da başkalarının yaptığı seçimlerin kısıtlandığına karar veriyorsunuz? Kim oluyorsunuz da karar alıyorsunuz? Bir kere bunu yapmaya başladığınızda...

Karar verecek kişiler onlardır. Katılıyorum. Kararları verecek olanlar insanların kendileridir. Ancak dikkat çekmek istediğim nokta insanlara etraflıca düşünerek bir seçim yapmaları için bir fırsat, yani seçenekler üzerinde düşünme fırsatı verilmelidir. Örneğin geçenlerde, birkaç yıl önce Nobel ödülü kazanmış Mısırlı bir romancının Kahire'deki hayat ile ilgili yazdığı bir romanı okuyordum. Sanırım 1920'lerde geçiyordu. Merkezi hikâye, kocasının demirden tahakkümü altında yaşayan bir kadındı. Bu kadın tam bir köleydi. Büyük bir trajedi içerisinde ve bir kuralı ihlal ettiği için evden atılıyordu. Hayatı mahvolmuştu, çünkü köle olmayı seviyordu. Evle meşgul oluyordu, evin içiyle sınırlı olsa da kendi bölgesi vardı, ama

bu onun için kabul edilebilir bir şeydi, çünkü kocası bir tanrı idi. Gerisini tahmin edebilirsiniz. O bunu seçmiş miydi? Bunun toplumun doğru bir tasvirini verip vermediğini bilmiyorum. Olabilir. Gerçekte bazı toplumların böyle olduğuna eminim. Bu kadın bunu seçiyor muydu? Bir bakıma evet. Öyleyse bu durum bu kadının doğası mıdır? Bu soruya yanıt bulmak için aynı kişiyi başka koşullar içine yerleştirmelisiniz.

İnsanların içinde bulundukları durum ne olursa olsun ellerinden gelenin en iyisini yapma konusunda olağanüstü bir yetenekleri var. Ama aynı zamanda bu özellik başka koşullar altında elde edebileceklerinden çok daha kötü koşullar içinde sıkışıp kalmalarına neden oluyor.

Bu yalıtılma ile ilgili belirttiğim nokta. İnsanların etraflıca düşünmelerini ve önlerinde olan fırsatları kavramalarını engelleyin. İşler nasıl gidiyorsa onları yapmaya devam etmekten başka seçenek bırakmayın.

Varsayalım ki insanların özgür olmalarının ve kendilerini gerçekleştirmelerinin önündeki engelleri kaldırdık. Bu ne anlama gelmektedir? Bu nasıl bir toplumdur? Açıktır ki buna yıllardır bir etiket verilmiş ve sosyalizm denmiş. Ancak günümüzde insanlar bunun başarısızlığa uğradığını, bir şeylerin yanlış gittiğini iddia ediyor.

Her şeyden önce yanlış giden bir şey bilmiyorum. Belki bunun için hazır olmayabiliriz. Ancak tarihte de köleliği sona erdirmeye hazır olmadığımız bir dönem oldu. İnsanlık tarihinde, öznel olanları da dahil olmak üzere, koşulların köleliği sona erdirmeye olanak tanımadığı bir dönem oldu. Bunu iddia edebilirsiniz, ancak ben katılmıyorum. En azından günümüze dek tarih boyunca koşulların, ihtiyaçlarımızın temini için kapitalist işletmeler gibi totaliter kurum-

larda var olan hiyerarşi ve tahakküm derecesini gerektirdirdiğini de iddia edebilirsiniz.

Merkezi planlama ya da diktatörlük ile birlikte...

Bu tartışmalıdır. Buna hiçbir şekilde inanmıyorum. Ancak önemli olan şu ki birileri bunu iddia etmek zorunda. Eğer gerçekte ne olduğuna bakarsanız, kaba kuvvet ve şiddetin bu şekilde merkezileşmesi, belli sonuçları garantiye alacak şekilde gerçekleşmiştir. Bu sonuçlar, sözgelimi ortak işçi denetimi yolunda henüz başlamakta olan çabaları yok etti. Yüzyıllardır bu yolda belli çabalar vardı. Bunlar düzenli olarak kaba kuvvet ile ezildi. Bolşevikler mükemmel bir örnektir. Bolşevik Devrimi'ne giden aşamalarda, Ekim 1917'ye kadar, işçi konseyleri gibi henüz başlangıç aşamasında olan sosyalist kurumlar vardı. Bunlar belli bir süre hayatta kaldılar, ancak bu çok uzun sürmedi. Bunun haklı gösterilebileceğini iddia edebilirsiniz, ancak ortada olan gerçek bunların çarçabuk bertaraf edildikleridir. Bazı insanlar bunu haklı göstermek istemişlerdir. En çok dile getirilen neden, Lenin ve Troçki'nin iç savaşın ve ölüm kalım meselesinin beklenmedik gereksinimleri nedeniyle bunu yapmak zorunda kaldıklarıdır.

Bunu haklı göstermeye çalışanlar, böyle yapılmasaydı yiyecek bulunamayacağını söylüyorlar.

Doğru. Bu belki de ahlaki olarak varılabilecek tek haklı neden. Bu otoritenin verebileceği tek haklı neden. Bakın, buna ihtiyacımız var. Bu kasırga örneği gibidir. Acil durumlarda otoriteyi kabul edebilirsiniz.

Gerçekten de tam olarak kasırga örneğine benziyor.

Tam olarak benziyor. Burada sorulması gereken soru bunun doğru olup olmadığıdır. Burada tarihsel gerçeklere bakmalısınız. Bunun

doğru olduğunu düşünmüyorum. Gerçekte, bu yapıların daha önce tasfiye edildiğini düşünüyorum.

Evet, doğru. Lenin ve Troçki gerçekten de bir kasırga sırasında sokaklarda koşuşturup da insanlara yardım edenler gibi mi davranıyorlardı yoksa kendi servetlerini, iktidarlarını ve statülerini mi pekiştiriyorlardı? Yoksa bu ikisi de aynı şey mi?

Bence bu aynı şey. Bu kadar önemli bir konuda tarafsız kalamayız. Bu tarihsel gerçeklere, insanların gerçekte neye benzediklerine ve ne düşündüklerine ilişkin bir sorundur. Ancak Lenin ve Troçki'nin kendi yazdıklarını okuduğumda hissiyatım, ne yaptıklarını bildikleri, bunun anlaşılabilir olduğu ve hatta bunun ardında bir teorinin yattığıdır. Bu hem ahlaki bir teoridir hem de sosyo-ekonomik bir teoridir. Her şeyden önce bunlar iyi birer ortodoks Marksist olarak, durağan ve geri bir köylü toplumu olan Rusya'da sosyalist bir devrimin olabileceğine gerçekten de inanmıyorlardı. Dolayısıyla kendilerini bir şekilde geri çekip tarihin demir yasalarının, Almanya'da gerçekleşmesi varsayılan devrimi doğurmasını bekliyorlardı. Tarihi benden daha iyi biliyorsunuz. Tarihsel zorunluluk nedeniyle olması beklenen şey bu idi, dolayısıyla bu gerçekleşene kadar bekleyeceklerdi ve Rusya o gün olduğundan daha da geriye gidecekti. Devrim Almanya'da olmadı. Rusya gibi, orada burada küçük kapitalist bölgeler dışında, temelde prekapitalist bir Üçüncü Dünya toplumunda, insanları döve döve kalkınmak gerektiğini düşündüler. Zora dayalı kalkınmayı yürütmek üzere Troçki'nin "işçi ordusu" dediği şeye başvurdular. Bu, Rusya'yı kapitalizm ve sanayileşmenin ilk evrelerinden geçirecek ve tarihin demir yasalarının işlemeye başladığı bir noktaya getirecekti, çünkü ustaları öyle buyurmuştu. Dolayısıyla bunun arkasında bir teori ve bir ahlaki ilke vardı. İşler bir süre sonra yoluna girecekti.

Bunlar anlaşılabilir, hatta dürüst hatalar olabilir ya da olağanüstü zeki birkaç kişinin işleri yürütmesi gerektiğini söyleyen bir dünya görüşünün doğal sonuçları olabilir.

Bakunin'in öngörüsü buydu, Rus devriminden yaklaşık yarım yüzyıl önce tam olarak bunun olacağını öngördü. O zaman Marksistler hakkında konuşuyordu. Bu daha Lenin doğmadan önce idi. Bakunin'in öngörüsü, modern sanayi toplumunda bir oluşum olarak entelijansiyanın doğasının yönetici olmalarına elverdiği idi. Ancak yönetici olmalarının nedeni sermaye sahibi olmaları değildi. Yönetici olacaklardı, çünkü bir yığın silahları vardı. Yönetici olacaklardı, çünkü bilgi denen şeyi denetliyor, örgütlüyor ve yönlendiriyorlardı.

Bilgiye, belli becerilere ve karar alma süreçlerine erişim olanaklarına sahiptiler.

Bakunin, bunların Kızıl bürokrasiyi oluşturacaklarını söyledi, çünkü çıkarları buradadır. Bunun insanların doğası olduğunu söylemedi. Bunu ne kadar etraflıca düşündüğünü bilmiyorum. Ancak Bakunin'in yazdıklarını okuduğunuzda, entelijansiyanın doğası böyle olduğu için böyle davranacağını söyleyemeyiz. Böyle davranmayanlar bir kenara itilecekti. Böyle davrananlar yolunu bulacaktı. Böyle davranacak kadar değersiz, merhametsiz ve sert olanlar bu türden bir sistem içinde ayakta kalanlar olacaktı. Halk örgütleri ile yollarını birleştirenler, insanlara örgütlenmeleri için bizzat yardım edenler ve insanlara hizmet edenler bu iktidar koşullarında ayakta kalamayacaklardı.

Varsayalım ki enformasyon ve bilgi konusunda göreli bir avantajınız var. Bunu kendinize nasıl açıklarsınız? Bu çok büyük bir servete, maddi servete sahip olmaktan pek de farklı değildir diyebilir miyiz? Bu maddi servete ya da bilgiye, daha iyi koşullara sahip olduğunuz için ya da hiç de adil olmayan bir şekil-

de hak ettiğinizden daha fazlasına sahip olduğunuz için ulaşmış olabilirsiniz. Diğerlerinden daha iyi olduğunuz için bunun böyle olduğunu varsaymak için kolay yolu.

Neden daha "iyi"?

Çünkü başı çekiyorsunuz.

Ancak herkes bir konuda daha iyidir. Sokaktaki herhangi bir insandan daha iyi olduğumu düşündüğüm şeyler vardır. Sokaktaki bu insanın da benden daha iyi olduğu şeyler vardır. Kim daha iyidir?

Belli bir durum karşısında sağlıklı bir bakışınız var. Ama diyelim ki belli bir durum karşısında sağlıklı olmayan bir bakışınız da var ve bu size şunu söylüyor: Üç arabaya ve büyük bir eve sahip olmamın nedeni benim başka türden bir insan olmam. Ben daha üstünüm. Irkçılığı seviyorum, tabii ki deri rengi için içinde olmadığı sürece...

Herkes belli bir özellik kombinasyonuna sahiptir. Bazı şeylerde daha iyi olabilirsiniz, diğer bazı şeylerde de daha kötü. Birisi iyi bir kemancı olabilir. Başka birisinin müzik kulağı olmayabilir. Ancak o da mekanik şeylerden anlar ve onları tamir edebilir. Diğeri bunu yapamaz. Eğer bu söylediğim doğru olmasaydı, gidip intihar ederdim. Klonların* işgal ettiği bir toplumda yaşamak ölmekten daha kötü. Eğer herkes birbirine benzeseydi bu hayat çekilmezdi. Gerçekte başka birisinin benim yapamadıklarımı yapması bir takdir sebebidir. Başka biri gibi keman çalamıyorsam kendimi kötü hissetmem. Eğer başka biri gibi bir fizik problemini çözemiyorsam bunda sorun yoktur. Bu beni mutlu kılar. Ne yapabiliyorsanız onu yaparsınız. İşaret ettiğiniz noktaya geri dönecek olursak, kısmen doğam yüzünden, kısmen de hayatta sahip olduğum çok sayıda

* **Klon:** Aynı canlıdan eşeysiz olarak üreyen ve ürediği canlıyla aynı genetik özelliklere sahip olan canlı. —ç.n.

avantaj yüzünden belli özelliklere sahibim. Üç arabası olan kişinin de belli özellikleri, artı şansı vardır. Bu özellikler, kötü niyetlilik, saldırganlık, başkalarının altını oymak ya da bu özellikler kombinasyonu her ne ise bunlar, belli toplumsal düzenlemeler dahilinde değer gören ve desteklenen özelliklerdir. Dolayısıyla bir mafya babası belli toplumsal durumlarda ödüllendirilen özelliklere sahiptir. Hitler bu toplumsal durumlarda ödüllendirilen özelliklere sahipti. Bu bakımdan söylediklerim doğrudur. Ancak bu, söz konusu özelliklerin daha iyi oldukları anlamına gelmez. Öne çıkmak için, belli koşullar altında bu özelliklerin daha kolay benimsenebileceği anlamına gelir.

Bu konumdaki insan, durumu sizin anlattığınız gibi kavrayabilir, durumun temelde bir hırsızlık olduğunu kavrayabilir ya da durumu üstün bir varlık olan biri için uygun bir ödül olarak kavrayabilir.

İnsanlar genellikle sonuncusunu seçerler.

Doğru. Benim işaret ettiğim nokta da bu. Ancak en son şıkkı seçerseniz, eğer Lenin, Troçki ya da başka biri iseniz, içinden geldiğiniz toplumdaki kavrayış bunu yansıtmaya eğilimli olacaktır. Dolayısıyla kendinizin merkezi bir aktör, hatta kurtarıcı olduğunu düşüneceksiniz. Ortada kasırga yokken kasırganın geldiğini, dolayısı ile herkesi bundan kurtarmanız gerektiğini düşüneceksiniz. Her durumda çözüm insanların kendilerini kurtarmalarıdır, bunu yapmak için araçları onların elinden almanız değil. Bunun yerine gerçek bir demokrasi ve gerçek katılım olasılığı vardır. Ancak siz bir kasırga görüyorsunuz, çünkü oynamak istediğiniz rol kurtarıcı rolüdür.

Ve burada da daha önce söylediğim noktaya geri dönüyoruz. Kanıt yükümlülüğü otorite hakkını iddia eden insanın omuzlarındadır.

Öyleyse bir kasırganın geldiğini görüyorsanız bunu kanıtlayın. Beni bir kasırganın geldiğine ve sizin de insanları yönlendirmek için doğru kişi olduğunuza ikna edebilirseniz, tamam olabilir. Ancak bunu kanıtlamak zorundasınız. Ben bunun aksini kanıtlamak zorunda değilim. Yalnızca bunu kanıtlamadınız demem yeter. Ve tartışmayı ben kazanırım.

Ve sizi ikna olana kadar dövüp, tüm ipleri elimde tutar ve kimsenin oynamasına izin vermezsem bu tabii ki kanıt değildir, zor kullanmaktır.

Evet, bu anlamda kanıt yükümlülüğü, otoritenin meşruluğunu iddia edenin omuzlarındadır. Bu ister bir fabrika, ister bir aile olsun her toplumsal düzenleme için doğrudur. Bu yükümlülüğün çok ender olarak yerine getirilebildiğini düşünüyorum. Bana öyle geliyor ki, gerçek bir eğitim almamıza izin verilecekse bunun bir parçası insanların erken yaşta kanıt yükümlülüğünün kimin omuzlarında olduğunu anlamalarını sağlamaktır. Bunu insanlara öğretmeye çalışmanız bile gerekmez. Bence bunu biliyorlar. Bunun kafalarından kazınmasını engellemeniz lazım. Ve bu kafalarından kazınıyor. Yalnızca eğitim sisteminin yapısı bile bunun çok genç yaşlarda kafalarından kazınmasını sağlıyor.

Çok fazla bağımsız davranan çocuklar hemencecik başlarını derde sokarlar ve hizaya çekilmeleri gerekir. Bu konuda içtenliksiz olmak istemeyiz. Burada da kanıt yükümlülüğü çocuğun denetim altına alınması gerektiğini iddia edenin omuzlarındadır. Belki de çocuk bağımsız davranmaktadır ve bu konuda teşvik edilmelidir. Bu yalnızca kişisel bir deneyim. Ben çocukken Temple Üniversitesi tarafından işletilen ve Deweyci* bir çizgide eğitim yapan deneysel bir

* **John Dewey (1859-1952)** Amerikalı eğitim felsefecisi. Dewey deneyime eğitim sürecinde özel bir önem vermiştir. Bilgi de deneyim biçimlerinden birisidir. İnsanlar doğanın tümü ile sürekli bir değiş tokuş (*transaction*) içindedirler ve doğayı

okula gitme şansına sahip oldum. Burası bağımsızlık, yaratıcılık gibi şeylerin teşvik edildiği çok özgür ve bağımsız bir yerdi. Çok yapıcı bir ortam vardı. Daha sonra da, toplumsal statülerini yükseltmeye çabalayan ve büyük üniversitelere gidecek çocukların okuduğu City Academic High School adlı liseye gittiğimde ve eğitim yapılarında otoritenin gerçekte ne olduğunu burada keşfettiğimde, bu benim için tam anlamıyla şok oldu. Bununla daha önce hiç karşılaşmamıştım. Bu durum kesinlikle haklı bir neden öne sürmeyi gerektiriyordu ve bu haklı neden birçok durumda öne de sürülebilirdi. Eğitimin aptalca yanlarının çoğunun bile toplumsal bir işlevi vardır ve bu işlev, bağımsızlığı engellemektir. Orta sonda bazı aptalca ödevler verirler ve itaat etseniz iyi olur.

Kamu okul sisteminin yalnızca itaatkâr olmayı değil, can sıkıntısına katlanmayı, oturup saate bakmayı ve sınıftan kaçmamayı da öğrettiğini fark ettim. Bu, tam olarak bir kapitalist şirkette çalışırken sahip olmanız gereken bir beceri.

Dakiklik. 15 yaşlarındayken Doğu Avrupa'dan Amerika'ya göç eden çok eski bir arkadaşım, bir zamanlar bana, New York'ta parlak çocuklar için bir okula gittiğini söylemişti. Daha önce aldığı eğitim ile karşılaştırıldığında onun dikkatini çeken şeylerden birinin, bir sınavda ortalama bir not aldığınızda buna kimsenin aldırmadığı,

sistematik bir sorgulama ile kavrarlar. Dewey için bilgi tefekkürden (*contemplation*) daha ziyade tecrübe (*experimentation*) ile edinilir. Dewey bilgi edinmede en başarılı olduğumuz yolları inceleme işlevi gören "araçsal" ya da "deneysel" bir mantık geliştirmiştir. Burada başlangıç ilkeleri yoktur, ama bilgi yine de rasyoneldir, çünkü kendi kendini düzelten bir süreç ile ilerler. Savlarımızı sürekli olarak diğerlerinin savları ile sınar ve gözden geçiririz. Dewey, çocukları bilginin pasif alıcıları olarak gören 19. yüzyıl Amerikan eğitim sistemine eleştirel bir bakış geliştirmiştir. Aynı zamanda çocukların ne öğrenmek istediklerine izin verilmesi gerektiğini iddia eden eğitim teorilerini de, bu yaklaşımın çocuğun deneyimlerinin olgun olmamasını görmezden geldiği için eleştirmiştir. Dewey çocukların doğal olarak meraklı ve keşfedici olduklarını ve "yaparak öğrenmeleri" gerektiğini düşünmüştür. –ç.n.

ama sınıfa iki dakika geç kalırsanız müdürün odasına çağırılıp fırça yemeniz olduğunu söylemişti. Bunun anlamı, bir montaj hattında çalışmak için uysal, itaatkâr ve dakik olmak üzere eğitilmekte olduğunuzdur.

MIT'de bile eğitim büyük ölçüde şu şekildedir: Hoca sınıfa gelir, ders kitaplarını tahtaya aktarır, yaptığı işin yaratıcı yönleri üzerine hiç konuşmaz ya da bunu şiilen sizinle birlikte yaparak paylaşmaz, herhangi bir zaman gidip de bir yerden okuyabileceğiniz şeyleri tahtaya kopya eder. Bunu görünce şok olmuştum.

Bunu söylediğinize şaşırdım.

Lisans öğrencisiyken oldu bu.

Lisansüstü eğitim kesinlikle böyle değildir. Gerçekte lisansüstü eğitim bir tür çıraklık gibidir. Birlikte çalışırsınız.

Açık ki makul olan eğitim biçimi bu. Yine de "usta" ve "çırak" gibi kelimeler bana korkunç geliyor. Ama gerçeklik çok ilginç.

Çünkü bir sanat öğreniyorsunuz. Çıraklık, illa da emirlere uymak demek değildir. Katkıda bulunabilirsiniz, kendi fikirleriniz vardır ve aynı zamanda da öğrenirsiniz. Doğru dürüst bilim yapmak öğretebileceğiniz bir şey değildir. Kimse bunun nasıl öğretileceğini bilemez. Bu fikri bir şekilde edinirsiniz. Bu, bisiklet kullanmayı ya da bir masa yapmayı öğrenmeye benzer. Fikri öğrenmenin yolu, bir şekilde bu fikre sahip olan insanlarla çalışmaktır. Onlardan bir şeyler alırsınız ve bilimde kesinlikle onlara katkıda bulunursunuz. Bilimde birçok iyi fikrin genç insanlardan çıktığını herkes bilir. Bu olağan bir şeydir.

Bütün fikirleriniz öğrencilerinizden gelir.

Bu konuda kuşku yok. Bunu verili kabul edersiniz.

Öyleyse fikirleri öğrencilerinizden alırsınız. Hiçbir otoritenin olmadığı durumda dürtü nereden gelecek? Momentum nereden gelecek? Sizi ilerleten ve yetiştiren baskı nereden gelecek? Bunlar herhalde bu tartışmanın bazı insanlarda uyandırdığı sorular.

Her şeyden önce "ilerleme baskısının" tam olarak ne anlama geldiğini sormalısınız. Daha fazla üretme baskısını kastediyorsanız bunu kim ister? Bu illa da yapılacak doğru şey midir? Bu o kadar da açık değil. Birçok alanda bu belki de yanlış bir şeydir.

Dolayısıyla bu derece özgür olmanın bu türden bir baskıyı ortadan kaldırdığı hiç de anlamlı bir eleştiri olmuyor. Bu bir iltifattır.

İnsanların güdülmek zorunda olduğu zamanlara geri dönelim. Bugün bile böyledir. İnsanların belli gereksinimlere sahip olmaları için güdülmeleri gerekir. Neden? Neden onları rahat bırakmıyorsunuz ki mutlu olsunlar ve başka şeyler yapsınlar? Buradaki tek güdü içsel olmak zorundadır. Çocuklara bakın. Ne kadar yaratıcıdırlar. Keşfederler. Her şeyi keşfetmek, yeni şeyler denemek isterler. Bir çocuk neden yürür?

Çocukların çok fazla enerjisi, merakı, arzusu vardır, ancak ölüp düşene kadar çalışmak istemezler.

Bir çocuk neden yürür? Diyelim ki bir yaşında bir çocuğunuz var. Gayet iyi emekliyor. Odada istediği her yere hızla gidebilir, o kadar hızlı gider ki, anne babası ortalığı kırıp dökmesin diye arkasından koşturur. Birdenbire ayağa kalkar ve yürümeye başlar. Yürümekte korkunç beceriksizdir. Bir adım atar ve yüzüstü düşer. Eğer gerçekten de bir yere gitmek istiyorsa sürünerek gidebilir. Öyleyse neden çocuk yürümeye başlar? Yeni şeyler yapmak için. Böyle yaratılmışız.

Verimli olmasa da, zararlı olsa da, hatta canımız yansa da yeni şeyler yapmak için yaratılmışız. Bunun sona ereceğini zannetmiyorum. Keşfetmek istiyorsunuz. Sınırlarınızı zorlamak istiyorsunuz. Yapabileceklerinizi takdir etmek istiyorsunuz. Çok az insan, bu bir şeyler yaratma oyununu tecrübe edebileceği koşullara sahip olur. Sanatçılar bu koşullara sahiptir. Zanaatkârlar da. Bilim insanları da. Toplumumuzda insanların çoğu bu fırsata sahip değildir. Ancak bu fırsata sahip olacak kadar şanslıysanız, bunun çok iyi bir deneyim olduğunu bilirsiniz. Bunun için Einstein'ın görelilik teorisini keşfetmenize gerek yok.

Bunu çok değişik bir biçimde ifade ettiniz. MIT'de bir fizikçi hatırlıyorum. Adı saklı kalsın. Bu fizikçi yaratıcılığın verdiği zevk ile ilgili büyük bir konuşma yaptı ve bunu tecrübe etme ve zevkini tatma kapasitesine sahip olmayan birçok insanın, nüfusun yüzde 99'unun, bu kapasiteye sahip olabileceğini söyledi. Bu kapasiteye sahip olmadıklarına göre en azından onlara yeni bir fikir bulduğunda tattığı zevki anlatmaya çalışacağını söylemişti.

Bence bu fizikçi düşünmek istemiyor. Her kimse, gayet iyi biliyor ki herkes bu zevki tadabilir ve bu kişi hayatı boyunca birçok defa diğer insanların yaptıklarına bakarak bu zevki tatmıştır.

Bunu çok çeşitli düzeylerde de tadabilirsiniz.

Bir ispat okuduğunuzda ve sonunda anladığınızda, bu heyecan vericidir.

Bu Pisagor teoremi de olabilir, kuantum mekaniği de...

Heyecan vericidir. Tanrım, bunu daha önce hiç anlamamışım. Bu yaratıcılıktır, birisi bunu 2000 yıl önce ispatlamış bile olsa. Her fizikçi birçok defa bunu yaşamıştır. Keşfettiğiniz şeydeki mucizeler

karşısında şaşırıp kalırsınız ve başka biri çoktan bunu keşfettiği halde siz de keşfedersiniz. Ve orasına burasına ufak tefek şeyler ekleyebilirseniz bu heyecan vericidir. Fizikçinin söylediklerine inanmam için ortada bir sebep yok. Aynı şey bir gemi inşa eden bir insan için de geçerlidir. Temelde ne farkı var? Bir fark göremiyorum.

Yaratıcılık ve başarmanın verdiği zevk söz konusu olduğunda pek de bir fark görünmüyor, tabii ki buna bir de işin sorumluluğu eklenmiştir.

Keşke bunu yapabilseydim, bunu yapabileceğimi hayal bile edemiyorum.

Ancak ikisi arasında bir bakıma fark var. İktidar oluşturan eylemlerle öyle olmayanlar arasında bir fark var. Bir gemi inşa etmek için gereken becerilerle, sözgelimi bir toplantıyı yönetmek için gereken beceriler birbirinden farklı. Bu anlamda en azından çoğu toplumda, sözsel olarak zorlayıcı olmak, sözgelimi hızlı koşmaktan çok daha farklı.

Ama ödülleri ve iktidarı oluşturan becerilerden biri şiddettir ve...

İlla da kötü toplumları kastetmiyorum. İyi bir toplumda bile bu böyle. İyi bir toplumda bir sav ortaya koyabilen ve kendini iyi ifade edebilen bir kişi, durum bir şekilde eşitlenmezse daha etkili olacaktır. Bunun görece eşitlendiğini varsaysak bile, hızlı koşan ancak hiçbir hitabet yeteneği olmayan kişi nasıl olur da...?

Bunun doğru olduğunu düşünmüyorum. Doğru savı öne sürdüğüm, bundan da emin olduğum, ancak kimseyi ikna edemediğim durumlar oldu, eminim ki size de olmuştur. Çünkü insanlar başka bir şey yapmaya karar vermişlerdi. Bu her zaman olur. Bu kişisel hayatınızda, aile içi tartışmalarda, toplumsal durumlarda, her zaman olur.

Belki de bu durumu seyreden bir Marslı, falanca kişi bu tartışmayı kazandı diyebilir. Ancak o falanca kişi, bunu hayata geçirecek güçten yoksunsa bunun bir önemi yoktur.

Farz edelim ki bir grup ya da bir çeşit organizasyon, sözgelimi herhangi türden bir şirket içinde çalışıyorsunuz ve en azından formel olarak karar alma açısından bir ölçüde bir eşitlik ve adalet de var. Bir araya gelip karar alıyorsunuz ve tüm işletmenin nasıl işlediği bilgisine bir ya da iki kişi sahip ve ellerinde ne olup bittiğine ilişkin bir yığın enformasyon ve olgu var, aynı zamanda hitabet yetenekleri de var. Diğer insanların da üretime yönelik becerisi ve işletme ile ilgili diğer bir çok becerisi var, ama ellerinde bu enformasyon yok. Bu durumda kimin kazanacağına hiç kuşku yok.

Neyi kazanacağına?

Politika kararlarını.

Politika kararlarını. Peki neyin hayata geçirileceğine ilişkin kararları kim kazanacak? Üretime yönelik becerileri olanlar.

Hayır. İlla da böyle olmak zorunda değil.

Neden? Eşitliğin olduğu bir toplumda kararları hayata geçirecek insanlar bunlar. Eşitliğin olduğu bir toplum olduğunu varsayıyoruz. Kimse iktidara sahip değil. Yalnızca herkes farklı yeteneklere sahip.

Herkesin bir oyu var.

Tamam, rasyonel bir işleyiş olduğunu varsayarsak, daha ikna edici argümanları öne sürenler diğerlerini ikna edebilirler. Ama daha sonra bu kararları hayata geçirenler işi kendi bildikleri yoldan yaparlar.

Açıktır ki herkes belli bir özgüven ve belli becerilerle bir karara varırsa çok daha iyi olacaktır, ki bu da katılım ile aynı kapıya çıkar.

Bu ikna olmak ile aynı anlama gelir. Bir şeyin, yapılması doğru olan şey olduğuna karar verirseniz, başka birinin bu fikri ortaya atması ile sizin atmanız arasında bir fark olmaz. Eşit derecede ikna olmuşsunuz demektir. Siz ikna olmamışsanız, bir şeyler yanlış gitmiştir. Dolayısıyla bu, bir iktidar durumu oluşturur ve şeyleri etraflıca düşünme yeteneği ile ilgili bir mesele değildir.

Yugoslavya'da pazar sistemi içinde bir şirketi ele alalım. İşçiler bir yönetici tayin ederler. Bu yönetici, Ford şirketindeki bir yöneticinin aldığı kararla aynı kararları alır. İşçiler de yöneticinin kararlarının makul olduğu ve hayata geçirilmesi gerektiğinde hemfikir olurlar. Zorunlu olarak kendileri karar alamazlar, çünkü olgulara erişimleri yoktur. Yine de bu durum oldukça mide bulandırıcı...

Burada iktidar açısından bir farklılığın olduğu bir durum söz konusu. Burada iktidar şu anlama geliyor...

Ya iktidar formel olarak işçilerde ise?

Burada önceden bir şey farz ediyoruz: Yönetici daha fazla enformasyona sahiptir, çünkü iktidara sahip olduğu için bu enformasyonu elde etmiştir. Yoksa daha fazla enformasyona sahip olmayacaktı.

Yöneticinin işi tüm bu enformasyonu yönetmek ve işleri düzene koymaktır.

Ama bu şekilde bir işbölümüne gittiğinizde iktidar ilişkilerini empoze ediyorsunuz.

Tam olarak öyle. Ben de bu noktaya geliyorum.

Ama durumdan iktidar ilişkisini çekip aldığımızda bu doğru olmayacak. Herkes enformasyona aynı derecede erişim olanağına sahipse, bir şekilde yönetici olmuş kişi en iyi fikir ile ortaya çıkar ve diğerleri de bunun en iyi fikir olduğunu kabul ederse, burada bir sorun yok. Bunun sürekli olarak böyle olmayacağını biliyoruz. İnsan hayatında bildiğim tek bir alan eşitlikçi bir duruma yakın düşer. Tam olarak eşitlikçi değildir, ama buna çok yakın düşer. Bu bilimsel laboratuvardır, bilimsel teşebbüstür, burada Nobel ödülü kazanmış bir profesör, bir lisans öğrencisi, bir laboratuvar teknisyeni, vb. vardır. Burası gerçekten de iyi işliyorsa, yoğun bir işbirliği vardır. Ve bunu görebilirsiniz. En çok basılı eseri olan kişinin her zaman tüm yanıtları bulması hiçbir şekilde söz konusu değildir. Tabii ki birlikte çalışıyorlar ve bir şeyleri başarmaya çalışıyorlarsa.

Öyleyse bu bir kolektiftir ya da bunun gibi bir şeydir. Eğer karar alma gücünde ya da gündem oluşturmak ve konum almak için enformasyona erişim konusunda yapısal olarak empoze edilen farklılıklar yoksa bu iyi bir şeydir.

Nobel ödülü almış kişi iyi bir fikir öne sürebilir. Süremeyebilir de. Gerçekte, bu gibi durumlarda bu pek de sık görülen bir şey değildir. Genelde iyi fikir lisansüstü öğrencisinden gelir.

Nobel ödülü alanlar bu ödülü aldıklarında zaten çoktan ihtiyarlamışlardır.

Belki de. Ya da kendi bildikleri yola çok saplanmışlardır. Ancak, kıdemli profesörün sağlayacağı eşsiz bir katkı vardır: deneyim. Birilerinin dört yıl önce yaptığı ancak kimsenin duymadığı bir şeyi hatırlayacaktır. İnsanların kolektif kararlara katkıda bulunmasının çok değişik yolları vardır. Bir fabrikada alınan bir kararın ileri bir

bilimsel araştırmadan çok daha karmaşık olduğuna, bu nedenle de tek bir kişinin her zaman doğru fikirlere sahip olduğuna inanmamız için ortada hiçbir sebep yok. Bu olamaz. Eğer bu oluyorsa, iktidardan kaynaklanan farklılıklar yüzündendir.

Karar alma süreçlerine ve enformasyona erişimde ya da bunlar için kritik öneme sahip becerilerdeki bir dengesizlik yüzünden.

Öyleyse başladığımız noktaya geri döndük: İktidardan kaynaklanan farklılıkları yok edin ya da yok etmeye çabalayın.

Şimdi bir dakika için konuyu değiştirmeme izin verin. Hayvan hakları sorununa ve insani değerlerin daha derin bir şekilde kavranmasına geri dönelim. Kürtaj konusundaki tartışma hakkında ne düşünüyorsunuz?

Bu çok zor bir soru. Bu soruya verilecek yanıtların da basit olduğunu düşünmüyorum. Bu durum, gerçekten de çelişen değerlerin olduğu bir durum. İnsanların içinde bulundukları durumların çoğunda, ki her zaman kendimizi böyle durumlar içinde buluyoruz, açık ve basit bir yanıtın olduğu örnekler çok azdır. Bazen verilen yanıtlar çok karanlıktır, çünkü değişik değerlere sahibiz ve bunlar birbiriyle çelişmektedir. En azından kendi ahlaki değerlerimizi kavrayışımız, tek bir yanıtın olduğu ve başka yanıtların olmadığı aksiyomatik bir sistem gibi değildir. Burada birbiriyle çelişiyor gibi görünen değerler söz konusudur ve bu değerler değişik yanıtlar verir. Belki bu değerleri tam olarak anlayamadığımızdan, belki de gerçekten çeliştikleri için... Kürtaj örneğinde ciddi çelişkiler söz konusudur. Bir görüşe göre belli bir zamana kadar bir çocuk annesinin vücudunun bir parçasıdır. Annenin ne yapacağına ilişkin karar verme hakkı olmalıdır. Ve bu doğrudur da. Başka bir bakış açısına göre, bu organizma potansiyel bir insandır ve belli hakları vardır. Ve bu iki görüş çelişki halindedir. Tanıdığım bir biyolog, bir kadının ellerini

yıkaması durumunda da aynı şeyin söylenebileceğini belirtmişti. Bir kadın ellerini yıkadığında, çok sayıda hücre dökülür ve ilkesel olarak bu hücreler bir insana ait genetik bilgi içermektedir. Gelecekte bir teknolojinin bu hücreleri alıp da onlardan bir insan yarattığını hayal edebilirsiniz. Bu biyolog burada *reductio ad absurdum** bir argüman geliştiriyordu, ancak bu hiç de astrolojiye benzer bir şey söylememektedir. Söylediği şey doğrudur.

Buna benzer ve başa çıkması zor bir argümanla karşılaştım. Diyelim ki belli bir hastalığı tedavi edebilecek becerilere sahip tek bir doktor var. Bu hastalık ani bir şekilde salgın haline geliyor. Tedavi için ne yapılması gerekiyorsa diyelim ki beş dakika içinde yapılması lazım, ancak bunu bir tek bu doktor yapabiliyor. Bu durumda bu hastalığa yakalanan çok sayıda insan olduğu için, doktorun önünde bir montaj hattı oluşturuyorlar. Bu doktor, tuvalete, yemek yemeye ya da başka bir yere giderse, bu arada daha çok insan ölecektir. Bu doktor ne yapmalı?

Bu bir triyaj** durumudur. Bu kişi alternatifler arasından imkânsız bir seçim yapacaktır. Durumu bu şekilde tasvir etmek daha kolay. Bu, felsefe seminerlerinde her zaman yapılan şeydir. İşkenceye karşıyız. Bir felsefeci, *Newsweek* dergisinde art niyeti İsrail'in Araplara işkence yaptığı için eleştirilmemesi fikri olan bir yazı yazdı. Öne sürdüğü argüman başlangıç seviyesindeki bir felsefe dersindeki gibiydi. İnsanlar işkencenin kötü olduğunu söylüyor. Ama gerçek-

* reductio ad absurdum: Bir önermenin doğruluğunu, bu önermenin tersinin açık bir yanlışlık ve çelişki içerdiğini göstererek kanıtlamak ya da bir önermeyi mümkün olamayacak ya da saçma sonuçlara yol açtığını göstererek yanlışlamak. –ç.n.

** Savaş alanlarında ve acil servislerde vakanın aciliyeti, hayatta kalma şansı gibi etmenlere dayanarak tıbbi müdahale önceliklerini belirleme sistemi. –ç.n.

ten de kötü mü? Diyelim ki devreye girdiğinde dünyayı havaya uçuracak bir kıyamet makinesi var. Bunun nasıl durdurulacağını bilen bir kişi var, ama bunu bize söylemiyor. Ondan bu bilgiyi almanın tek yolu ona işkence yapmak. Bu şartlar altında işkence kabul edilebilir mi? Siz de "bu şartlar altında evet" dersiniz. İyi, ama bu durumda işkenceye karşı değilsiniz! Biraz ilerleyelim. Burada "kaygan zemin argümanı" dediğimiz bir şeyin içinde bulursunuz kendinizi. Bu oyunu her zaman oynayabilirsiniz. Genelde birbiriyle çelişen değerlerin, başka koşullar içinde normalde gülünç olan sonuçlara yol açtığı durumlar uydurabilirsiniz. Ancak sorun şu ki, hayat da bazen önümüze böyle durumlar getirir. Bunları uydurmanız gerekmez. Kürtaj meselesi hayatın önümüze buna benzer seçimler getirdiği durumlardan birisidir.

Yani buradaki seçimin fetüsün bir insan olup olmadığı ile ilgili olmadığını mı düşünüyorsunuz? Temelde bunun potansiyel bir insan olduğunu, bir organ olmadığını kabul etmelisiniz.

Bir insanın ne olduğuna ilişkin açık bir fikriniz olmayabilir. Burada makul bir öneri, fetüsün kendi başına yaşayabilecek olan bir canlı olduğunda bir organdan bir insana doğru değişim gösterdiğidir. Ancak bu tartışmalıdır ve bunun ne zaman olduğu çok da açık değildir. İşte bu nedenden ötürü biyolog arkadaşım bunun teknolojinin durumuna bağlı olarak kadının ellerini yıkadığı an olabileceğine işaret etti. Ancak hayat böyle. Çelişen değerlerle ilgili zor kararlarla yüz yüze gelirsiniz.

Başka bir konuya geçiyorum: Yeni Sol'dan günümüze son otuz yılı ele alalım ve bunu ABD'de politik aktivizmin bir dönemi olarak değerlendirelim. Solcular, görebildiğim kadarıyla bunu çok sık yapmıyorlar. Bunu yapmayı deneyelim ve buradan ne dersler çıkarabileceğimizi görelim. Başardıklarımız,

başarabileceğimizin en iyisi midir? Aktivistler beklenenin en iyisini mi yapıyorlardı yoksa korkunç hatalar mı vardı? Burada, yeterince dikkate alınmayan, üzerinde düşünmediğimiz, ele almadığımız engeller mi vardı? Bu engellerle başa çıksaydık daha iyisini yapabilir miydik? Ya da başka bir deyişle, bu dönemi nasıl değerlendiriyorsunuz? Kuşkusuz ki benim kuşağımdan insanların çoğu bugün bir hayal kırıklığı yaşıyor. Şöyle düşünüyorlar: "Otuz yıl önce bu seçimi yaptım. Aradan otuz yıl geçti ve işler düşündüğüm şekilde gitmedi."

Her şeyden önce insanların işlerin gidişatına ilişkin düşünceleri hiç de realist değildi. Bence otuz yılda ne olduğuna bakarsanız, her şey eskisine göre çok daha iyi. Vietnam Savaşı sırasında birçok şey başlatıldı. İdeolojik düzeyde savaşa karşı çıkanlarımızın tümü anaakım kurumlardaki mücadeleyi tamamen kaybettik. Buradaki soru, Vietnamlıların bize karşı işledikleri suçları tazmin etmek için ne yaptıklarıydı. Gazetelerde, dergilerde ya da kitaplarda üzerinde tartışılmasına izin verilen tek soru buydu. Eğitimli ve seçkin kültürün bir parçası olmak istiyorsanız ortaya atabileceğiniz tek soru buydu. Aslında sırf merak yüzünden gazeteleri taradım. Savaş tutsakları meselesi de buna benzer. George Bush kalkıp da, Vietnamlılar onlara karşı kalıcı bir kin beslemediğimizi anlamalılardır, diyor. Bize yaptıklarının bedelini onlara ödetmeyeceğiz. Gerçeği teslim edip tüm hayatlarını ve sahip oldukları tüm kaynakları, vahşice havaya uçurdukları insanlarımızın kalıntılarını aramaya adarlarsa, belki uygar dünyaya girmelerine izin veririz. Ve tek bir editör ya da köşe yazarı kalkıp da, bunlar Nazilerden bile beter, demiyor. Gerçekten de Nazilerden de beterdirler. Sanki tek mesele bize karşı işledikleri suçları affedip affetmeyeceğimiz. Bu seviyede tüm tartışmayı kaybettik. Diğer yandan, nüfusun geneline bakalım. Bugün, sonu gelmeyen, hiç affetmeyen ve en ufak bir tepkiye bile taham-

mül göstermeyen bu propaganda ile geçen 25 yıldan sonra bile halkın yüzde 70'i seçkin kültürle aynı fikirde değil. Bu durum, bu seviyede bir zafer kazandığımızı gösteriyor. Tüm bu beyin yıkamadan sonra 1990 gibi geç bir tarihte bile halkın yüzde 70'i savaşın bir hata değil temelden yanlış ve ahlakdışı olduğunu söylüyorsa, bir şeyler anlatabilmişiz demektir.

Kesinlikle. Ve bu bize altı-yedi yıllık bir aktivizmin, insanların katıldığı bir aktivizmin uzun erimli muazzam bir etkisi olduğunu gösteriyor. Ancak yine de, bu otuz yılın ardından örgütlerimizin çapı, örgütlü muhalefetin derecesi, yeni krizler ortaya çıktığında yeni hareketler oluşturma yeteneği, hatta çok daha önemlisi mevcut kurumsal yapılara darbeler vuran istikrarlı hareketler oluşturma yeteneği gibi eksenlerde insanların kaygılarına yanıt oluşturmuyor.

Bence bu tarihi doğru bir şekilde okumamaktan kaynaklanıyor. Bu durumda tam tersi olduğunu düşünüyorum. Bu derece büyük en son kriz Körfez Savaşı idi. Burada solcu ve aktivist olanlar da dahil, arkadaşlarımın pek çoğu ile aynı görüşte değildim. Olan biteni sol için bir felaket ve az önce söylediklerinizin bir kanıtı olarak değerlendirdiler. Bense tam tersi olarak değerlendirdim. Bu, büyük gösterilerin savaştan önce başladığını bildiğim ilk örnek. Vietnam Savaşı'na bir bakın. Kennedy, Güney Vietnam'ı 1961-1962 yıllarında bombalamaya başladı. Önemli bir muhalefet ancak yıllar sonra oluştu.

Benim izlenimim de bu oldu. Körfez Savaşı'na karşı çıkan bir hareketin kendini bu kadar hızlı bir şekilde hissettirmesine inanamadım.

İnanılmazdı. Hatırlamamız gereken şey, iktidar sahiplerinin bunu gayet iyi bildiğidir. Bizim bilmemizi istemezler, ancak kendileri bilir.

Bu, ne yaptıklarında olduğu kadar kendi belgelerinde de açık bir şekilde görülebilir. Körfez Savaşı'nda kara muharebesinin başladığı gün çok önemli bir belge basına sızdırılmıştı. Bu belge bir şekilde gazetelerdeki yazıların içinde kaybolmuştu ve çoğu insan bunu gözden kaçırdı. Bir makalenin son paragrafı gibi bir şeydi. Üçüncü Dünya'ya yapılacak müdahalelere ilişkin Bush yönetimine ait bir planlama belgesini basına sızdırdılar. Orada söylenen şuydu, ki bu hâlâ geçerlidir: Çok daha zayıf düşmanlarla –yani savaşa girmek istediğimiz herkes ile– karşı karşıya gelişlerde düşmanı yenmek yetmez, bunu kararlı ve hızlı bir şekilde yapmalıyız, çünkü bunun dışındaki her durum, politik desteği kaybettirecektir. Bu sol için muazzam bir zaferdir. Yönetimdekiler, tamamen savunmasız düşmanlar karşısında onları şeytanlaştırdıktan sonra, kimse fark etmeden hızlı ve kesin zaferler kazanmadığımız sürece müdahale seçeneklerinin olmadığını anladılar.

Verilen tepkinin hızı ve ölçeği konusunda size tamamen katılıyorum. Bu konuda arkadaşlarınızın çoğu ile tartışmak zorunda kaldığınızı söylediniz. Ben de buna benzer bazı durumlarla karşı karşıya kaldım. Bir hareket ya da bir insan topluluğu olarak kendi etki gücümüzü kavrayamıyor durumda olmamız çarpıcı bir durum.

Tabii ki bunun farkına varmamızı istemiyorlar. Bunu algılayabilmek için herkesin –televizyonlar, radyolar, kitaplar vb.– size dünyanın düz olduğunu söylediği bir dünyada yaşadığınızı düşünün. *1984* romanındaki Winston Smith gibi. O, iki kere ikinin dört ettiği gerçeğine tutunmak istiyordu. Herkes iki kere ikinin beş ettiğini söylüyordu. O ise içten içe iki kere ikinin dört ettiğini hatırlıyordu. Bu gerçeğe tutunmak zordur. Özellikle de yalıtılmış bir durumdaysanız.

Buradaki sır nedir?

Sır yalıtılmamakta. Winston Smith gibi yalıtılmış iseniz, er ya da geç çözüleceksinizdir, o da sonunda çözüldü. Bu totalitarizm geleneğidir: İnsanları yalıtılmış bir durumda tutun, böylece her şeye inanmalarını sağlayabilirsiniz. Amerikan demokrasisinin dehası, popüler mücadeleler sonunda kazanılan formel özgürlüklere müsamaha gösterirken, insanları çevrelerinden yalıtarak bunların içini boşaltmaktır. İnsanlar da yalıtılmış durumdadır. Televizyonun önünde mıhlanıp kalmışlardır. Hiçbir örgütlülükleri yoktur. Sendikalardan kurtulmanın bu kadar hararetli bir şekilde istenmesinin ardında yatan neden budur. Sendikalar sıradan insanların bir araya geldikleri doğal yollardan biridir —ama tek yol değildir. Öyleyse bunları yok etmeniz lazım. Gerçek anlamda hiçbir politik partiye sahip olmamamızın bu kadar önemli olmasının nedeni de budur, burada insanlar bir araya gelip bir şeyler yapabilirler.

Ama buradan kalkarak şunu söyleyebiliriz: Bir kültür yaratan, gerçekten de birlikte çalışma, arkadaş olma, diğerleri ile iletişim içinde olma olanakları yaratan solun bu baskıdan daha az etkilenmesi gerekir. Bugün ile otuz yıl öncesini karşılaştırdığımda, günümüzde insanların otuz yıl önce olduğundan çok daha atomize olmalarının, en temel değişiklik olduğu duygusuna kapılıyorum. İnsanların arkadaşları yok. İnsanların güvenebilecekleri, arkadaş olabilecekleri, düzenli ve sürekli olarak etkileşim içinde olabilecekleri hiç kimseleri yok. Belki hiç yok, diyemeyiz ama otuz yıl önce olduğundan çok daha az.

Daha az olduğundan emin değilim. Belki de daha çok var, ama farklı çevrelerde. Örneğin son yılların büyük hareketlerini ele alın...

Hareketlerden söz etmiyorum. Sıradan, gündelik hayattan söz ediyorum. Ailem, arkadaşlarım, tanıdığım insanların tümünden.

Örneğin, Barış Tanıkları grubundaki insanları nasıl açıklamalı? Bunlar kilise tabanlı bir gruptur, arkadaşları ve örgütlülükleri kiliselere, hatta fundamentalist kiliselere dayanır. Ancak gerçek arkadaşları ve örgütlülükleri vardır ve birlikte çalışırlar.

Bu o kurumlardan bir tanesi...

Ancak bu gibi şeyler çok sayıda insanı bir araya getiriyor. İşte bu nedenle, aktivizmin farklı çevrelere kaydığını söylüyorum. Gerçekte nüfusun farklı kesimlerine kaymıştır, çok daha anaakım bir mecraya kaymıştır. Altmışlı yıllar boyunca böylesi bir örgütlülüğe ve önemli ölçüde politik aktivizme sahip olanlar üniversitelerdeki çocuklardı. Çok vardı. Belki sadece üniversitedeki çocuklar değildi bu işlerle uğraşanlar, ama önemli bir kesimini oluşturuyorlardı. Burada aktivizmin inişe geçtiği doğrudur, ancak toplumun diğer kesimlerinde artmış ve derinleşmiştir.

Sol aslında böyle bir şeyi hiç önermedi. Komünist Parti bir zamanlar bunu yaptı. Ancak Yeni Sol'dan günümüze kadar modern sol, yürüyüşler ve gösteriler örgütledi. Eğitim toplantıları yaptı. Konuşmalar organize etti. Ancak bunu hiçbir zaman önermedi.

Kilise tabanlı bu Orta Amerika dayanışma gruplarını nasıl tanımlarsınız? Bunlar "sol" olarak sayılabilir mi? Bence bunlar sol olarak tanımlanabilir.

Belki de solun önerdiklerinden çok daha iyi bir model ortaya koyuyorlar.

Bence bunlar o kadar da ayrı düşmüyorlar. Bunların çoğu, altmışlı yılların her şeyi etkileyen deneyimlerini yaşadı. Bu deneyimler tüm kültürümüzü yaygın bir biçimde etkiledi. Kiliselerden bu kadar çok şeyin çıkmasının nedeni, buranın tahrip edilmemiş organik bir kurum

olması. Bu insanlar ülkedeki işçi sendikalarından gelmemişlerdir, çünkü sendikalı değillerdir. Avrupa'da bir konuşma yapacak olursam, yakın zamana kadar bunun mekânı bir sendika binası olurdu. Bunlara katılanlar illa da işçi grupları değildir, yalnızca cemaat üyeleridir. ABD'de ise böyle bir şey yaptığımı hiç hatırlamıyorum. Genellikle bir kilisede konuşuyorum. Kilise, mevcut olan ve yok edilmeyen tek kurumdur. Bu nedenle tüm hareketlerin büroları bir kilisenin bodrum katındadır. Bunlar her yerde var.

Bu her zaman için doğru.

Çünkü var olan tek şey bu. Ancak bundan başka türlü insanlar çıkıyor. Kendilerini Marksist-Leninist olarak adlandırmıyorlar, bu konuda tek bir kitap bile okumamışlar ve bu umurlarında bile değil. Belki de geldikleri arkaplan özgürlük teolojisi. Bence bu bizim hareketimizin bir parçasıdır ya da en azından ben hep öyle değerlendirdim. Ve aynı insanlar daha birçok şeyle de ilgileniyorlar.

Kendinizi ne derecede Marksist-Leninistlerle aynı hareketin bir parçası olarak değerlendiriyorsunuz?

Kişisel arkadaşlarım ve temaslarım var, ancak buna karşı çok da duygudaşlık besleyemiyorum. Her şeyden önce bunu çok da anlamıyorum. Anladığım kadarından da genellikle hoşlanmadım. Onlardan hiçbir şey öğrenmediğimi ya da kişisel ilişkilerimi sürdürmediğimi söyleyemem; gerçekte benim hoşlandığım şeyleri yapan grupları destekledim ve desteklemeye de devam edeceğim. Belli bir yakınlık hissediyorum, ancak kilise tabanlı gruplar bana çok daha anlaşılır geliyor, onlarla resmi sol gruplarla hissetmediğim belli bir duygudaşlık hissediyorum.

Bir bakıma onları yanınızda görmeyi istiyorsunuz.

Evet. Mesela Nikaragua'ya gittiğimde ve bir Cizvit evinde kaldığım-

da bunu hissettim. Burada ne işim var, diye düşünüyordum. Ancak orada kendimi evimde hissettim.

Etik insanlar.

Belli ortak değerlere sahibiz. Benim için kişisel deneyimlerim nedeniyle bu biraz tuhaf bir durumdu, çünkü Philadelphia'da çoğunlukla İrlandalı ve Alman Katoliklerin yaşadığı bir bölgede büyüdüm. Civardaki tek Yahudi aile bizdik. Katoliklere karşı içten bir korku ile büyüdüm. Okula giderken Katoliklerden dayak yerdik. Dolayısıyla alt sokaktaki Cizvit okulundan çıkanların çılgın antisemitistler olduğunu biliyordum. Çocukluk hatıralarını aşmak zaman alıyor.

Kiliseler insanların konuşabileceği, fikirler geliştirebileceği, gündemler oluşturabileceği olası mekânlar haline geldi. Ancak kiliselerin toplumsal değişimin önünde bir engel oluşturmasına ne diyorsunuz?

Tarih boyunca genellikle böyle idi. Son otuz-kırk yıldır dikkat çeken şey Katolik Kilisesi'nin radikal bir değişim geçirmesidir ve bu pek çok Protestan kilisesinde de görülmektedir. Büyük bir değişim var. ABD'nin Orta Amerika'da terörist bir savaş başlatmasının nedeni bunu yok etmek istemesidir. İnsanlar bugün en büyük düşmanın İslami fundamentalizm olduğundan söz ediyorlar. Ancak bir şeyi unutuyorlar. Son otuz yıldır büyük düşman Katolik Kilisesi'dir, İslami fundamentalizmden daha büyük bir düşmandır. Bunu yok etmeleri gerekir. *Americas Watch* adlı örgüt, 1980'lerde durum değerlendirmesi çalışmasını yaptığında, 1980'de bir piskoposun ve 1989'da altı Cizvit aydınının öldürülmesinin bu yıllara damgasını vurduğunu belirtmiştir. Bu kazara olmamıştır. Saldırının ana hedefi Kilise idi, çünkü Kilise'nin belki tümü değil, ama bir kısmı kendisini fakirlerin kurtuluşuna adadı. Kilisenin belli kesimleri çok bilinçli bir şekilde tercihlerini fakirlerden yana kullandılar. Kilisenin yüz-

yıllar boyunca zenginlerin ve zalimlerin kilisesi olduğunun farkına vardılar. Fakirlere "bu sizin kaderiniz, bunu kabul edin" deniyordu. Kilise'nin önemli bir kesimi, Latin Amerika'nın önde gelen papazlarını da dahil edecek kadar önemli bir bölümü, değişim gösterdi, bu da seksenli yıllar boyunca gördüğümüz ve ABD'nin de gayretle katıldığı zalimlikleri başlattı.

Bu değişim tarihin bir tesadüfü müdür?

Bunu açıklamak için iç dinamiklerini yeterince bilmiyorum.

Sizce din nedir?

Açıktır ki insanlar için çok şey ifade ediyor. Benim için değil. Dini anlamıyorum. Biraz anlıyorum, ancak duygudaşlık hissetmiyorum. Bana göre, bu da başka bir irrasyonel inançlar bütünü. Dine inanabilirsiniz, tabii isterseniz. İnsanların neden irrasyonel inançlara gereksinim duyduğunu anlamıyorum. Göründüğü kadarıyla birçok insan bunda epeyce tatmin buluyor.

Buna birçok bilim insanı da dahil. Yakın zamanda, tüm bu fizikçilerin, kimyacıların ve biyologların dine inandığını gördüğümde oldukça şaşırmıştım.

İnanın ki, bunları okuduğumda oldukça kuşkucu yaklaşıyorum.

Bu insanlarla yapılan söyleşilerin bazıları şok edici.

Einstein'ın yakın çalışma arkadaşlarından birinin bana yarı şaka yarı ciddi şunu söylediğini hatırlıyorum... Einstein her zaman ünlü laflar ederdi.

Her zaman Tanrı hakkında konuşurdu.

Einstein'ın bu arkadaşı, Einstein'ın Tanrı dediğinde aslında "ben" demek istediğini söyledi. "Tanrı evrenle kumar oynamaz" dediğin-

de "tüm bunlara inanmıyorum" demek istediğini söyledi. Bilim insanları Tanrı'dan söz ettiklerinde bu bana biraz Oppenheimer'ın Fars şiiri hakkında söylediklerini hatırlatıyor. Bilim insanlarının öyle olmasalar bile uygar insanlar olduklarını göstermelerinin yollarından biri, derin bir anlamı olduğunu düşündükleri şeyler yapmalarıdır. Fars şiiri okursunuz, Buda hakkında düşünürsünüz ya da bunun gibi bir şey. Bir hastalık olarak düşündüğüm bu şey beni her zaman şaşırtmıştır. Tanrı hakkında bu çeşit konuşmaların modern bilimin altın döneminde Bohr, Plank, Max Born ve Einstein kuşağından bilim insanlarında pek rastlanmaması şaşırtıcıdır. Bu yoktur. Bu dönemde gerçek bir kültür ve uygarlık düzeyi vardır, 20. yüzyıl Amerikası'nda bu tekrar görülmemiştir. Bence bu birçok açıdan hakiki idi. Örneğin bu kuşaktan insanlar, *Finnegan'ın Uyanışı*'nı okudukları için ne kadar akıllı olduklarını göstermek üzere buldukları bir parçacığa "kuark" adını vermezlerdi. Herkese ne kadar akıllı olduklarını gösterme ihtiyacı duymazlardı. Akıllı, kültürlü ve eğitimli idiler. Herkese *Finnegan'ın Uyanışı*'nı okuduklarını hatırlatmaları gerekmezdi.

*Murray Gell Mann*** *da oldukça akıllı idi.*

"Akıllı" ve "kültürlü" olmak aynı şey değildir. Ve bu, kişilerle ilgili bir mesele de değildir. Bu, tüm entelektüel kültür ile ilgili bir meseledir. Bu, Orta Avrupa'nın entelektüel kültürüdür.

Bu aynı zamanda neyin desteklendiği ve neyin desteklenmediği ile de ilgili.

---

* Finnegan'ın Uyanışı: James Joyce'un (1882-1941) bilinç akışı ve iç monologlar kullanarak yazdığı bir eser (1939). —ç.n.

** Murray Gell Mann (1929-) "Kuark" adlı atom altı parçacığın isim babası Amerikalı fizikçi. Atom altı parçacıklarla ilgili çalışmaları nedeniyle 1969 yılında Nobel Fizik Ödülü almıştır. —ç.n.

Bu insanların çoğunun içinde yetiştiği Orta Avrupa'nın entelektüel kültürü, 20. yüzyıl Amerika'sından niteliksel olarak farklıdır.

Yakın zamanda Nobel ödülü sahibi çok parlak bir fizikçi olan Steven Weinberg'in bir kitabını okudum. Oldukça etkileyici. Bu kitap zor fikirleri anlaşılır kılmakla kalmıyordu, aynı zamanda oldukça düz bir dille ve çok dolambaçsız bir şekilde yazılmıştı. Çok akıllıca ve zarif olduğu duygusu veriyordu.

MIT'de iken kendisini tanıdım, ben de bu duyguya kapıldım.

Bu fizikçilerin tümü böyle şeyler yazabiliyor, ama böyle şeyler sosyal bilimlerden çıkmıyor.

Bu doğru. Her şeyden önce söyleyebilecekleri fazla bir şeyleri yok. Bu kesinlikle doğru. Diğer yandan bir romandan bahsediyorsunuz, bu ilahi bir temaya evriliyor ve Büyük Patlama'nın bize Yaradan hakkında bir şeyler söyleyip söylemediğini soruyor. Bunun bilimde oldukça yeni bir eğilim olduğunu düşünüyorum. Bu oldukça sık rastlanan bir şey. Günümüzde birçok kişi bilim hakkında popüler kitaplar yazıyor. Böyle şeyler söylemeleri gerektiğini düşünüyorlar. Kırk yıl önce bilim insanları böyle şeyler söylemeleri gerektiğini düşünmüyorlardı. Bu kültürel bir değişimdir.

Kavramsal devrim açısından bu, hiç de erken dönem kuantum teorisine benzer bir şey değil.

Hayır değil.

Tamam, öyleyse neden bunu söylemiyorlar? Çünkü eskiden bilim insanları sözde "büyük fikirlerle" uğraşabildiklerini göstermek zorunda değillerdi, çünkü gerçekten de büyük fikirlerle uğraşıyorlardı.

İşte bu Amerika!

Evet, bence de bu 20. yüzyıl Amerika'sı, teknolojik bir uygarlık.

Bu ülkenin bu kadar dindar olması dikkat çekici bir olgu.

İnanılmaz. Yalnızca din değil. Karşılaştırmalı araştırmalara bakarsanız, dinsel inançlar hakkında bir yığın karşılaştırmalı araştırma var. ABD bu konuda sıradışı. Sanki mahvolmuş bir köylü toplumu gibi.

Televizyonda bir spor programını seyrederseniz, müsabakalardan sonra sporcularla söyleşi yaptıklarında Çinlilerle ilgili şakaları duyarsınız: "Mao'yu okudum ve bana atlamakta yardımı oldu, nasıl yüksek atlama yapılacağını öğretti ve Olimpiyat müsabakasını kazandım." Fakat Amerikalılar da böyle konuşur. Burada Mao yerine Tanrı geçer. Ağızlarından çıkan ilk şey "Tanrı'ya şükürler olsun" lafıdır.

Bu çok şaşırtıcıdır. Araştırmalara bakın, çok ilginçtir. Yakın zamanda Andrew Greeley'nin bir çapraz-kültür çalışmasına bakıyordum. Örneğin Amerikalıların yüzde 75'inin gerçekten de dini mucizelere inandığı ortaya çıkıyor. Bunu başka bir yerde bulamazsınız.

Bunun anlamı nedir? Daha da ötesi, sokakta birisine bunu sorsanız ve aldığınız yanıt "ben de bu yüzde 75 içindeyim" olursa bunun anlamı nedir?

Ya yalnızca bunu söylemek zorunda hissettikleri ya da gerçekten buna inandıkları anlamına geliyor. Her ikisi de aynı kapıya çıkıyor. Bu Amerikan toplumunun diğer sanayi toplumlarına göre sıradışı olduğunu gösteriyor. Bunun şu duygu ile ilgili olabileceğini düşünüyorum... Başka çarpıcı şeyler de var. Her şeyin insanlara karşı duyarsız olduğu duygusu giderek artıyor. Kurumlar hiçbir şekilde insanlar için çalışmıyor. Gerçekte böyle düşünenlerin oranı yıldan yıla artıyor. Böyle düşünenlerin oranı nüfusun üçte ikisini

buluyor, ki bu hayret verici. Nüfusun yüzde 83'ü ekonomik sistemin adil olmadığını düşünüyor.

Ancak iki şey bir arada gidiyor. Ekonomik sistemin adil olmadığı düşünülüyor, aynı zamanda bu konuda hiçbir şey yapılamayacağı düşünülüyor.

İşte bu nedenle bu ikisi birbirine bağlı.

Din...

İşte bu nedenle Amerika'nın mahvolmuş bir köylü toplumu olduğunu söyledim. İnsanların hiçbir şeyin yapılamayacağını düşündüğü toplumlarda doğaüstü şeylere bel bağlarsınız. Şu anda Orta Amerika'da olan da bu. Evanjelik* kiliseler şu hikâyeyle karşınıza çıkar: "Bu sefil halinizden kaygı duymayın. Nasıl olsa fark etmez. Her şey gelecekte daha iyi olacak." Bu, toplumsal reform hareketlerinin canice yok edilmesinden sonra önemli bir başarı kazandı.

Bunun bir anlamı var. Eğer bu koşullar altında yaşıyorsanız ve bunların değişmesi ihtimal dahilinde değilse ve kıt kanaat geçinerek yaşamayı da kabul etmiyorsanız, bu türden şeylere inanmak doğal.

Belki de. Bu olgular üzerine uzun süredir araştırmalar yapılıyor. Walter Vernon on, on beş yıl önce bu konuda araştırmalar yapan toplumbilimcilerden biri idi. 19. yüzyılda ABD'de bir yanda işçi örgütlerinin ve diğer popüler örgütlerin, siyasi farklılaşmanın ve siyasi ideallerin mevcut olmaması ile kendini dine adamışlığın yaygın olması arasında şaşırtıcı derecede bir korelasyon olduğunu yazdı. Bu ikisinin birbiriyle ilişkili olması muhtemeldir. Geçmişe

* Evanjelik kiliseler: İman yoluyla kurtuluşa vurgu yapan Hıristiyan tarikatları. —ç.n.

bakarsanız araştırılacak başka şeyler de var. Kilise içindeki Zekeriyacı* öğeler, milenyum tarikatları,** kıyamet gününün yakın olduğunu, Mesih'in geldiğini, Mesih gelene kadar beklemek gerektiğini söyleyenler genellikle toplumsal mücadele dönemlerinde ya da toplumsal mücadelelerin çöktüğü dönemlerde yükselir ve bu mücadeleler tarafından kışkırtılır.

Bu bir baskı.

Bunun gibi bir şey. E. P. Thompson 19. yüzyıl başında *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu* adlı kitabında bundan söz eder. Bu 19. yüzyılda ABD'de de devam eder. Gerçekte iş çevreleri hiçbir zaman evanjelik vaizleri desteklemeyi bırakmaz. Gerçekte bunu şimdi İslam dünyasında da görebilirsiniz. İsrail'den sınırdışı edilen 415 Hamas üyesi örneğini ele alın. İsrail kendisini gerçekten rahatsız eden seküler milliyetçileri dengelemek için açık bir şekilde bu İslami fundamentalist hareketi desteklemiştir. Uzlaşma önerileri getiren seküler milliyetçilikten korkuyorlardı, bu meselelerle siyasi olarak başa çıkmak zorundaydılar ve bunu istemiyorlardı. Öyle bir noktaya geldiler ki Batı Şeria'da seküler milliyetçi öğrencilerin boykotunu kırmak için resmen İslami fundamentalist gençleri buraya aktardılar. İstediklerini de elde ettiler. İslamcı fundamentalizm. Bu tüm Arap dünyasında hayata geçmektedir. İslami fundamentalizm yükselmektedir. İnsanlar kanımızı donduran bu korkunç şeyden söz etmektedir. Bu, kısmen seküler milliyetçiliğin çöküşüne verilen bir tepkidir. Bu çöküşün belli nedenleri vardır ve bunlardan biri Batı'nın buna düşmanlığıdır. Tabii ki insanların umutlarını ellerinden alırsanız başka bir şeye yöneleceklerdir.

---

* Bir kurtarıcının geleceğine inanan. –ç.n.

** Milenyum tarikatları: İsa'nın doğumunun birinci yılında Mesih olarak yeryüzüne geri döneceğine inanan tarikatlar. –ç.n.

Bir daha bir araya geldiğimizde belki de bu noktadan devam etmeliyiz. Umut bağlayacak ne kaldı, amacımız nedir, bu amaçla aramızda ne gibi yapılar var, ne tür bir aktivizm ve örgütlenme bu engellerin üstesinden gelebilir ve bizi amacımıza ulaştırabilir, bu konularda daha ayrıntılı konuşabiliriz. Ama şimdilik teşekkür ederim.

DİZİN

A

ahlaki değerler 18, 21, 52, 56, 63, 82
akademisyenler 39-40
aktivizm 7, 27, 29, 84, 86, 89, 98
Arşimed 11
aydınlanma 22

B

Bakunin, Mikhail 21-22, 30, 70
Batı Şeria 97
Bohr, Niels 93
Bolşevik Devrimi 68
Bolşevikler 68
Born, Max 93
Bush, George 85, 87

C

CIA 25, 45
Clinton, Bill 46

D

devlet kapitalizmi 22
Dewey, John 73-74
din 47, 92, 95-96

E

eğitim 14, 16, 73-75
Einstein, Albert 77, 92-93
Emeğin Şövalyeleri 55
entelijansiya 23, 26, 70
Evanjelik kiliseler 96

F

Finkelstein, Norman 29

G

Güney Vietnam 86

H

Hamas 97

İ

iktidar 35, 44-48, 60, 70, 80-81, 86
insan doğası 50-51
İslam dünyası 97
İslami fundamentalizm 91, 97
İsrail 83, 97

J

Johnson, Lyndon B. 48

K

Kampf, Louis 27
kamusal görünürlük 25-26
Katolik Kilisesi 91
Kennedy, John F. 43, 48-49, 86
Kennedy Suikasti 43, 48
King, Martin Luther 28, 48-49
Kızıl bürokrasi 22-23, 30, 70
kölelik 12, 55, 58
komplo teorileri 43-44, 48-49
Körfez Savaşı 86-87
kürtaj 82, 84

L

Latin Amerika 25, 29, 92
Leninist 22, 90
Leninizm 21, 41
Lenin, Vladimir İlyiç 68-70, 72
Luxemburg, Rosa 24, 27

M

Mann, Murray Gell 93
Marksist 69
Marksist-Leninist 90
Marksizm-Leninizm 41
McCarthy, Eugene 29
McCarthy, Mary 24
merkezi planlama 68

N

Naziler 85
Newton, Sir İsaac 12
Nikaragua 90
Nixon, Richard 47

O

Oppenheimer, J. Robert 93
Orta Amerika 25, 27, 36, 89, 91, 96
otorite 9, 12, 26, 35, 46, 60, 64, 72

P

Plank, Max 93
postmodernizm 39, 41-42
Protestan kilisesi 91

R

Reagan, Ronald 49

S

Sovyetler Birliği 22
Stalinist 22, 26
Stalinizm 26

T

Thompson, E. P. 97
Troçki, Leon 68-69, 72

Ü

üniversiteler 14, 19, 23, 74, 89

V

Vernon, Walter 96

Vietnam 19, 25, 31, 86

Vietnam Savaşı 7, 23, 30, 48, 85-86

W

Wally, Thomas 19

Watergate skandalı 47

Weinberg, Steven 94

Wilson, Ed 24

Wilson, Edmund 40